TÜRK DÜNYASINDAN SEÇMELER

CENGİZ DAĞCI'NIN DÖRT ROMANI

İsa Kocakaplan

Türk Dünyasından Seçmeler Dizisi

CENGİZ DAĞCI'NIN DÖRT ROMANI

İsa Kocakaplan

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI : 2413
BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 613
Türk Dünyasından Seçmeler Dizisi : 7

Kitabın adı
CENGİZ DAĞCI'NIN
DÖRT ROMANI
Yayın Kodu
99.34.Y.0002.1028
ISBN 975.11.0658.3
Baskı yılı
1999
Baskı adedi
5.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
22.6.1998 tarih ve 3798 sayılı yazıları ile
ikinci defa 5.000 adet basılmıştır.

Türk Dünyasından Seçmeler Dizisi

CENGİZ DAĞCI'NIN DÖRT ROMANI

İsa Kocakaplan

İstanbul, 1999

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ s. 3

KORKUNÇ YILLAR s. 9

Olay s. 11

Şahıslar s. 20

Türkler s. 20

Ruslar s. 35

Almanlar s. 37

Yahudiler s. 40

Zaman s. 43

Mekân s. 44

Kompozisyon s. 46

YURDUNU KAYBEDEN ADAM s. 50

Olay s. 50

Şahıslar s. 56

Türkler s. 56

Kırımlılar s. 59

Türkistanlılar s. 62

Almanlar s. 63

Polonyalılar s. 64

Diğerleri s. 65

Zaman s. 66

Mekân s. 67

Kompozisyon s. 70

ONLAR DA İNSANDI s. 73
Olay s 75
Şahıslar s. 83
Türkler s. 83
Ruslar s. 94
Diğerleri s. 97
Zaman s. 97
Mekân s. 99
Kompozisyon s. 101
O TOPRAKLAR BİZİMDİ s. 103
Olay s. 105
Şahıslar s. 117
Türkler s. 117
Ruslar s. 124
Almanlar s. 126
Diğerleri s. 127
Zaman s. 128
Mekân s. 129
Kompozisyon s. 133
Romanlardaki Fikirler s. 134
Romanlardaki Üslup s. 142
NETİCE s. 154
Romanlardaki şahıs adları (Türkler) s. 169

ÖNSÖZ

Bu çalışmada ele alınan eserler rastgele seçilmemişlerdir. Maksadımız sadece roman incelemesi yaparak lise öğrenimi gören gençlerimize yol göstermek değildir Millî kültürümüzün, millî tarihimizin, millî hâtıralarımızın kesif bir erozyona uğradığı günümüzde yakın tarihin acılarını aksettiren bu dört romanı yeni yetişen nesillere tanıtmak belki de başlıca gayemizdir.

İncelediğimiz romanlardan Onlar da İnsandı ismini taşıyanı ilk defa 1958 yılında yayımlanmıştır. Bu romanda Kırım'da 1928-1932 yıllarında yaşanan Komünizm uygulamaları anlatılmaktadır. Kırım Türklerinin 1932 yılında yaşadıkları sürgün olayı ve toprak sevgisi, katı bir rejimin insan onurunu ayaklar altına alan yüzü, Onlar da İnsandı romanının okunmasıyla açık bir şekilde görülecektir. Bugün çökmüş bir ideolojinin Kırım Türklerine nelere mal olduğu unutulmaması gereken bir hususdur. Tarihimizin böyle anlarını kaydetmek, yeni nesilleri uyanık tutmak, ihmal edilmemesi gereken bir vazifedir.

Diğer üç roman ise yine Kırım Türklerinin İkinci Dünya savaşı yıllarında ve sonrasında çektikleri acıları anlatır. "Korkunç Yıllar" ve "Yurdunu Kaybeden Adam" isimli eserler roman kahramanının etrafında savaşın bütün acılığını, dehşetini ve yurduna bir daha asla dönemeyecek insanların içine düştüğü bunalımı ve dramı aksettirir. O Topraklar Bizimdi romanında ise bu acı ferdî plândan sosyal plâna yükselir. Yurtlarını savunmaktan başka bir suçları (!) olmayan Kırım Türkleri İkinci Dünya Savaşı sonunda yurtlarından topyekûn sürülürler. İşte 1990'lı yıllarda yurtlarına dönme mücâdelesi veren insanların haklı davalarına dayanak yaptıkları nokta bu romanda gizlidir.

Biz, incelememizde görüleceği üzere, romanların bazı bölümlerini de alıntıladık. Bu bölümler okunurken, hem metin inceleme kuruluğundan kurtulacak, eserde anlatılanlar okuyucu tarafındanda canlı üslubuyla tadılacak, hem de alıntıları okuyanlarda eserin bütününü okumak için bir merak uyanacaktır.

Burada şunu belirtmekte de fayda var:

İkinci Dünya Savaşı ile ilgili pek çok film seyrettik, seyretmekteyiz. Amerika ve Batı, toplumu büyük acılara sürükleyen savaşları film haline getirerek yeni nesillerin hafızalarına nakşediyorlar. Biz Türkiye Cumhuriyeti olarak İkinci Dünya Savaşı'na girmedik. Fakat bizim kanımızdan, bizim dinimizden insanlar bu savaşın acılarını bütün dehşetiyle yaşadılar. Biz bir yanımızla bu felâketin içine düşmüştük yani. Öyleyse bizim gençlerimizin de bu acılardan haberi olması, tarih tecrübesine onları da eklemesi lâzımdır.

İşte, günümüze kadar Cengiz Dağcı'nın bilhassa konu edindiğimiz dört eserinin filme alınmaması bizim için büyük bir kayıp olmuştur. Bir an önce bu eserler gerek sinema, gerekse TV filmi veya dizisi yapılarak "Yurdunu Kaybeden Adam"ların, canlarını, sağlıklarını kaybeden insanların üzerimizde bulunan vasiyetlerini yerine getirmek, onların ruhlarını bir nebze olsun rahata eriştirmek mecburiyetindeyiz.

•••

Bu çalışmada dört eseri ele alınıp incelenen Cengiz Dağcı* aslen Kırımlıdır. Romancımız hâlen Türkiye hudutları dışında yaşamaktadır

---

* **Cengiz Dağcı'nın hayatı :**

Romancı (Kızıltaş/Yalta-Kırım, 1920—). Bugünkü sınırlarımız dışında dünyaya gelen Cengiz Dağcı'nın babası Emir Hüseyin Dağcı, çiftçilikle uğraşan orta halli bir köylü idi. Cengiz Dağcı'nın çocukluğu kıtlık, deprem gibi tabiî âfetler yanında, komünist kuvvetlerinin terörü içinde ve büyük baskılar altında geçti. Gerçi memleketi Kırım, 1920'de çekilen işgalci Beyaz Rusların ardından, 1928'e kadar nisbî bir hağımsızlık içinde yaşamıştı. Ancak Türk hükümet başkanı ve idarecilerin, Kırım'da bir Yahudi devleti kurulması amacıyla Yahudi göçüne hız verilmesine karşı çıkmaları üzerine idamlar, sürgünler ve terör başladı. Oniki yaşında iken babasının küçük toprağının da komünist idareciler tarafından ellerinden alındığını gördü. Kurulan Kolhoz'larda eski büyük toprak sahiplerinin de köleler gibi çalıştırıldığına şahit oldu. Bu arada babası gözleri önünde sürüklenip götürüldü. Amcaları dahil, köyünün büyük bir kısmı sürgün edildi. Bunlar 1928-1931 yılları arasında komünistler tarafından Urallar'a sürgüne yollananların sadece küçük bir kısmıydı. Ailesinin diğer fertlerinin çalışması da yasaklandı. Bu güç şartlar altında ilk öğrenimini köyünde yaptı. Bir yıl işkence gördükten sonra bırakılan babası ile ailesi sefil bir hayat yaşadı. Akmescit'te ortaokulu bitirdi (1938). İki yıl da Pedagoji

İkinci Dünya Harbinin bâdireleri neticesinde kendini Londra'da buluvermiştir. Polonya'da tedavi olurken tanıştığı ve onu sonradan İtalya'ya kaçıran hemşire ile Londra'da evlendi. Bu evlilikten bir kızı oldu. 1990'da bir kalp ameliyatı geçirdi[1].

Denilebilir ki O, romancılarımız arasında gerek şahsî, gerek sosyal plânda en çok ızdırap çekenlerden biridir. Gerçi bizim millî edebiyat dönemi edebiyatçılarımız da çeşitli çilelere mâruz kalmışlardır, ama sonunda gayretleri boşa gitmemiş; onlara çektiklerini bir dereceye kadar unutturan Türkiye Cumhuriyetimiz kurulmuştur. Ve pek çoğu da bu

---

Enstitüsü'nde okudu. Ancak II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine bu Enstitü'yü bitiremeden askere alındı 1940). Suvarsky soyadıyla Rus ordusu saflarında Ukrayna cephesinde Almanlara karşı savaştı Odesa'daki subay okulunda aldığı tank teğmeni rütbesi ile Almanlara esir düştü (1941). Savaşın son yıllarında Almanların bozguna uğraması üzerine bulunduğu esir kampından kurtuldu, müttefikler tarafına geçti. Mülteci olarak Londra'ya geldi (1946). 1990'da kalp ameliyatı geçirene kadar Londra'da bir lokanta işletiyordu. Türkiye'de bir yayıncıya yolladığı kısa hayat hikâyesini "Elhamdülillah Türküm, müslümanım ve bu notlarımda yazdıklarımın heepsinin de hakikat olduğuna yemin ederim" diye bitirmişti.

Romanlarında umumiyetle Kırım Türklerinin 1928'den sonra Sovyet komünist emperyalizminin boyunduruğu altında çektiği acıları dile getirir, bir yurdun gaspedilişini anlatır. Aslında konularında, büyük sömürü savaşlarında savuşan mantığın boşluğunu dolduran toplumsal çılgınlık içinde insanın kendini arayışı, zulme başkaldırma haysiyetinin kazanılması gibi evrensel boyutlar vardır. Bunun yanında anlatılan olayların gerçekten yaşanmış olması da eserlerine ayrı bir inandırıcılık ve kuvvet katmaktadır.

Cengiz Dağcı, Türkiye dışında olduğu halde Türk Edebiyatı'na kazandırdığı eserlerin hacmi ve sayısı bakımından da dikkate değer. Yurdumuzda 1956'dan bu yana yayımlanan romanları müteaddit baskılar yapmıştır: **Korkunç Yıllar (1956), Yurdunu Kaybeden Adam (1957), Onlarda İnsandı (1958), Ölüm ve Korku Günleri (1962), O Topraklar Bizimdi (1966), Kolhozda Hayat (1966), Dönüş (1968), Genç Temuçin (1969), Bademi Dalına Asılı Bebekler (1970), Üşüyen Sokak** (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, C: 2, s. 181), (1972).

Cengiz Dağcı uzun süren bir suskunluktan sonra 1988 yılında üç eser daha yayımladı. Yazarın bütün eserlerini yeniden basmaya başlayan Ötüken Yayınevi'nin yayımladığı eserlerden birisi hâtıra (**Yansılar I**), diğer ikisi romandır. (**Anneme Mektuplar ve Benim Gibi Biri**). **Yansılar**'da Londradaki yaşayışı sırasında sık sık Kırım'a hayâlî dönüşlerle karışmış, bedbin bir insanın hâtıralarını buluruz. **Benim Gibi Biri** isimli romanda, bir barda karşılaştığı eski bir muhârip ve buna bağlı olarak zihninde canlanan savaş yılları konu edilir. Fakat o eski romanlarındaki canlılık, heyecân ve dehşetin yerini, kaderine razı olmuş bir insanın durgunluğu ve bedbinliği almıştır. **Anneme Mektuplar** ise yazarın yurdundan sürülen, acılar çeken soydaşları ve annesi ile vatan hasretini paylaşmasıdır. Bu üç eserde ortaya çıkan üç nokta, vatan, anne ve sevgilidir.. Yazarı hâlâ yaşatan, onu hayata bağlayan üç tükenmez kaynak

[1] Osman Türkay, *Dış Türklere İlgisizlik ve Cengiz Dağcı*, Türkiye, 25 Kasım 1990.

mutluluğu görmek nasibine ermişler, hür bir şekilde vatanlarında yaşama imkânını elde etmişlerdir.

Cengiz Dağcı ise bütün bunlardan nasibini alamamıştır. Sıkıntı, acı ve dehşet içinde geçen yıllardan sonra 1946'da Londra'ya yerleşmek imkânını bulmuş, ama vatanından ayn düşmüştür. Kırımlı kardeşleri de yurtlarında kalamamışlardır. Tarihin kaydedebildiği en zâlim devlet adamlarından Stalin öldürebildiklerini öldürmüş, kalan beşyüz bin Kırım Türkünü de Sibirya steplerine sürmüştür. Yazarımız bu fâciâyı, bu soykırım harekâtını Sibirya hâriç bütün cepheleriyle yaşamış ve o hâdiseleri romanlaştırarak edebiyat âlemine sunmuştur.

Kitabımızda incelenen Cengız Dağcı'nın dört eserine rahmetli hocam Prof. Dr. Mehmet Kaplan'ın ortaya koyduğu tahlil metodu ile yaklaşılmıştır. Buna göre, edebî eserin kendi başına bir bütün olduğu görüşüyle, eserleri oluşturan unsurlar ve birbirleriyle olan münâsebetleri ele alınmış, eser dışı münâsebetler kurulması yoluna gidilmemiştir. Vak'a,şahıs kadrosu, zaman, mekân ve kompozisyon başlıkları altında her eser bir başına tahlil edilmiştir. Sadece uslûp ve fikirler bölümleri büyük ölçüde yakınlık göstermeleri bakımından, ortak olarak ele alınmıştır. Eserin sonuna çalışmanın bir özeti mahiyetinde olan "NETİCE" bölümü ile romanlardaki Türklere ait şahıs isimlerinin alfabetik bir listesi eklenmiştir.

İlk iki eser (Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam) cumhuriyet dönemi şâirlerimizden olan merhum Ziya Osman Saba tarafından, eserlerin muhtevâsına ve üslûbuna dokunulmamak kaydıyla Türkiye Türkçesine uygun bir şekle sokulmuştur.

Cengiz Dağcı romanlarında daima kaybettiği yurdunu ve uzak düştüğü soydaşlarını anlatır. Bu husus eserlerin en önemli noktasını teşkil eder. Eserlerde dikkati çeken bir başka cihet de, yaşanmışlık duygusunun fevkalâde kuvvetli oluşudur. Romanlarında anlattıklarına neredeyse kendi hayatıdır denilebilir. Zaten romancı, Yaşar Nabi Nayır'a yazdığı bir mektubunda bunu açıkça ve şüphe bırakmayacak bir şekilde şöyle ifâde eder:

"Elhamdülillah Türküm, müslümanım ve bu notlarımda yazdıklarımın hepsinin de hakikat olduğuna yemin ederim."

Bu çalışmanın geniş olarak ele alınmasının mühim bir sebebini önsözün baş tarafında açıklamıştık. Diğer bir sebeb de Cengiz Dağcı hakkında daha geniş bir araştırma için hazırlık olması arzusudur. Şimdiye

kadar Cengiz Dağcı hakkında yapılmış geniş bir etüd yoktur. Varlık Dergisi'nde röportaj ve tanıtım mahiyetinde bir kaç yazı, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız'ın Türk Kültürü Dergisinde "Onlar da Insandı" romanı hakkında tanıtma yazısı ve Cengiz Dağcı'nın son çıkan kitapları üzerine *(Yansılar I, Anneme Mektuplar* ve ***Benim Gibi Biri)*** Erdem Dergisinde Prof. Dr. İnci Enginun hocamızın bir yazısı bu çerçeve içinde zikredebileceğimiz makalelerdir.

Çalışmalarım sırasında yazılarından büyük ölçüde istifade ettiğim rahmetli hocam Prof. Dr. Mehmet Kaplan'a ve yine bana daima yol gösteren, yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. İnci Enginün'e burada teşekkür etmeyi borç bilirim.

İSA KOCAKAPLAN

Çağlayan—1992

Not:: Bu arada Cengiz Dağcının hatıralarının devamı olan **Yansılar 2** ve **Yansılar 3** ile son romanı **Yoldaşlar** Ötüken Yayınevi tarafından 1992 yılında yayımlandı.

KORKUNÇ YILLAR

KORKUNÇ YILLAR*

Bu roman, Kırım'lı bir Türk'ün hayatını anlatmaktadır. Sâdık'ın macerası, Kırım'da başlayan çocukluğundan itibaren, Almanların eline esir düşüp,Türkistan ordusuna katılışına kadar olan safhasıyla Sâdık'ın hatıra defterinden nakledilir. Sâdık'ın bundan sonraki dönemi ona İtalya'da rastlamış olan Cengiz adlı bir başka Kırım'lı Türk tarafından tamamlanır. Sâdık'ın hatıralarını okuyucuya ulaştıran Cengiz'in takdimidir.

Sâdık Turan'ın mâcerası yanında, diğer Kırım Türkleri'nin de yurtlarından ayrılışları ve çeşitli ülkelere dağılışları eserde yer almaktadır.

Bir akşam vaktidir, Sâdık Turan küçük kardeşi Bekir'le beraber "kaptanlık" oynamaktadır. Ama anneleri, onların oyununu yarıda keser ve birini su getirmeye, birini de sığırları ahıra sokmaya gönderir. Çocuklar işlerini bitirir, eve gelirler ve sofraya otururlar. Babaları henüz gelmemiştir, onu beklemeye koyulurlar. Bu esnada birisi Sâdık'ın annesine pencereye gelmesi için seslenir, bir şeyler söyler Sâdık babasını sorar, annesi babalarını mapusa götürdüklerini, eve gelmeyeceğini söyler ve ağlamaya başlar. Sâdık'la kardeşi annelerinin boynuna sarılır, onun yaşlı gözlerine bakarlar. Çünkü yapabilecekleri başka bir şey yoktur.

---

* Cengiz Dağcı, Korkunç Yıllar, Varlık Yayınları, Haziran 11975, 4. baskı, 299 sh.

Sâdık, eşiğinden içeri girdikleri andan itibaren evlerindeki hayatın acısını unuttukları,gülüp, oynayıp,neşelendikleri kırmızı teneke damlı mektep binasını da çok iyi hatırlar. Öğretmenleri Safiye uzun boylu, beyaz ve ince yüzlü, sarışın, çok merhametli bir kadındır.

Safiye öğretmen bir sabah Sâdık'a, mektebe gelmesinin yasak edildiğini söyler. Sâdık için mektep artık korku veren bir yerdir. Mektepten atılışından iki hafta sonra öğretmeni Safiye, Sâdık'a annesine götürmesi için bir miktar para verir. Ama iki ay sonra Kazak'lar(**) köye gelerek, köyün yarı ahalisiyle berâber, Safiye öğretmeni de götürürler.

O yıl kış erken bastırmıştır. Dışarıda acı, zehir gibi bir soğuk vardır. Saçaklardan buzlar sarkan evler garip bir sessizlik içindedir, yalnız deniz, dalgalarını kayalara çarpmaktadır. Bu arada köye bir haber gelir: "Mahpusları Yalta'dan Akmescit'e götürülecekler. " Sabah vakti şallı kadınlar, eski püsküyamalı elbiseler içinde ince kolları morarmış çocuklar, şosede kamyonları beklemektedirler. Kamyonlar kalabalığın önünden geçerken herkes yakınlarını görmeye çalışmakta ve muhtelif çığlıklar atmaktadır. Sâdık da geçen kamyonların içinde babasını görmeye çalışır, ama gördüklerinin hepsi sakallı, zayıf ve korkunç insanlardır. Kamyonlar geçip, gittikten sonra geride kalanlar da sönmüş ocaklarına dönerler.

Sâdık, babasının serbest bırakıldığını arabacılardan duyar, ama babası köye dönmez. Onlar da köyden ayrılarak Akmescit'e göçerler. Mehmet ağa isimli birisi Sâdık'ın babasını taşlar üzerinde yatarken görmüş ve acımıştır. Bunun sonucu evinin yanındaki bir kümesi ona oturması için vermiştir. Kümesi oturacak hale getirince de, köyde olan ailesi ve çocuklarını yanına çağırır. Geçinmek çok zordur. Odun, kömür yoktur. Yemek için bir lokma ekmeği bile zor bulurlar. Bu yüzden 1936 yılının Nisan ayı başlarında küçük kardeşleri Esma ve Sabri hastalanırlar. Önce Esma, ondan iki hafta sonra da Sabri ölürler. Artık ailede onaltı yaşındaki Sâdık'la küçük kardeşi Bekir'den başka bir evlât kalmamıştır. Annesi Sâdık'ı, muhtar Sabri'nin kızı ile evlendirip, köye yerleştirmek,babası ise okutmak istemektedir. Sâdık bu arada Akmescit'te bir lokantada çalışmaktadır. Sonunda Sâdık, Kayabaşı orta mektebine kaydolur. Mektepte son senesine gelir. İmtihanları başarıyla

---

(**) Kazak: Burada sözkonusu olan Kazak Türkleri değildir. Bizim Rus Kazakları olarak bildiğimiz ve "Kosak" şeklinde yazılması gereken hristiyan kavimdir.

verdikleri takdirde, arkadaşı Süleyman'la beraber, Akmescit Tıp Enstitüsü'ne girmeye karar verirler. Fakat Sâdık mektebi bitiremez Mektebin yanındaki Tokal câmi'nin minâresi Ruslar tarafından yıkılınca, o da mektebi bırakır.

1938 yılının sonbahannda, eski kümesten çıkıp başka bir eve taşınırlar. Vaziyetleri artık günden güne düzelmektedir. Babası ile Bekir beraber çalışmaktadırlar. Sâdık da "Yeni Dünya" gazetesinde iş bulmuştur. Yirmi yıldır bolşevik zulmü ile perişan olmuşlardır. Bütün Kırım Türk'leri perişan olmuştur. Bu yüzden de kurtuluş davalarını geçici bir vakit için bir kenara bırakmış, kendilerini günlük işlere vermişlerdir. Artık toplu sürgünler de azalmıştır. Ama yine de milletin arasından çıkan, bilgili, tanınmış doktorlar, profesörler, şairler, hocalar, imamlar ve durumdan şikayet edenler ansızın kaybolmaktadırlar. Millet sürgün olma korkusuyla sessiz durmaktadır, çünkü anayurdu çok sevmekte ve onu her şeylerinden, canlarından bile aziz tutmaktadırlar Bağların kolhoz malı ilân edilmesine rağmen, millet eski ata topraklarını gözbebeği gibi sevmekte, korumaktadır. Mahsulü toplayıp hükûmete teslim etmekte, sonra bir kilo buğday için kooperatif kapılarında kuyruğa girip,gece yarılarına kadar beklemekte, ama yine de sesini çıkarmamaktadır, zira ata topraklarından sürülmek istememektedirler.

Sâdıklar Kazasker sokağına taşınınca, arkadaşı Süleyman ve ailesi ile komşu olurlar. Süleyman Sâdık'la beraber subay okuluna girmek istemektedir. Ama Sâdık "Yeni Dünya" gazetesine girince, doktor olma tasavvurunu bile bırakmıştır. Süleyman'ın subay okuluna girme teklifini de reddeder

1938 kışında Süleyman'la beraber Sâdık da askere çağrılır. Askerlik şubesine giderler, orada, Ordu Siyasi Komiseri (Politruk) İvan Aleksandroviç Şişkof, Süleyman'la Sâdık'ı, okumuş olmaları sebebiyle, orta kumandan mektebine göndereceklerini söyler. Mecburen kabul ederler. 1938 yılının kışında da Odessa orta kumandan okulunda okumaya başlarlar. Okulda talim ve savaş teorilerinden çok, siyâsî eğitim dersleri okutulmaktadır. Mektebe altı ay sonra da politruk Şişkof gelir. Oradaki Türk öğrencilerin, ana dilleriyle konuşmalarını elinden geldiğince engellemeye çalışır.

1940 yılının Ağustos ayında Sâdık, orta kumandan okulundan teğmen rütbesiyle mezun olur. 57. tümenin, 94. taburu ikinci bölük ku-

mandanlığına tâyin olur. Süleyman da aynı taburun üçüncü bölük kumandanlığına tâyin edilmiştir.

1941 yılının bahannda Akkerman yakınlarında bir kamptadırlar. İzin ister, vermezler. Artık günleri talimle geçmektedir. O sıralarda onyedi yaşında olan kardeşi Bekir'den aldığı mektuplarla sıla hasretini gidermeye çalışır. Bekir bir mektubunda Rus'ların, Kırım'da eski harfleri yasakladıklannı, yerlerine de Rus harflerini getirdiklerini yazar ve Sâdık'a iki gazete gönderir. Rus'lann bu icraatı, çok şuurlu bir milliyetçi olan Sâdık'ı onlara iyice düşman eder. Bu harf değiştirme meselesi, daha doğrusu dil meselesi yüzünden, samimi arkadaşı Süleyman'la tartışır. Sonunda onu da ikna eder.

Bir sabah kumandan, ordugâhtaki subayları toplar ve onlara, Alman'lara karşı bir harbin başlamış olduğunu bildirir. Bir müddet sonra da tabur, Akkerman istasyonundan trenlerle kuzeye doğru hareket eder.

Sâdık'ın da mensup olduğu tabur artık cephededir. Askerler çeşitli yönlere sevkedildiklerinden Sâdık, arkadaşı Süleyman'dan ve onun bölüğündeki Kırım'lı gençlerden ayrılmıştır. Ama kendine yeni bir arkadaş bulmuştur. Bu, adı Grişa olan, Kırım'lı bir Rustur. Kırımlı olması sebebiyle Sâdık ona yakınlık duyar.

Akkerman'dan hareketlerinden bir hafta sonra, Ukrayna'nın bir köyüne varırlar. Sâdık'ın gördüğü manzara; saman damlı evlerin saçaklan altında yatan, traşsız, yorgun, tozlu elbiseli askerler; bahçelerde Kızılhaç otomobilleri, çeşmelerde nizamsızca atlarını sulayan süvariler, köylü arabalarında yatan yaralı askerler, kumandanlıktan kumandanlığa koşan, kan-ter içinde subaylardan ibarettir.

Sâdık'ı burada tabur kumandanı huzuruna çağırır ve 1 Eylül sabahı 8 tankla, Kovotsk-Balta cephesine ilerlemesini emreder. Sâdık, General Maksimenko'ya yardıma gitmektedir. Gider, ama daha kendisine bildirilen yere varmadan, Alman'ların top ateşiyle karşılaşır. Tankların hepsi tahrip olur, askerlerden de yedi kişi kurtulur. Sâdık emrindeki yedi erle beraber karargâha döner. Onu İvan Aleksandroviç Şişkof karşılar. Şişkof daha sonra Sâdık'ı, telefonda Süleyman'la konuşturur. Süleyman'a Krasnoye'de bir tepeyi savunma görevi verilmiştir. Ertesi sabah, Şişkof, Sâdık ve emirlerindeki yedi er, beraberce Süleyman'a yardıma giderler. Süleyman Alman ateşi altındadır. Sâdık ve Grişa onun bulunduğu yere ulaşmak için harekete geçerler Sâdık tepeye

vardığında Kılıçbay adlı bir Kırgız'la karşılaşır, Kılıçbay ona; Alman'ların ilk ateşinde Kırım'lı askerlerin öldüklerini, sonra da emrindeki Rus'ların Süleyman'ı vurduklarını söyler. Bu arada Grişa da yaralanır. Sâdık Grişa'yı sıhhiye erlerine teslim eder ve kumandanlığa döner.

Şişkof'la beraber, Pervomaysk'a gitmek üzere yola çıkarlar. Yolları bir ormana düşer. Sâdık yaralılardan birine yardıma koşar. Bu Kazan'lı bir Tatar'dır. Okuyup doktor olmuştur, altı yıl G. P. U zindanlarında yatmıştır. Doktor ölmek üzeredir. Sâdık'a Rus'lar için harp etmemesini söyler ve ölür. Sâdık doktorun ölüsünü gömdükten sonra yoluna devam eder, Pervomaysk'a gelir. Burada ona Aleksandrovka'daki bir köprüyü yakma vazifesi verirler. Yakar, fakat ricât halindeki süvarilerin kumandanı söndürmelerini ister, söndürürler. Ondan sonra da Sâdık'a bir takım askerle beraber, köprüden bir kilometre ileride mevzilenme görevini verirler. Alman'lar bir müddet sonra saldırıya geçerler, Sâdık, çavuş Vasilef'e yardıma koşar, yaralanır ve bayılır. Gözünü açtığında Alman'lara esir düşmüştür.

Bir Alman askeri, onu götürür, bir ahıra kapatır. O gece memleketini düşünür. Köyünün hen bahçesi, ağacı, çeşmeleri ve gülümseyen gözlerle annesi hayâllerini süsler. Ahır, sabaha kadar başka esirlerle dolar. Şişkof da esirler arasındadır. Alman'lar esir ettikleri bütün Rus siyasi komiserlerini kurşuna dizerler, ama Şişkof'u tanıyamadıklarından o kurtulur.

Sâdık çorbasını içmediği Alman ahçıdan bir dayak yer. Hayatta kaldığına pişmandır sanki. Neden kendisinin de, diğer ölenler gibi ölmediğine içerler. Bulundukları ahıra devamlı esir gelmekte ve sayıları gittikçe artmaktadır. Alman'lar bir parça ekmek için esirleri birbirine kırdırmaktan çekinmezler. Alman askerlerinin elinde ekmeği gören esirler, ayaklanırlar, biribirine girerler, ekmeğin havaya fırlatılmasıyla, hepsi ekmeğe saldırırlar, çıldırmış gibi boğaz boğaza gelirler. Alman'lar diğer ekmeklerle çekip gidince yine çaresizce yerlerine dönerler. Sâdık Turan bu durumda bile, cepheden gelen haberlerle ilgilenmekte, milletinin geleceğini düşünmektedir.

14 Ağustos sabahı Alman'lar, esirleri kamyonlarla Kivograd şehrine götürürler. Orada bir kampa kapatırlar. Kampta Romanyalı esirler serbestçe hareket edebilmektedir, çünkü artık Alman'ların müttefiki olmuşlardır. Bunlardan biri Sâdık Turan'ın çizmelerini almak ister, ama Sâdık'tan dayak yer. Alman çavuşa şikâyet ederler, ama çavuş Sâdık'a

dokunmaz, Romanyalıları kovar. Ertesi sabah erkenden de bir çift eski postal getirerek, Sâdık'ın çizmelerini kendisi alır. Sâdık o gün devamlı esirlikten kaçmayı düşünür. Onları iki gün sonra başka bir esir kampına naklederler. Tam mânâsıyla esirlik de orada başlar. Burası kırmızı kerpiç yapılar ortasında çok geniş bir meydandır. Yapıların gerisinde, makinalı tüfeklerle donatılmış, ışıldaklı kuleler mevcuttur. Kırmızı yapıların araları dikenli tellerle çevrilidir. Tellere yaklaşan esirlere Alman'lar tarafından ateş açılmaktadır. Meydan mahşer yeri gibidir. Sâdık kendine yatacak bir yer bulabilmek için kalabalığın arasında dolaşırken, daha doğrusu dolaşmaya çalışırken, bir çok kere, yerde yatan, halsiz, biçare esirlerin üzerlerine yıkılır. Binaların içine girmeye imkân yoktur, her yer doludur

Sâdık, dolaşırken, Kırım'lı bir Yahudi'ye rastlar. Yahudi onu Akmescit'li Mustafa onbaşı ve arkadaşlarının yanına götürür. Sâdık onlarla beraber kalmaya başlar. Mustafa onbaşı, her sabah Alman'ların çalışmaya götürdükleri esirler arasına katılır. Aldığı bir parça ekmeği de, arkadaşlarına taksim eder. Bir müddet sonra Mustafa'yı çalıştıran Alman cepheye gider. Böylece Sâdık ve beraber kaldığı Kırım'lılar için sıkıntılı günler başlar. Günlerce ağızlarına bir lokma girmez. Sâdık bir sabah arkadaşlarından habersiz çalışmaya gitmek ister, ama Alman'ın biri onun başına iki üç kerpiç koydurup, çöktürür, kaldırır, sonunda da eline bir sigara verip, geri gönderir. Sâdık o gün kimseyle konuşmaz, bütün gün insanları, hayatı ve ölümü düşünür.

Bir akşam, Mustafa bir haber getirir. Alman'lar beşyüz kişiyi çalıştırmak üzere götüreceklerdir. Haber çabuk yayılır bütün esirler kapıların önünde toplanırlar. Dışarıya çıkma vakti gelir. Alman'lar beş kişiye bir ekmek vererek, esirleri kapıdan çıkarmaya başlarlar. Çıkanlar yola koyulurlar, yanlarında ve arkalarında Alman askerleri vardır. Saflardan biraz geride kalanları veya dışarı çıkanları hemen öldürmektedirler. Kamptan çıkarılan esirlerin sayısı binlerce kişidir. Sâdık ve Mustafa ile diğer Kırım'lı arkadaşları, birbirlerini kaybetmemeye çalışmaktadırlar. Yolda önce Cevdet isimli arkadaşları vurulur. Bunun üzerine Mustafa kendini kaybeder. Bir süre Cevdet'in cesedini bırakıp gidemez, ama artık taburun en sonunda kalmışlardır. Alman'lar da sonda kalanlara ateş açmaktadırlar. Çaresiz Cevdet'in cesedini bırakarak, ilerleyen tabura karışırlar. Akşam olur, sabaha kadar, yağmur altında, çamurların içinde yatarlar. Sabahleyin tekrar yola koyulurlar Sâdık'ın yanında, yüzünde korkunç bir ifade bulunan Halil, biraz gerisinde Osman, önde

kendinden geçmiş, sallanmakta olan Mustafa ve onun yanında da Enver yürümektedir. Halil birden haykırarak kendini yere atar ve tekrar doğrularak, Alman kamyonlarına doğru koşmaya başlar. Osman da onun arkasından koşmaktadır. Alman'lar ikisini de vururlar. Kamptan çıkışlarının dördüncü günü ise, Enver'i kalabalıkta kaybederler.

Sadece Sâdık'la, Mustafa bir aradadırlar. Mustafa bir çıkın içinde, saklaması için Sâdık'a, kızı Ayşe'nin bir tutam saçını verir ve evinin adresini söyler. Sâdık bunun üzerine, çeşitli düşüncelere gark olur, köyünü, köyündeki tepeleri, Salgır nehrini, Karadeniz kıyılarını, kısaca Kırım'ı düşünür. Yoldaki sarı toprak yığınlarının arkasından, birden köyü çıkıverecek zanneder.

Sâdık yolda Mustafa'yı da kaybeder. Aramalarına rağmen bir türlü bulamaz. Kasabaya benzer bir yerden geçerler, sarı toprak yığınları yine devam etmektedir. Kafilenin önü, sarı toprak yığınlarının arkasında kaybolmakta ve insanlar da gittikçe azalmaktadır. Nihâyet Sâdık, önünde dibinde binlerce esirin inleyip, kıvrandığı, geniş derin bir çukur görür Arkasından gelen esir dalgasına karışıp, o da çukura iner. Yere yıkılır. Dört yanından sadece inilti sesleri gelmektedir.

Bir sabah, dondurucu ayazda, bir kampın kapılan önünde kendine gelir. Etraflannda Alman askerleri vardır. Esirleri gruplara ayırırlar, Sâdık'ı da ihtiyar diyerek zayıflar grubuna sokarlar. Kampın kapıları açılır, içeri girerler. Artık iki numaralı Uman kampındadırlar. Burada her esirin eline elli gramlık taşlı, samanlı, kerpiç gibi bir ekmek sıkıştırılır. Beş numaralı barakanın önüne geldiklerinde, Ukrayna polislerinden biri kampın talimatnamesini okur. Ardından esirleri barakaya sokarlar. Barakanın içinde üç katlı ranzalar vardır. Sâdık bir ranzanın üçüncü katını "zapteder" Sâdık barakada tam bir Yalnızlık içindedir. Saatlerce sırtüstü yatarak, tahta aralıklarından, kurşûnî bulutları ve renksiz gökyüzünü seyreder. Baraka bir sefâlethâne hâlindedir. Bir yanda hastalar,bir yanda ölülerin cesetleri yığılıdır. Sağ kalanlar ölenlerin elbiselerini soyup, kendilerine almaktadırlar. Kış basturmıştır. Soğuktan uyumak imkânsızdır. Sâdık sırtında kürk yanında da bir soba hayâl ederek, soğuğun tesirini azaltmaya çalışır, ama nafile. Mustafa'yı düşünür: O mutlaka iki numuralı barakadadır, der. O barakada soba yandığını, oradakilerin her sabah çalışmaya götürüldüğünü ve daha rahat yaşadıklarını da duymuştur. İki numaralı barakaya kaçmaya karar verir. Barakanın damından dışarı çıkar ve iki

numaralı barakanın önüne gelir. Polis onu görür ve alır götürür. Yirmibeş sopa attıktan sonra, tavanından su damlayan rutubetli bir zindana tıkar. Her şeyden umudunu kesmiştir. Fakat daha evvel karşılaşmış olduğu Kırım'lı bir Ermeni, onu oradan kurtarır. Ermeni sıhhiye bölüğündedir, Sâdık'ı da yanına alır. Sâdık'ın işi barakalardan cesetleri toplayıp bir çukura taşımaktır. Bu işe girdikten bir hafta sonra, arkadaşı Mustafa'nın cesedini bulur, ve binbir üzüntü içinde onu gömer İşçi olduğu için iki numaralı barakada yatacaktır. Bir polis Sâdık'ı oraya götürmektedir, ama onun içinde bir şüphe vardır. Polisin kendisini iki numaralı barakaya götürdüğüne bir türlü inanamaz. Polis kapıyı açtırır, Sâdık'ı içeri gönderir. İçeri girdikten sonra dönüp arkasına bakar: Kendisini getiren polis kampın kapılarına doğru gitmektedir. Artık iki numaralı barakada kalacağından emindir. Burası da beş numaralı baraka kadar soğuktur, yalnız üç katlı ranzalar yoktur. Yerler samanla kaplıdır. Burada kendisine bir hemşehri arar. Kırım'lılar diye bağırdığında kendisine cevap veren olmaz. Üçüncü bağırışında Azerbaycan'lı bir Türk ona Kırım'lı olarak kimsenin bulunmadığını söyler. Ama mutfakta İskender isimli birisinin bulunduğunu Sâdık yine Azerbaycanlıdan öğrenir. Ertesi sabah taşçılarla beraber işe gitmek üzere yola çıkar. Yolda Azerbaycanlı onu mutfağa İskender'in yanına götürür. İskender de Sâdık'ı beş numaralı barakaya ahçı yapar.

Sâdık şimdi eski günlerine nazaran çok daha iyi durumdadır. Esirlerden ayrı yerde, küçük tahta bir barakada, diğer ahçılarla beraber yatmaktadır. Ahçılar kampın en zengin ve en saygı gören insanlarıdır. Her birinin sırtında, ya subay, ya da general üniforması vardır. Sâdık da, bir iki gün sonra, bir kepçe çorba karşılığında, yüksek rütbeli bir subay üniformasına sahip olur.

Sâdık'ın ahçılığı üç hafta sürer. Üç hafta sonra bir Alman çavuşu onu yanına hizmet eri olarak alır. Çavuşun yanında rahat yaşamaktadır. Askeri mutfaktan öğle yemeğini yemekte, geceleri Alman'lann atlarına bakan Romanyalı esirlerle beraber yatmaktadır. Başçavuş Şultz'da ona her akşam, beyaz, taşsız, samansız,yumuşak bir ekmek vermektedir. Bir akşam yolda Azerbaycan'lıya rastlar, ama yanında başçavuş olduğu için korkar, konuşamaz. Ertesi gün onu yine bekler, fakat göremez. Sâdık burada iken Yahudilerin öldürülüşlerine de şahit olur. Ama Yahudi diye bir çok müslüman Türk de bu kargaşalıkta öldürülür. Almanlar sünnetli olanları yakalamakta şayet Yahudi iseler onlara ekmek vereceklerini vaadetmektedirler. Açlık ve sefalet içinde olan

esirler, Yahudi olsunlar olmasınlar, "Yahudiyim" diyerek ölüme gitmektedirler. Almanların tercümanlarının olmadığı bir sıra, Sâdık tercümanlık yapar ve iki Özbek ona Yahudi olduklarını söylerler Sâdık durumu izah edince onlar da Özbek olduklarını itiraf ederler Sonradan Almanlar da bu yanlışlığın farkına varırlar ve muhbırlik yapan Yahudilerin hepsini öldürürler.

Derken Uman civanndaki kasaba ve köylerdeki, onyedi yaşından, ellibeş yaşına kadar olanlan, kampa kapama emri çıkar. Amaç asker kaçaklarını yakalamaktır. Köy muhtarlarının şehâdetlerine göre toplananlar serbest bırakılacaklardır. Sâdık tercümanlık yapmaktadır. Çavuş muhtardan, peynir, yağ gibi yiyecekler istettirir. Bunlar karşılığında, toplananlar köylerine gönderilirler.

Sâdık, salıverilenlerin, izin tezkerelerini yazmaktadır Gelen yiyecekler de, paketlenip Almanya'ya gönderilmektedir. Sâdık Azerbaycanlıya rastlar, Azerbaycanlı ondan, yazdığı tezkerelerin birine de kendi adını yazmasını ister. Sâdık önce reddeder, ama bir gün üçyüz tezkere yazılacaktır. O gün, tezkerelerden birinin üstüne Azerbaycanlının adını yazar ve ekmeğin içine koyarak ona verir. Fakat üç gün sonra, Azerbaycan'lı yakalanır ve kurşuna dizilir Bu olaydan iki gün sonra, Yüzbaşı Buh ve Çavuş Şults cepheye tayin olurlar. Sâdık'ı da başkumandanlığa gönderirler.

Sâdık, 1942 yılı Mayısının, otuzbirinci günü sabahı, koltuğunda küçük bir bohça, yanında silahlı bir Alman askeri, Uman kampında çıkar. Trene binerler. Gece yarısı trenden iner kendisini teslim alan iki kişiyle beraber, akasya ağaçları ortasında, beyaz bır binaya gelirler. Burada bir misafir gibi karşılanır. Bir Alman onbaşısı ona hizmet etmektedir. O gece temiz bir yatakta, rahat bir uyku uyur. Sabahleyin odasındaki diğer yataklarda, Rus askerlerini görür: Rus üniformalarını, Lenin'in, Kızıl-Bayrak, Kızıl-Yıldız madalyalarını görür, hayretler içindedir. Âdetâ donakalır. Biraz sonra akşamki onbaşı gelir ve saat onbirde kumandanın kendisiyle görüşeceğini söyler. Sâdık bir Alman casus mektebindedir. Bir Rus binbaşısı onu sorguya çeker, bir Rus ismi alması gerektiğini söyleyip, ondan casusluk etmesini isterler. Sâdık bunu reddeder ve esir kampına dönmek istediğini söyler. Sâdık'ı çeşitli vaadlerle, hatta tehditlerle ikna etmeye çalışırlar, ama Sâdık Ruslar için çalışamayacağını ifâde eder. Rus binbaşısı odayı terkeder.

Sâdık Alman yüzbaşısı ile yalnız kalmıştır. Yüzbaşı onu Türkistan ordusuna katılmaya ikna eder. Casus mektebinden ayrıldıktan sonra,

Ostrov kampına götürülür. Bir barakaya girer, barakadakilerin hepsi Türkistanlıdır. Orada, diğer arkadaşları ile beraber Türkistan için savaşacağına, kendi kendine söz verir.

Bir hafta sonra, Ostrova'dan çıkarlar, yola koyulurlar. Varşova'ya yirmi kilometre uzaklıktaki, Legionova'ya varırlar. Oradaki Türkistan ordusu bölüklerine rastlarlar. Onlar marş söylemektedir. Yeni gelenlerin elbiseleri çıkartılır, hepsine Alman üniformaları verilir. Bir Alman subayı onlara, esirliğin artık bittiğini, memleketlerini düşmandan temizleyebileceklerini ve sırtlarındaki üniformanın şerefini bir Alman gibi koruyacaklarına emin olduğunu söyler. Sözünü bitirdikten sonra, çıkardıklan Rus üniformalarını ateşe atma yarışı yaptırırlar. Alman'lar kahkahadan kırılmaktadır. Ama Sâdık buna bir türlü sevinemez. Kamp hatıraları şu satırlarla biter:

"Beni sevindirmesi gereken bu hadise, içimde bir yaraya dokunur gibi oldu. Gene Grişa, Süleyman gözlerimin önüne geldiğinden mi yoksa, Almanın yarışa başlama işareti, Uman'da, kumandanlık binası önünde, Yüzbaşı Buh'un emir verişini hatırlattığından mı, bilmiyorum"

Eserde, koyu harflerle yazılmış olan ve Sâdık'ın 1946'da, Roma'daki intibalarını kaydeden dağınık hatıralar, çok çeşitli baskılarla bozulmuş olan, ruhî dengesinin yarattığı sahneleri içine almaktadır.

Geçmişin tecrübeleri, düşmanların çokluğu, kaybolmuş vatan, Akmescit'li Cengiz'e rastlamanın ona verdiği heyecân ve yaşamak için, artık sadece hâtırâlarına sarılmak zarûretini anlamasıyla eser son bulur. Başta Cengiz'in verdiği bilgiden Sâdık'ın Arjantin'de vefât ettiğini öğreniriz.

ŞAHISLAR

A-) TÜRKLER:

Romanda, Kırımlı bir Türk olan Sâdık Turan'la beraber, diğer Kırımlı ve Türkistanlı Türkler de yer alırlar. Dolayısıyla romanda, sâdece Sâdık Turan'ın değil, diğer Kırım Türklerinin ve Türkistanlıların yurtlarından ayrılışları ve çeşitli ülkelere dağılmaları anlatılır. Ama eserin ağırlık noktasını, Kırım Türkleri hakkında yazılmış bölümler teşkîl eder.

Romandaki bütün Türkler, Rus esâreti altındadır. Bazıları istisna edilirse, hemen hepsi, Rus ordusunda gönülsüz olarak çarpışırlar. Esârete düştükleri vakit, Türklerin ortak özellikleri; diğer esirlere göre, sağlam yapılı, dayanıklı, birbirlerine sadakatla bağlı ve gerektiğinde, lider vasıflı bir arkadaşlarının etrafında toplanabilir olmalarıdır.

Almanların kurdukları lejyonda ise, Türklerin büyük bir azim ve imanla, memleketlerini Rus istilasından kurtarabilmek için sabırsızlıkla, savaşın içine girmek istedikleri göze çarpar.

Kırım Türkleri Rus esâreti altındadır. Rus'lar da kendileri için en büyük tehlike olarak Türkleri gördüklerinden, onları sindirmeye ve yok etmeye çalışmaktadırlar. Bu sebeple aklın alabileceği her türlü zulmü yaparlar. Millî değerlere ve milletin ileri gelenlerine yapılan bu baskılar, Kırım Türklerinde millî şuurun uyanmasına ve güçlenmesine sebep olur. Bu baskılar eticesinde, Kırımlılarda Rus'lara karşı zaten varolan kin, daha da kuvvetlenir. Rus'lar Kırımlıların elinden, topraklarını, evlerini ve hayvanlarını almışlardır. Onların mukaddesâtına saldırmışlardır. Kırım Türklerinin kendilerini Türk hissetmelerini sağlayan sebepler şu satırlarda açıkça görülür:

"Yalanla dolanla memleketimi istilâ ettiniz. Himayenize girmekle topraklarımız, malımız, dinimiz korunacak diye, sizden öncekiler söz verdiler. Teslim olduk. O millet, yurdunu her şeyden çok sevdiğinden teslim oldu. Silahlarımızı bıraktık. Ya siz? Memleketimize geldiğiniz günden beri, o toprak kan içinde. Minârelerimizi devirdiniz, su kemerlerimizi, çeşmelerimizi, heykellerimizi, mermer saraylarımızı atlarınıza ahır yaptınız. Meyzinlerimiz, ezan okumak üzere minârelere çıktıkları vakit, sarhoş askerleriniz eğlenmek için, kalplerine nişan alma talim yaptılar (. . .).

Ömürlerinin son günlerini, duayla, namazla geçirmek isteyen ihtiyarlarımızı, seksenlik ninelerimizi, hayvan vagonlarına doldurup, haftalarca pislik, sidik içinde Sibirya'ya taşıyanlar sizler değil miydiniz?" (s. 296/297)

"1932 yılının yazıydı. Kırım'ın kıyı köylerinde kan gövdeyi götürüyordu. Bağın: :, bahçesinde, bir avuç tarlasında çalışan babalarımızı, sarhoş askerleriniz önüne katmış, tüfeklerinin dipçikleriyle, bellerine vura vura, Yalta'ya sürüyorlardı. Hiç unutmam, o zamanlar daha onüç yaşlarında bir çocuktum. Babamla gizlice dağlardan geçip Yalta'ya gitmiştik. Uzaklardan, toprağından ayrılan millete, gözlerimiz

yaşayarak bakıyorduk Bu manzarayı bir vahşi Orta Afrika'lı, bir zenci bile görecek olsa, tüyleri diken diken olurdu. Kahbe evladı, Moloyets'ler, Udoloy'lar, Paren'ler, analarının babalarının, erkeklerinin yüzlerine bakmaktan utanan, namuslu kızlarımızın, kadınlarımızın entarilerini yırttılar. Aklını oynatmış bir kadın, vapura bindirilirken, yavrusunu sevgili yurdunun kıyılarına atmak istiyordu." (s. 297)

Bütün bu hadiseler, Kırım Türklerinin kendilerini Türk hissetmelerini sağlayan, onlarda millî şuurun uyanmasına yardım eden sebeplerdir. Rus'lara hemen hemen, bütün Kırım Türkleri düşmandır. Savaş sonrası bir Amerikan mülteci kampında geçen, şu hadise bunu ortaya koyar:

.....masaya, geniş omuzlu, süslü üniformalı bir Rus subayı çıkmıştı. Orada burada birkaç ses, —çoğu kadın sesi— duyulmuştu Subaysa, bu sesleri işitmemiş gibi söze başlamıştı:

—Arkadaşlar... Fakat kalabalıktan biri:

—Ben senin arkadaşım değilim kerata... diye haykırmıştı. Başka bağıranlar da olmuştu:

— Baylar de.

—Baylar diye başla söze..

Subay aynı soğukkanlılık ve aynı sesle devam etmişti:

— Arkadaşlar. Sizleri, güzel Sovyet yurdu bekliyor. Ana, babalarınız, yavrularınız, memleketiniz bekliyor

— Sibirya'da. Sese başka sesler karışmıştı:

— Sibirya...

— Sibirya...

— Salavkı....

— N. K. V. D. (Gizli Polis Teşkilâtı)

Dinleyicilerin öfkesi gittikçe artmıştı. yüzlerce ağızdan, "Salevki" "Sibirya" kelimeleri çıkıyordu Meydanda kaç kişi varsa, havada subaylara karşı sıkılmış o kadar yumruk vardı. Ben de herkesle beraber haykırıyordum. Herkes Rus'lara düşmandı demek. " (s. 215)

Aşağıdaki satırlardan ise, Türkiye Cumhuriyeti hudutları dışında yaşayan Türklerin, Türklük şuurunu ve Türkiye'yi bir kurtarıcı olarak düşündükleri anlaşılır:

..... Barakanın önünde, yamalı ama temiz gömlekli, koç boynuzları gibi burma, beyaz bıyıklı, Ali amca diye çağrılan bir ihtiyar, bir grup genci etrafına almış, nasihat ediyordu:

— Kimin ağzından Rusça bir söz, bir kelime çıkacak olursa, gözünü patlatacağım onun; derisini yüzüp, leşini gübreye gömeceğim. Anladınız ya. Amerikalı kimsin diye sorarsa, lamı cimi yok. Türk'üm. Vesselam. Amerikalı nereli diye sorarsa, gene lamı cimi yok: Türkiye'li... Eskişehirli, Ankaralı, Türkiyeli vesselam." (s. 217)

Şu satırlar da, Kırım Türklerinin, Türk bayrağına olan hasretlerinin ifâdesidir:

"İşte Sâdık, etrafımız düşmanlı sarılı olarak, o sevgili Türk bayrakları altında üç ay yaşadım," (s. 218)

Ve Kırım Türklerinin kendileriyle ilgilenmeyen, Türkiye'ye sitemleri[2].

"Ya Türklerin haberi var mı acaba bizden? Kara Tatar, kamplarında çırpınıyormuş, bir avuç toprağı için ölüyormuş, kimin haberi olur? Avrupa'dasın, belki o zaman değişir ve yolun Türkiye'ye düşer. O zaman gurur ve imanla:

"Dünyada, Türk Bayrağı altında yaşamak şerefini kazanan bir millet varsa, o da bu millettir, diyeceğine candan inanırım " (s. 218/219)

Sâdık Turan

Romanın aslî şahsı Sâdık Turan'dır. Anlatılan hadiseler onun etrafında cereyan eder. Zâten romanı, Sâdık Turan'ın 1946 yılında Roma'da iken yazdığı hâtıraları meydana getirir. Dolayısıyla vak'a okuyucuya Sâdık Turan'ın ağzından nakledilir.

Roman kahramanının ismi olan Sâdık Turan, aynı zamanda bir çeşit semboldür. Sâdık kelimesi; "doğru, gerçek, bağlı olan sadâkat sahibi olan." gibi manalara gelmektedir. Turan ise; Türkler tarafından farklı manada kullanılmış, eskiden Türk demek olan bir kelimedir Bu

---

[2]Not: Kıbrıs Türk'lüğünün acılarını ve mücadelesini işleyen, Özker Yaşın'ın *"Kıbrıs'ta Vuruşanlar"* adlı eserinde de aynı mesele kendini gösterir.

sebeple isme; Türk'lüğüne ve yurduna bağlı olan kimse." şeklinde mana verilebilir.

Sâdık Turan'ın roman boyunca hiçbir vakit değişmeyen tarafı da vatanına ve milletine olan sadâkatidir. Sâdık romanda Kırım Türklerinin bir sembolü gibidir. Rus'ların çeşitli baskılarına şahit oluşu, bu baskıları, yaşlılardan gördüğü şekilde, yani geleneklerin süzgecinden geçirerek değerlendirmesi, onlara çeşitli manalar vermesi, Sâdık'ı Kırım Türklerinin sembolü haline sokar.

Sâdık düşüncelerini, daha ziyade yaşlıların tesirinde kalarak geliştirir. Rus'lann propogandaları yerine, yaşlıların fikirlerine inanmayı tercih eder. Kırım Türklerinin yaşlıları umumiyetle, milliyetçi fikirlere sâhiptirler. Sâdık'ın babası da bunlardan biridir. Sâdık ilk milliyetçilik duygu ve düşüncelerini, babasından alır. (s. 21, 26, 52)

Mekteplerde okutulan dersler, dine ve millî kültüre karşıdır, ama Sâdık, evde bu eksikliğini, babasının anlattığı *"Kuzu Kurpeç"* ve *"Çora Batır"* destanları ile, okuduğu "Siyer-i Nebî"ler sâyesinde giderir. Bu anlatılan destanlar ve Siyer-i Nebî'ler, başlangıçta Sâdık'ta heyecan yaratıcı vâsıtalar olarak görülür. Fakat Sâdık olgunlaştıkça anlatılanlar, onda milliyetçiliği geliştirir ve millî bir şuur uyandırır. Sâdık'ın şuurunu besleyen unsurlar, dil, din, ırk gibi mefhumlardır. Rus'ların, Türklere, onların dillerine, dinlerine yaptıkları saldırılar Sâdık'ta bu şuurun kuvvetlenmesini sağlar. (s. 22, 23, 51, 52, 53, 54, 55)

Bu sadece şuur kuvvetlenmesi derecesinde kalmaz, aynı zamanda Sâdık'a, bazı fiiller de işletir. Meselâ, Tokal Câmii yıkılınca okulu bırakır ve bir gazetede çalışmaya başlar. Bu onun, şuurunu fiiliyâta dönüştürmek istediğini gösterir. (s. 42)

Sâdık bu şuurun sayesinde, Rus'ların Türkleri yok etmek için, giriştikleri faaliyetlerin de farkına varır. Fakat buna rağmen, kurtuluşun devlet kademelerine girilerek gerçekleşeceğini bilir, bunun için de Rus'ların hizmetindedir. Tabii kendisi gibi düşünmeyen, şuursuz Kırımlı gençler de vardır. Çok sevdiği arkadaşı Süleyman bunlardan biridir. Sâdık onunla yaptığı tartışmalarda millî şuurunu ortaya koyar. (s. 53, 55) Dil Meselesinde çok hassastır. Dilin bütün milletin malı olduğu kanaatindedir. Arkadaşı Süleyman'a bunu isbat edebilmek için, ölümü bile göze alarak, nöbetçi bir Türk'ün yanına, parolasız yaklaşmayı dener.

Bizi birbirimize bağlayan kuvvetin, vatan sevgisi ve lisân olduğunu Süleyman'a isbat için kamptan çıktım, buraya kadar geldim. (...) Gece karanlık, sessiz, korkunç. Etrafiaki gizli nöbetçilere yaklaştığımı hissediyorum. (...) Etrafıan, göğsüme, sırtıma, başıma, tüfek namlularının doğrulduğunu hissediyorum. Neredeyim., bilmiyorum. Yere yatıp, sürüne sürüne geri, kampa dönmek istiyorum. Dua ediyorum.... Allah'ım beni koru diyerek, biraz daha ilerliyorum. Ansızın sessiz gecenin kara perdesini, bir ses yırtıyor:

— Stoy. Parola... (Dur. Parola)

Arkasından göz açıp kapamaya vakit kalmadan, bir şarjör şakırtısı....

— Kardeş. Sen kimsin? Vatandaşını mı öldürecen?

Ses yok bekliyorum. Rus'sa kurşunu sıkacak. Kerim'se. . Dilimin ucunda "DON" kelimesi var, fakat söylemiyorum karanlıkta hafif, fakat keskin bir ses:

— Ulan, kimsin? Yakına gel bakayım.

Yanına yaklaşıyorum. Kara bir insan gölgesi beni başımdan ayaklarıma kadar süzüyor.

— Bereket versin Tatarca cevap verdin, teğmen arkadaş. Vallahi az kalsın ateş edecektim." (s. 57, 58)

Sâdık'ın Rus'lara boyun eğmesı, onların hizmetıne girmesi, onu Rus'lara tâbi kılmaz, aksine düşmanlığını daha da artırır. Türklerin hürriyete kavuşabilmeleri için, Rus'ların mağlûp olmalarını arzular. (s. 82)

Sâdık'ın tecrübesi arttıkça, insanlarla münasebetleri genişledikçe, milliyetçilik şuurunda gelişmeler olur."Irk, din, dil, mefhumlarına, bir de toprak birliği mefhumu eklenir. Kırımlı bir Rus olan, Grişa'ya sevgisi (s. 64, 65), esir kampında iken bir Kırımlı Yahudi hakında düşündükleri (s. 152-153,/157-158), ve Kırımlı bir Ermeni ile aralarında geçen konuşmalar, bunu açıkça gösterir. (s. 207, 208)

Sâdık'ın savaş sırasında, diğer Türkistanlı Türklerle de teması olur. Onlarla da tanışır, konuşur. Bu münâsebetlerden edindiği intibâ: "Rus'lar için savaşmamaktır." (s. 94, 102)

O Allah için savaşacaktır. Bunu ona, cephede tanıştığı sekiz on Özbek'in ağzından çıkan "Allah" sedâsı ilhâm eder. (s. 108)

Sâdık Alman'ları kurtarıcı olarak görmektedir. Esirliğinin başlarında bile aynı kanaattedir. (s. 135). Ama esirlikte geçen günleri boyunca, Alman'ların zulmünü görür ve onların da, Rus'lardan farklı pek bir taraflan olmadığını anlar. (s. 138/139-140/141-280)

Sâdık, esirliğinde, diğer esirlerin bir lokma ekmekten başka bir şey düşünmediği anlarda bile, milletinin kurtuluşunu düşünür. (s. 139) Memleketinin, ailesinin, arkadaşlarının hasreti içindedir. Onlara kavuşabilmek için, ölümü bile göze alabilir. Esirliğinde bazı zamanlar, içindeki mücadele gücünü kaybettiği de olur. Rahat ve huzur içinde bir hayatın özlemi içindedir (s. 245). Ama bu hayatı milleti ile beraber yaşamayı arzu eder, çünkü o bir milliyetçidir. Dâima milletinin yanında olmak ister. Bu yüzden de, rus casuslarının ona vaadettiği, rahat ve zengin bir hayatı reddeder (s. 272).

Türkistan lejyonuna vardığı vakit, o topluluğun da etkisiyle iyice coşar, ne pahasına olursa olsun, Türkistan'ın istiklâli için savaşmayı ister (s. 286). Türkistan için savaşacaktır, sırtında Alman üniforması vardır. Emirleri de Alman'lardan alacaktır. Yani bu, bir nev'i Rus esâretinden Alman esâretine girmek demektir. Bu bakımdan Sâdık, Alman'ların emri altında savaşmaya pek istekli değildir (s. 291). Çünkü zulüm bakımından Rus'larla aralarında hiçbir fark yoktur. Roman boyunca Sâdık Turan'ın hayatı, âdetâ yerini bulamayan bir adamın trajedisidir.

Romanın, Sâdık Turan'ın Roma'daki yaşayışını anlatan bölümlerinde ise, o karşımıza rûhî dengesi bozuk biri olarak çıkar Devamlı olarak savaşın ve esâretin tesiri altındadır. Mütemâdiyen memleketini ve Türkleri düşünür. Şimdi memleketinde olanların oradan oraya sürüldüğünü, kendisi gibi gurbettekilerin ise, zâten acı içinde olduğunu bildiğinden, Rus'lara karşı büyük bir kin duyar. Kısaca, Sâdık Turan'ın Roma'daki hayatı, korku ve tereddütten ibârettir.

Sâdık'ın Babası

Her yaşlı Kırımlı Türk gibi, o da millıyetçidir O da Rus'ların zulmüne uğrayanlar arasındadır Oğlu Sâdık'ı okutup, devlet kademelerine yerleştirmek ister Oğlunun, eve getireceği paraya ihtiyacı vardır, fakat milletinin menfaatleri daha önce gelir. Zâten milliyetçilik şuuru, Kırım'da daha ziyâde, yaşlılar arasında ayaktadır.

Sâdık'ın babası da, romana bu yönüyle akseder: *"— Ben senin okumanı istiyorum. Sâdık, dedi. Okuyup adam olmanı istiyorum. Sana ihtiyacım olduğunu biliyorum, fakat sana muhtaç olan yalnız ben değilim. Bütün millet sana, senin gibi gençlere bakıyor. Bütün milletin sizlere ihtiyâcı var." (s, 21).*

Sâdık'ın babası, oğlunu, milletine bağlı, milletini tanıyan, tarihini bilen, düşmanlarını teşhîs edebilen bir insan olarak yetiştirmek ister. Oğluna akşamları, "Kuzu Kurpeç", "Çora Batır" destanları anlatır. Milletinin medeniyetinin, mahsulü olan tarihî eserleri, gezdirir, gösterir ve şunları söyler:

"— Bak Sâdık, harçlarına atalarımızın alın teri karışmış din ocaklarımız, düşman ayakları altında... (...)

—Bak derdi, iyi bak bu yıkıntılara." (s. 26)

Bu somut gerçekleri gösterdikten sonra, oğluna kuvvet verir, onun maneviyatını yükseltir. Bu bir nev'i düşmanın yaptığı zulmün yorumudur:

"— Biz bunlara bakıp korkmamalıyız. Düşmanlarımız korksun. Hem de nasıl korkuyorlar. Korkularından bize bu zulümleri yapıyorlar. Korkmasaydılar yapmazdılar. Yüzelli yıldır bizi tüketmeğe uğraşıyorlar. Yüzelli yıl. İşte bu yurtta bir avuç Tatar kaldık. Bizi büsbütün yok etmedikçe içleri rahatlamayacak. Biz mahvolduktan sonra bile, bu sefer rûhumuzun önünde titreyecekler." (s. 26)

Oğluna vatan toprağına bağlılığı, milletinin kudretinin sonsuzluğunu ve bölünmez bir bütün olduğunu da anlatır. Onun bu sözlerinde Rus'ların parçalama yoluyla, Türkleri eritme politikalarının fark edildiği de görülür:

" (.) Seni bu toprak doğurdu, bu toprak besledi, Bil ki yalnız değilsin. Büyük bir milletin zengin geçmişi ve parlak geleceği seninle beraber. Bahçesaray'dan Kâşgar'a varana kadar, binlerce minaremiz göklere uzanıyor. Bize Tatar diyorlar, Çerkez diyorlar, Türkmen diyorlar, Kazak diyorlar. Özbek diyorlar, Azer diyorlar. Karakalpak, Çeçen, Uygur, Kabardı, Başkırt, Kırgız diyorlar. Bunlar hep yalan... Deniz parçalanmaz. Biz Türk-Tatarız." (s. 27)

Sâdık Turan'ın Annesi

Bir köy kadınıdır. Kocası tarlada çalışırken, o da evde, çocuklanyla, ev işleriyle ve sığırlarla uğraşır. Tek dayanağı kocasıdır. Ama onun da bir yaz akşamı tutuklanıp, hapse götürülmesinden sonra, çocuklanyla yalnız başına kalır. Bu durumda ailede babanın yerini de doldurmak zorundadır. Birden yalnız kalmak, onu çaresizliğe iter. Ağlamaktan başka yapacak şeyi yoktur:

"— Babanız gelmiyecek, babanızı milisler mapusa götürmüşler. Gelmi. dedi demedi, kirpiklerinin arasına dolmuş gözyaşları, birden yanaklarından aşağı boşanwerdi." (s. 14)

Kocasını Yalta'dan Akmescit'e götürülen tutuklular arasında gördüğü zamanki hâli de yürekler acısıdır. Bütün ümidini kaybetmiştir. Kalbi acıyla doludur. Kocasının "ağlama" deyişi karşısında yapacağı tek şey, yine ağlamaktır:

"(.....) O sesi duyan annem, yumruklarını göğsüne vurarak, boğula boğula ağlıyordu." (s. 17)

Kocası hapisten çıkınca durumları biraz düzelir. Fatma hanım artık oğlunun mürüvvetini görmek ister. Ama bu gerçekleşmez, oğlu önce mektebe, sonra da askere gider. Evde kalan küçük oğlu Bekir'e Sâdık'a göndermek üzere mektuplar yazdırır Her sabah postacıyı gözler. Sâdık'tan mektup bekler. Daha sık mektup getirsin diye, postacıya "un, yağ, şeker, armut ve elma kurusu" verir. Oğlunun hasreti içindedir. Ailesinin fertlerinin dâima bir arada bulunmasını ister. Saf ve temiz kalplidir. Evde yapılan latîfeler onu güldürür, ama bu gülüş, bir nev'i ağlamanın başlangıcıdır:

Mektubunu okuyup bitirdikten sonra annemiz 'Odesa' dedikleri yer de neresi? diye sordu. Babamız senin daha evvelce bulunduğun yerden daha yakın olduğunu söylediyse de, zavallı, Odesa'nın, Kırım'ın içinde mi, yoksa dışında mı, bulunduğunu öğrenmek istiyordu. Yanına gittim:

— A, ana dedim. Yalta'dan Akmescit'e gelirken hiç tavşan pazarından geçmedin mi?

— E, geçtik, oğlum, dedi

—Tavşan Pazarı'ndan epey uzaklaşınca yolun iki tarafında, kırmızı tuğladan binaları görmedin mi?

— E; gördük oğlum.

— İşte oraya Odesa derler anne, dedım.

Babamız ve öteki misafirler kahkahayı bastılar. Annemiz de güldü, ama gülümserken bir an daldı ve hasretli gözlerinden iki damla yaş aktı." (s. 48/49)

Bekir

Sâdık'ın küçük kardeşidir Biraz da inatçıdır:

Uzaklardan annemin sesini işittim. Küçük kardeşime:

— Haydi Bekir, annemiz geliyor, akşam oldu, dediysem de en inatçımız olan Bekir, aldırmadan oyuna devam ediyordu." (s. 13)

Ağabeyi askere gidince, ona mektupları Bekir yazar. Annesinin mektuplarını da O yazar. Sâdık askerde iken, o annesinin tek teselli edicisidir

Sâdık'ın diğer kardeşleri de, küçük yaşta ölen, ve romanda kendilerinden pek bahsedilmeyen, "Esmacık" ile, "küçük, melek yüzlü, kıvırcık saçlı Sabricik'tir" (s. 19)

Safiye

Sâdık'ın ilk mektup öğretmenidir."Uzun boylu, beyaz ve ince yüzlü, sarışın, çok merhametli, iyi kalpliliği yüzüne rûhânî bir güzellik veren" (s. 15) bir kadındır. Bir sabah üzüntü içinde, Sâdık'a okula gelmesinin yasaklandığını haber verir. bundan iki hafta sonra Sâdık'a rastlar ve eline, annesine vermesi için, bir miktar para sıkıştırır BU hadiseden iki ay geçtikten sora da, köye gelen Rus Kazak'ları tarafından köyün yarı ahalisiyle birlikte götürülür.

Sâdık'ın Köylüleri

Bütün Kırım köylerinde olduğu gibi, Sâdık'ın köyünde de, Rus zulmü bütün köylüleri etkiler. Köyde Rus baskısından kurtulabilen şahıs hemen hemen yok gibidir. Kimilerinin aile reisi, babası, kardeşi,

evlâdı, kimilerinin de yavuklusu veya eşi, Rus milisleri tarafından hapse götürülmüşlerdir. Köyde âdetâ kadınlarla çocuklardan başka kimse kalmamıştır. Rus felâketi, bütün köyün üstüne bir kara bulut gibi çökmüştür. Ocakların hepsi sönmüş gibidir.

Tutukluların, Yalta'dan Akmescit'e götürülecekleri haberi gelince, köylüler soğukta yola dökülürler:

Sabahleyın rüzgâr kesildi. Annem ocağın başından kalktı ve şalına sarınarak evimizin yanından geçen Akmescit yoluna çıktı. Biz çocuklar da onun peşinden gittik.

Şallı kadınlar, eski püskü, yamalı elbiseler içinde, değnek gibi ince kolcukları ayazda morarmış çocular şosede kamyonları bekliyorlardı." (s. 16)

Bu bekleyiş gün boyu sürer Kamyonlarda yakınlarını gören köylüler çok perişan haldedirler. Ümitsiz ve çaresizdirler·

Akşama yakın, şosein ortasından doğru biri koşa koşa gelerek:

— Geliyorlar, diye bağırdı. (.)

Sonra dualar, ağlamalar, boğuk sesler, çığlıklar. Daha demin sessizce duran Hacı Mustafa'nın karısı şosenin ortasına boylu boyunca uzanmış, saçlarını yolarak, başını yerlere vura vura haykırdı:

— Mustafa'm.. Mustafa'm Ne suç işledik? Neydi kabahatimiz, Allah'ım... (.....)

Şimdi Hacı Mustafa'nın karısının sesine, başka sesler, başka çığlıklar karışıyordu:

— Hüseyin'im... Ahmet ım Evlâdım... Ne kabahatımız vardı.. İmdât... " (s. 17)

Kamyonlardaki mahpuslar hep birbirlerine benzerler."Hepsi, sakallı, hepsi zayıf ve konkunç insan"lardır.

Kırım Türkleri yirmi yıldır süregelen Bolşevik zulmünden perişan olmuşlardır. Bu yüzden davalarını(İstiklâl Mücâdelelerini) bir kenara bırakmışlar, gündelik işlerle uğraşmaktadırlar. Toprakları devletleştirilmiştir, eskiden kendi malları olan topraklarda artık kolhoz hesâbına çalışırlar. Gizli gizli döktükleri göz yaşlarını ancak kendileri bilirler. Gözbebekleri gibi sevdikleri topraklarından sürülmemek için, hiç bir şeye ses çıkaramazlar.

Süleyman

Sâdık'ın mektep arkadışıdır. Sâdık'la aralarında bâzı duyuş farklılıklan vardır. Birbirlerini çok sevmelerine rağmen anlayışlan ayrıdır. Sâdık düşmanını çok iyi tanıdığı halde, Süleyman tanımamaktadır. Olgunluk bakımından da Sâdık'tan geride kalır. Milletini ve onun değerlerini bilmez. Onun yegâne arzusu Rus ordusunda subay olabilmektir.

Millî değerlere yapılan saldırıları bir çocuk kalbinin heyecânıyle seyreder. Rus'lar Tokal câmii'ni yıkuklan vakit, Sâdık ruhi bunalımlar geçirdiği halde, o *olanı hoş bulmuş bir çocuk kalbinin heyecâniyle:*

— Devriliyor. . Devriliyor. diye" bağırır. (s. 25)

Subaylıkta parlak bir gelecek görür. Şu sözleri de bir ölçüde onun karakterini aksettirir:

"—Sâdık be dedi. Sen o gâvur takımıyla iki sene yaşayamazsın. Ya subay olup onlara emredeceksin,ya da sıvışacaksın... Bizim mayamız başkadır." (s. 45)

Yani, ya hâkim durumda olmak veya kaçmak. Süleyman mücâdelecı bir karaktere sahip değildir

Rus'ların Türk dili üzerinde yaptıkları tahribât onu ilgilendirmez, çünkü o Rus propagandalanna kanan Kırım Türklerinden biridir. Zâten romanda, Süleyman bu sınıfa dâhil Kırım Türklerinin sembolüdür. Bu yüzden de, Rus'ların Türk diline müdâdalelerini ilmin bir gereği olarak görür:

"— Ne diyeyim? Nasıl münâsipse öyle yazılır. Biz askeriz." (s. 55)

(...)

— Belki hakkın var. Fakat ben sana asker olduğumuzu,böyle şeylerle alıp vereceğimiz olmadığını söylemek istedim. Bu gibi işler için âlimler var. Onlar düşünsünler."(s. 55)

Bu konuda Sâdık ile anlaşamazlar. Sâdık dilin bütün milletin malı olduğunu söyler. Fakat Süleyman, aynı fikirde değildir. Sâdık ise fikrini isbât için, Üsküt'lü Kerim'in nöbet yerine parolasız, Türkçe konuşmak sûretiyle yaklaşır. Bu hadise Süleyman'a tesir eder. Artık savaşın içine girecekleri iyici kesinleşince, Sâdık'a şunlan söyler:

"—Benim bölükte oniki Tatar var. Biraz serbest kaldığın zaman gel, onlarla konuş. Şimdi inanıyorum, dilimiz bizim için çok kıymetli."(s 60)

Süleyman bir muhârebe esnâsında, emrindeki Rus askerler tarafından öldürülür. Sâdık onu, "iki sandığın arasında, yere yüzü koyun kapanmış, başı kan içinde yatıyor" bulur. (s. 93)

Üsküt'lü Kerim

Süleyman'ın bölüğündeki Kınmlı askerlerden biridir. Kınım'ın Üsküt köyündendir. Hiç okumamıştır. Finlandiya savaşında bacağından yaralanmış, Kızıl-Bayrak ve Kızıl-madalyalarını almıştır. Süleyman'a göre Kerim için dilin önemi yoktur. O yalnız verilen emre uyar.

Fakat Süleyman'ın düşüncesinin aksine, Sâdık'ı Türkçe konuştuğu için, parolasız nöbet yerine yaklaştırır. Kerım, kendisine Sâdık'ı niçin parolasız bıraktığını soran Süleyman'a şu cevabı verir:

"—Müslümanca konuştu Süleyman ağa, ateş edemezdim ya. "(s. 59)

Krasnoye'de ölen diğer Türkler'de şunlardır:

Ey hayatta kalan ve şımdi "evlâdım nerde" diye ağlayan ana babalar. . Bu satırları yazan elle o gün, o güzel yüzlü evlâtlarımızın gözlerini kapadım. İşte Akmescit'li Hasan, Duvanköy'lü Mehmet, Üsküt'lü Kerim'le Zeki, Özenbaş'lı Halil, Yalta'lı Hüsnü, Halit, Bekir; Gözleve'li Osman."(s. 93)

Akmescit'li Mustafa Onbaşı

Sâdık'ın esirliğinde tanıştığı Kınmlı bir Türk'tür."otuzbeş yaşlarında, uzun boylu, geniş omuzlu "(s. 153) biridir." Ateşli gözleriyle, sert sert bakar."Ama her zaman sert değildir." İmanlı yüzü bazen sert, bazen şen" görünür. Yüzü sertleşince,"gür bıyığının altında kalan

dudakları,çirkin çirkin kıvrılır."Güldüğü zaman sedef gibi beyaz, kurdun dişleri gibi keskin dişleri meydana çıkar." Daima bir işle meşgûl olur. (s.153)

Arkadaşları için her fedâkârlığı yapar. Romanda, Rus'ların emrinde savaşıp da, esir düşen Türkler arasında dayanışma ve yardımlaşma vardır. Birbirlerine ellerinden geldiği kadar yardım etmeye çalışırlar. Ekmeği olan diğer arkadaşlarına verir, hasta arkadaşlarının iyileşmeleri için, ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Aralarında lider vasıflı olanlar, diğer arkadaşlarını idâre altına alırlar. Mustafa onbaşı da bu tip Türklerden birisidir. Bir esir kampından diğerine nakledilirlerken, yolda vurulan arkadaşı, Cevdet'in cesedini bırakmak zorunda olduğunu anladığı vakit vicdân azabı duyar:

"....O zaman Mustafa başını avuçlarına alıp·

—Allah'ım affet...Allah'ım affet...diye ayağa kalkıyor, ve esir kalabalığının içinde kayboluyor." (s.174/175)

Çok vefâkârdır. Arkadaşlarını çok sevmektedir. Her arkadaşının ölümü, onun için büyük birer darbe olur.Halil'le Osman'ın ölümü karşısında, Mustafa âdetâ kendini suçlu sayar:

"....Mustafa elleriyle yüzünü kapamış, boğula boğula ağlıyordu. Sonra bütün gün yanımda, eli omzumda ilerlerken. Allah'tan af diledi." (s.178)

Sâdece Sâdık'la ikisi hayatta kaldıkları vakit, Mustafa'da bir durgunluk başlar. Hiç konuşmaz."Gür simsiyah sakalı göğsüne inmiş, ağlamaktan gözleri şişmiştir." Daha sonra Sâdık'la, birbirlerini kaybederler. Sâdık onu, Uman kampında bir barakada ölü olarak bulur. Sağken diğer insanlardan farklı olduğu gibi, Sâdık'a ölüsü de diğer ölülerden farklı görünür."Kapının yanında, siyah uzun saçları yüzünü örtmüş" bir vaziyette yatmaktadır. (s.209)

Romanda hayatları hemen hemen aynı şekilde sona eren dört Kırımlı Türk vardır. Bunlar Ayvasıl'lı Osman ile Halil, Cevdet ve Enverdir.

Osman, Mustafa onbaşının takılmaktan en çok hoşlandığı kişidir."İnce ve medeni " bir yüzü, "siyah uzun kirpikleri " vardır. (s.156) Alman'lar tarafından Halil'le birlikte öldürülür.

Halil esirliğin ızdırabına dayanamaz. Çıldırır. Alman kamyonlarının üstüne doğru koşar ve öldürülür.

Cevdet'i de Alman'lar vurur. Öldüğünde yüzünde ilâhi bir güzellik vardır. Enver ise esir kalabalığının içinde kaybolur. Romanda ondan pek bahsedilmez.

Romandaki diğer Kırımlılar, İskender, Mehmet ve Veli'dir.

İskender, Uman esir kampında ahçıdır. Sağlam yapılıdır."Esmer, geniş omuzlu, çam yarması gibi" (s.228) bir adamdır. Kaşları dâima çatıktır. Devamlı açık duran, iri, güzel gözleri vardır. Sâdık Turan'a yardım eder, günün birinde de esaretten kaçar.

Mehmet ise, Sâdık'ın esir kampından tanıdığı bir arkadaşıdır. Ukrayna ve İtalya'da beraber olmuşlardır. Tirol'de mülteci kampında iken, Rus bayrağını yırtar. Rus'ların tehditleri karşısında Arjantin'e kaçar. Orada bir çiftlik alıp, işletmeyi düşünmektedir.

Veli onaltı yaşındadır. Servi boylu, badem gözlü, ateşli bir delikanlıdır. (s.187) Amerikan uçaklarının açtığı ateşle ölür

Romanda ayrıca, Ali amca diye anılan, yamalı ama, temiz gömlekli, koç boynuzlan gibi, burma bıyıklı" (s.217) yaşlı bir Kırımlı Türk'e de tesâdüf edilir.

Türkistanlılar

Romanda Kırım Türklerinden başka, diğer Türkistanlı Türklerin de, vatanlarından ayrı düşüşleri, cephede ve esir kamplarında çektikleri anlatılır. İlk rastlanılan Türkistanlı Kılıçbay adlı bir Kırgız'dır. Süleyman'ın bölüğündedir. Rus'lar için savaşmamaya yemin etmiştir. Zayıf yapılıdır, ama gözleri kurt gibi ateş saçar. (s.94)

Diğer Türkistanlılar ise şunlardır;

KAZAN'LI DOKTOR; Sâdık ona rastladığı zaman, ölümle pençeleşmektedir. Kırkbeş elli yaşlarındadır. İri gözlüdür. Yüzü kireç gibi bembeyazdır. Sâdık'a Rus'lar için savaşmamasını söyler ve ölür.

AKSAKAL: Bahara'lı bir Özbek'tür. Uzun boyludur. Arkadaşlarına namaz kıldırır. Sâdık onu bir evliya gibi görür.

AZERBAYCANLI: Sâdık'ın esir kampında tanıdığı Azerbeycan'lı bir Türk'tür. Sağlam, kuvvetli bir yapıya sahiptir. Ama gözlerinin feri kaçmıştır. (s.223). Zâten, romanda rastladığımız, çeşitli ülkelerden gelmiş Türklerin ortak özellikleri; sağlam yapılı ve dayanıklı olmaları ile, içlerindeki yaşama azmidir. Ama savaşın ve esâretin zorluklan, onlarda devamlı olarak bir yıpranmaya sebep olur. Nitekim Sâdık, Azerbaycan'lıya bir müddet sonra tekrar rastladığında, onu; hastalık içinde, boyu biraz uzamış gibi, ve zayıf bir vaziyette görür. İçindeki yaşama azmi ise hâlâ devam eder. Sâdık'tan aldığı izin tezkeresi ile kaçmaya çalışır, yakalanır, ama Sâdık'ı ifşâ etmez. Sonra da "silahlı Alman'ların arasında, gövdesi kandan kıpkırmızı kesilmiş bir halde götürülür." (s. 261)

Romanda münferit olarak bazı başka Türklere de rastlanır, fakat bunlar hakkında fazla malûmât yoktur. Yalnız Semerkând'lı Huşnud biraz belirgindir. hoşnud'a Türkistanlılar kampında rastlanır Lâkabı, Aksakal'dır."Uzun boylu, geniş omuzlu, iri kemikli, güçlü kuvvetli bir insandır." (s. 287) Elli yaşlanndadır. Sabırsızlıkla Rus'lara karşı savaşacağı günü beklemektedir

Ruslar

Rus'lar romanda geniş bir yer işgâl ederler. Ana husûsiyetleri, Türkleri eritmek için giriştikleri zulümlerdir. Türkleri sindirme ve yoketme faaliyetlerine girişmişlerdir. Önce, hemen hemen hepsi milliyetçi olan, yaşlı ve orta yaşlı nesli sindirmek için, devamlı olarak, tutuklaamalar ve sürgünler yaparlar. Buna paralel olarak, yeni yetişen genç nesli de, millî benliklerinden uzaklaştırıp, Marksist ideoloji yoluyla Rus'laştırmak isterler.

Bütün güçleriyle, Türk kültürünü yoketmek için uğraşırlar. Ayrıca köylünün topraklarını ellerinden alıp, mülkiyet hakkını ortadan kaldırırlar. Kurdukları kolhozlarda, köylüleri, boğazı tokluğuna bile denemeyecek şekilde çalıştırırlar. Rus'lar romanda "pis ve iğrenç" insanlar olarak vasıflandırılırlar. Çünkü onları gören göz zulmettikleri insanların gözüdür. Dolayısıyla, tabiî olarak romana kötülükleriyle aksederler:

".....Koridorda tahta el çantaları üstüne oturmuş bekleyen, sekiz on Rus vardı. Pis ve iğrenç insanlardı. Cigara içip, ikide bir yere tükürüyorlardı. Kalın pamuklu pantolonlarından, insanın nefesini tıkayan ter kokusu yükseliyordu." (s. 43)

Romanda kendisinden devamlı olarak bahsedilen şahıs İvan Aleksandroviç Şişkof isimli bir ordu siyâsî komiseridir. Şişkof, Kırmızı yüzlü, şişman bir subaydır. O da Sâdık'ın gözüne kötü bir şekilde gözükür."İçinde bazı gizli maksatlar taşımaktadır. İri ve kurnaz yeşil gözleri vardır. Uçları aşağı doğru kıvrık, kalın dudakları bütün yüzüne bir çirkinlik verir." (s. 44)

Ruslar sivil mekteplerde olduğu gibi, askerî mekteplerde de talim ve savaş teorilerinden çok, siyâsî eğitim dersleri verirler. Şişkof da siyâsî eğitim dersleri veren Rus subaylarından biridir. Talebelerine saatlerce "marxizm" öğretir."Dünyada ezilen proleterlerin, Sovyetler Birliği ve Kızılordu'dan kurtuluş beklediklerinden" bahseder. Böylece yetişen subaylara, dolayısıyla orduya bir hedef gösterir. Bu hedef, komünizmin ve Rusya'nın dünya üzerinde hâkimiyet kurmasıdır. Şişkof, mektepteki Türk talebelerin, kendi lisânlarıyla konuşmalarını da elinden geldiğince engellemeye çalışır.

Rus'ların romanda göze çarpan diğer bir özelliklen de hâkim durumda oldukları zaman, insâf hudûdu tanımayan bir zulüm göstermeleri, mağlup durumda iken de, hemen boyun eğmeleri ve kimliklerini ellerinden geldiği kadar saklamaya çalışmalarıdır.

Şişkof da böyledir. Esir düşünce, rütbesiz bir üniformanın altında kimliğini saklamaya çalışır. Türklerde ise durum aksinedir. Sâdık esir düştüğü zaman, sırtında teğmen üniforması vardır ve kendini esir eden Alman'a, iftiharla Türk olduğunu söyler. Amerika'nın harbe müdâhalesi ile, Rus'lar gâlip duruma geçer ve Şişkof esirlikten kurtulur, tabiî zâlimlik duyguları da su yüzüne çıkar. Amerikan mültecî kampında, kızıl bayrakları yırtan bir Türk'e şöyle hitâp eder:

"— Bir gün derini yüzeceğim senin, kanına batırıp kızıl bayrak gibi o kapıya asacağım. Unutma ha..." (s. 216)

Şişkof'un Türklere karşı bitmek bilmeyen bir kini vardır Devamlı olarak Amerikan kumandanlığına giderek, kamptaki Türklerin Kınmlı olduğunu ve kendilerine iade edilmeleri gerektiğini söyler.

Romanda rastlanılan diğer Rus kumandan ve subayları da Türklere karşı zâlimdir. En tehlikeli vazifeleri Türklere yüklerler. Bu kumandanlardan teferruatlı olarak bahsedilmez.

Eserde Rus'lar zâlim ve istilâcı durumundadırlar. Ama Türklerle şahsi dostluklar kuran bazı istisnalar da vardır. Kırım'ın kıyı köylerinden olan Grişa bunlardan biridir.

"Orta boylu, geniş omuzlu, mavi gözlü, kirpikleri, kaşları, saçları ekin gibi sarıdır." (s. 64) Türkleri sevdiğini ve hatta soyadını delil göstererek, kanında Türk kanı olabileceğini bile ileri sürer. Yarım yamalak Tatarcasına rağmen, Sâdık'la dâima Tatarca konuşmaya dikkat eder. Vefâkâr bir insandır. Devamlı olarak Sâdık'a yardım etmek ister. Tabiî bunda savaşın zor şartlarının da tesiri vardır. Bu zor şartlar, aynı toprakta yaşayan insanları birbirine bağlar. Grişa, bir muharebede yaralanır, Sâdık da yaralarını sarıp, onu bir Kızılhaç arabasına teslim eder. (s. 96)

Vasilef de, Sâdık'a bağlı olan Rus'lardan biridir. O da vefâkârdır. Sâdık'a devamlı yardım eder. Bir muhârebe esnasında, Alman kurşunlarıyla ölür. (s. 128)

B. ALMANLAR

Sâdık'ın onlara esir düşmesinden itibâren, romanda Alman'lardan daha teferruatlı olarak bahsedilir. Önceki sayfalarda ise, Alman'lar ancak bahsedilen düşman olarak, kendi şahsiyetlerinden ziyade, silâhları ile romana girerler.

Romanda ilk karşılaşılan Alman, Sâdık'ı esir eden askerdir."Tüfeğinin namlusunu Sâdık'ın gövdesine çevirmiş, canlı bir heykel gibidir bu asker. Askerin Sâdık'a olan davranışı, onun bütün Rus ordusunu Bolşevik sandığını da gösterir: Rus'lara karşı büyük bir düşmanlık beslemektedir

"—Bolşevik...Ruski...diye haykırarak kalpağımı tuttuğu gibi üstündeki kırmızı yıldızı iki parmağı arasına sıkıştırıp, kerpetenle söker gibi söktü, nehirden yana fırlattı." (s.128/129)

Türklere karşı ise biraz sevgisi vardır:

".....yüzü gene değişti, sert tehdidli ifâdesini aldı. Bir kere daha:

—Bolşevik? dedi. Askere ne milletten olduğumu iftihârla anlatmak istedim:

—Tatar... Tatar...Ben Tatar...Ne demek istediğimi anlamadı galiba. Yüzündeki sertlik yumuşamadı. Aynı sesle:

—Ben Tatar...Türk...Türk...dedim.

Bu sefer güldü ve birden arkasına dönerek, bu haberi geride bir çukurun içinde yüzükoyun yatan subaya haykırdı."(.129)

Romanda daha sonra bir Alman aşçıya rastlanır. Bu aşçı "beyaz gömlekli, uzun boylu, ense kulak yerinde, pehlivana benzer" (s.135) biridir. Sâdık'a önce Türk olduğu için, bir tas çorba verir, ama Sâdık çorbayı içmez. Alman ahçı da onu döverek geri ahıra götürür.

Esirler Alman'ları bir kurtarıcı gibi görürler. Ama Alman'lar da Rus'lardan aşağı değildir. Esirlere eziyet etmeyi onlar da sever. Alman zulmü, esirlerin beslenmesi meselesinde ortaya çıkar. Ekmek dağıtımı, Alman'ların sadizmini tatmin eden bir unsurdur:

"—Ekmek...Alman'lar geliyorlar. Kamyonlarda ekmek var, bize ekmek verecekler diye bağırıyor.

Birderbire bir sessizlik oluyor ve beşyüz esir bir tek insan halinde, karşıda kara bir battaniyenin dört ucundan tutmuş,ağır adımlarla meydana doğru ilerleyen dört Alman'a bakıyor. Sonra kalabalık coşkun bir deniz gibi dalgalanıyor, günlerden beri aç insanlar ellerini uzatarak, gözlerinde hayvânî bakışlarla, karşıdaki yükseklikte duran Alman'lara doğru koşuyorlar, ama Alman'lardan biri haykırıyor·

—Geri...Geri...Domuzlar..

Kalabalık birden olduğu yerde kalıyor, sonra o sesin gerisinde, bütün büyük ve korkunç Almanya'yı görmüş gibi geri geri çekilmeye başlıyor "(s.138/139)

Hatta eziyet etmekten vahşice bir zevk duyarlar:

".....Alman elinde tuttuğu ekmeği esir kalabalığının içine fırlattı Birden bin e! ekmeğe uzandı, beşyüz göğüsten aynı garip inilti çıktı Çektikleri meşakkatten erimiş, beşyüz esir yüzü vahşileşip, korkunçlaştı. Ağızları köpük içinde, çıldırmış gibi boğaz boğaza geldiler, birbirlerini tırmaklayıp, dişleyip, kan içinde bıraktılar Karşıdaki Alman'lar ekmekleri esir kalabalığının içine fırlattıktan sonra kahkahalar atarak geri çekildiler."(s.140)

Alman askerleri, fedâkârlıktan çok, zulüm terbiyesi görmüşe benzerler. (s.141) Kumandan mevkiinde bulunan Alman'lardan bazıları da şunlardır:

FELDFEBEL(Başçavuş) **ŞULTS:** Sâdık'ı kendine hizmet eri alarak, onu bir nevi esirlikten kurtaran Alman başçavuşudur."Kara Troçkivari sakallı, uzun, yorgun görünüşlü" bir yüze sahip oluşu, onu çoğu Alman'lar gibi, zalim bir askere değil de bir sosyal demokrat, ya da dindar bir Hristiyan'a benzetir. (s.231) Kendisi için getirilen yemeğin hepsini yemez, biraz da Sâdık için yemek bıraktıktan sonra odadan çıkar gider. (s.232) Bazı akşamlar Sâdık'ın kaldığı ahıra bakmak bahanesiyle gelir, berâreberinde, beyaz taşsız,samansız, yumuşak bir ekmek getirir (s.233) Bütün Alman'lar gibi, Şults da Yahudi düşmanıdır. Yahudi'lerin, insanlığın en büyük düşmanı olduğu kanaatindedir. (s. 241)

Yüzbaşı Buh'la beraber bazı dolaplar da çevirir. Aralanndaki asker kaçaklarını yakalamak için, toplama kampına getirdikleri köylüleri, yağ, peynir, yumurta gibi şeyler karşılığında, serbest bırakıp, topladıklanndan kendi payına düşeni Almanya'ya gönderir. (s.249) Günün birinde de esir kampından alınıp cepheye tayin edilir.

YÜZBAŞI BUH: "Sağlam yapılı, boylu boslu, kırmızı yüzlü, gözleri daima ateşli, mağrur bir subaydır."(s.234) Yüzbaşı Buh da Yahudi'lere düşmandır.

"....Ağlayan esir birdenbire, yüzbaşı Buh'uh ayaklarına kapanıp, parlak, temiz çizmelerine sarıldı. Gene de boğulur gibi sesiyle.

— Yahudı değilım, ınanın bana, Yahudi değilim, diye yalvarıyordu.Kirli elleriyle temiz çizmelerine sarıldığı için mi yoksa Yahudi olduğundan mı bilmem, Yüzbaşı esiri ayakları altında ezdi, sonra bulaşıcı bir hastalıktan kaçar gibi, hızla geri dönüp odasına girdi. (s. 234/235)"

Esir kamı pının kumandanıdır. Bu arada çevredeki köylerden de asker kaçaklarını yakalamak bahanesiyle, köylüleri toplatarak kampa getirtir ve onlan kendilerine yiyecek temin etmeleri karşılığında serbest bırakır. Yüzbaşı Buh, daha sonra topçu kıtalannın kumandası üzerine verilerek, cepheye gönderilir. Sâdık'ı da başkumandanlığa gönderir. Ona, belki orada tezkere alıp, hürriyetine kavuşabileceğini söyler.

Alman askerleri genellikle dehşet verici hâdiselerde görünürler. Azerbaycan'lı bir Türk'e işkence yapan bir Alman askerinin görünüşü de şöyledir:

".....Gayet tuhaf bir yüzü var; dar ve çıkık alnı, küçük mavi gözleri, ince, uzun üstelik sivri burnu, kısa sakalı, sakalının altında çifte gerdanı, beyaza yakın sarılıkta, kısa kesilmiş saçları, beyaz kaşları, beyaz kirpikleriyle ne kadar domuza benziyordu." (s. 258)

Casus mektebinde vazifeli Alman onbaşısı, son derece nâziktir. Sâdık'ı gâyet iyi karşılar, ona banyo yapma, temiz bir yatakta yatma ve kahvaltı etme imkânı sağlar. Bu mektepteki Alman yüzbaşısı ise, çatık kaşlıdır. Alman'ların, Rus'larla Türkleri ayrı gözlerle gördüklerini söyler. Sâdık'a, Türklerin müstakil bir devlet olmasını istediklerinden, çok fedâkâr bir millet olduklarından, Türklerin hürriyetlerine kavuşabilmeleri için, Türkistanlılardan bir ordu teşkil edeceklerinden söz açar. Casusluk işlerini idâre eden bir askerdir. İşinin ehli olduğunu Sâdık'a söylediği sözlerle gösterir:

"Sizi Rus'ların arasına göndermeyeceğim, dedi. Ştalaga (kampa) dönün, ama yeni bir isme ve burada gördüklerinizden kimseye bahsetmemek şartıyla. burası ömrünüzün sonuna kadar bir sır olarak kalmalı içinizde. Bu sırrı saklamasını bilmeyen, Almanya tarafından ölüm cezasına çarptırılacağını bilmelidir." (s. 280)

C. YAHUDİLER

Romanda Yahudi'ler, savaşın cefâsını çekenlerin başında yer alırlar. Bilhassa esir kamplarında en çok kin beslenenler Yahudi'lerdir. Alman'lar ellerine geçirdikleri her Yahudi'yi kurşuna dizerler. Bir taraftan Alman'lar Yahudi'lere bunu yaparken, diğer taraftan da, Alman'lara karşı boyunları eğri olan diğer esirler, hınçlarını âdetâ Yahudilerden çıkarırlar.

Bu sebeple kamplardaki Yahudiler büyük bir dikkatle kimliklerini gizlemeye çalışırlar. Sâdık'ı diğer Kırımlı Türklerin yanın götüren bir Kırımçak'ın (Kırım Yahudisi), Sâdık'ın onu da kendilerinin yanına davet etmesi üzerine, verdiği cevap şu olur:

"—.....Bazan o duvarın gerisinden insanın içini sızlatıcı sesler gelir. O sesleri bu gece belki siz de işitirsiniz. Ben ölümden korkmam ama hayatı da çok severim." (s. 153)

Sonra gelmeyişinin sebebini açıklar:

"— Orada beni tanıyan Ukrayna'lılar var Onlardan korkuyorum." (s. 153)

Sâdık'ın bir gün sonra gördüğü manzara ise, Yahudi'lere karşı güdülen kinin bir tezahürüdür. Esirler, esir oldukları halde, lâğım çukurlarının başına toplanmış kahkaha atmaktadırlar. Sâdık esirlerden birine, bunun sebebini sorunca, şu karşılığı alır:

"—Kendini kenefe attı." (s. 158)

Çukurun etrafındaki, kalabalığa karışınca da şu sahneyle karşılaşır:

Polisler ellerindeki sopalarla, çukurdan bir esir çıkarıyorlardı. Biraz daha sokuldum. Alaylarla, kahkahalarla, burunlarını tıkayan esirlerin arasından, iki gün önce beni duvar dibine götüren Kırımçak'ı gördüm." (s. 158)

(.....)

"Polisler, haykırarak, beline sopalarıyla vurarak, Kırımçak'ı kapılara doğru götürüyorlardı. O iki elini göğsüne kavuşturmuş, isyan etmeden, imdat dilemeden sessizce ilerliyordu." (s. 159)

Alman'lann kini, veya Yahudi'lenn talihinin neticesi de şudur:

"....O gün bütün gün, dibinde yattığımız duvarın gerisinde Yahudi öldürdüler." (s. 159)

Esirler, kamplarda en ufak şeyler için, birbirleriyle kavga etmekte, hatta, bu kavgalar ölümle bile neticelenmektedir. Esirlerin en talihsizleri de Yahudilerdir. Kavgalar bir anda Yahudi düşmanlığına dönüşmekte ve Yahudi olduğundan şüphelenilen biri, Yahudi olsun olmasın, bütün şimşekleri üzerine çekmektedir. Tabiî bunda, Yahudi'lerin muhbirlik yapmalarının da rolü vardır. Yahudiler, diğer esirleri, Almanlara Yahudi olarak ihbar etmektedirler. Esirlerin düşmanlığının bir sebebi de budur·

"— Vur... Vur... Kahbe evlâdına... Vur Yahudiye... (.....) Yukarı katlardaki esirler, durmadan bağırıyor, aşağıdakilere emirler veriyorlardı:

— Gebertın Yahudiyi... Boğazlayın... Öldürün..." (s. 195)

Yahudı, yalnız ve çaresizdir. Garip ve ince sesiyle ancak yalvarabilir:

"— Lütfen... Lütfen... Hastayım... Acıyın... (s. 195)"

Fakat karar bır kere verilmiştir. çılgınlığın hududu yoktur:

"— Gebertin pisi...

— Gebertin Yahudiyi... (s. 195)

"Yahudi yarım saat ayaklar altında ezildikten, tekmelendikten sonra, dışarı" atılır."Ertesi günün sabahı, Yahudi'yi, kapının dışında, dizleri göğsünde kaskatı kesilmiş bulurlar."

Aşağıdaki satırlarda da, Alman'ların Yahudi yer hakkındaki düşünceleri hâkimdir:

Şults tüfeğini duvara dayarken:

— Kampı Yahudi'lerden temizledik dedi. (.....)

— Hepsi de Yahudi'ydi. Kahpe evlâtları bize yalan söylediler. Yahudiler kesikli olur dediler. Ama kesikli olanlar yalnız yahudiler değilmiş, Müslümanlar da kesikliymiş. Bunu yüzbaşı Buh'a, bu sabah başkumandanlıktan gelen subaylar anlattılar. Yahudi'ler temizlenmedikçe dünya rahat etmeyecek. İnsanlığın en büyük düşmanı Yahudi'ler.

Yahudi'ler ölüme, *—kurtuluş çaresi olmadığı için olacak—* teslimiyet havası içinde giderler. Rahat ve sâkindirler, birbirleriyle öpüşüp ei sıkışarak vedalaşırlar. Buna karşılık Alman'lar tedirgindir."Genç Alman askerleri, av köpekleri gibi" havlamaktadır. Yahudiler çukurların kenarına getirilirler. Almanlar da vazifelerini îfâya koyulurlar.

".....Yarım saat sonra, tüfek sesleri duyuldu. Arkasından uzun bir sessizlik oldu. Gene tüfek sesleri. Gene uzun bir sessizlik. Tüfek sesleri böyle aralık olarak, iki saat kadar sürdü." (s. 242)

Alman'lar Yahudileri grup grup öldürürler. Ölen grubu ölmeye hazırlananlara gömdürürler

".....Sıra beklemişler. Ölen her yahudi'yi başka bir yahudı gömmüş. Kanlı elbiselerini şalaga götürmüşler. Evapsız esirlere verilecekmiş." (s. 243)

Yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı üzere, yapılan yardım bile Alman'ların sadizmine hizmet etmektedir.

Romanda ayrıca, Kırımlı bir Ermeni ile, Gürcistan'lı bir doktora rastlanır.

ZAMAN

Romanda gerçek bir olay anlatılmaktadır. Bu, İkinci Dünya Harbi sırasında, bir Kırım Türk'ünün sergüzeştidir. Bu sebeple karşımıza belirli bir tarihî zaman çıkar.

1946'da savaş bittikten sonra başlayan romanda halden mâziye dönülür. Mâzi kendi içinde kronolojik olarak anlatılır. Ama bu sıra, zaman zaman kesintilere uğrar ve araya roman kahramanı Sâdık Turan'ın hâlihazırda yaşadığı hayat sahneleri girer. Eserde hâlihazırda geçen olaylar italik harflerle dizilmiştir.

Eserde zaman bazen kesin tarihlerle belirtilir. Sâdık Turan'ın savaş esnasında yurdunu ziyâret edip, tekrâr ayrılışı (s. 12), köyünü ziyâreti (18), mektebe gidişi (s. 22), Tokal Câmiinin, Rus'lar tarafından yıkılışı (s. 24), yine Sâdık'ın askerî okula girişi (s. 45), okulu bitirip göreve başlayışı (s. 46), sonra esirlikten kurtuluşu (s. 263) gibi hâdiselerin tarihleri hep bellidir.Eserde kozmik zaman da belirgindir. Mevsimler, gece ve gündüz gibi zamanlar, romanda büyük bir yer tutar. Bilhassa kış mevsimi kuvvetle hissedilir. Rus zulmü âdetâ, tabiat şartlarının en çetini olan kış ile birleşerek, ızdırabın şiddetlenmesine sebep olur.

Köylülerin tutuklandıktan sonra, Akmescit'e sevkleri bir kış mevsimine rastlar. (s. 16/17) Sâdık Odesa orta kumandan okulu'na da bir kış günü başlar. (s. 45). Sâdık esir kampında iken mevsim yine kıştır. Esirliğin meşakkatine, kışın ağır şartları da eklenmiştir. (s. 198/199)

Romanda akşam ve gece gibi zamanları ihtivâ eden kısımlar de mevcuttur. Tabiî bu zamanlar Sâdık'ın zaten kara olan hayatını daha da karartır. Bir yaz akşamı babası tutuklanır. (s. 13/14) Romanın bir sahifesinde, sıkıntılı ve ızdıraplı bir akşam tasviri mevcuttur (s. 27). Sâdık arkadaşı Süleyman'a, milleti birbirine bağlayan unsurun dil olduğunu isbât için, karanlık bir gece vakti nöbetçinin yanına gider. (s. 56) Alman'ların, üzerine yine bir akşam vakti gönderilir. Burada akşam, Sâdık'ı düşmanlarına doğru sürükleyen bir unsurdur (s. 70).

Esir kampında ise, akşam ve gece, sabahleyin sâhip olunma ihtimâli olan bir parça ekmeğe kavuşmak için bekleme vaktidir (s. 169/170)

Eserin bazı bölümlerinde ise, zamanın geçişi ritmik olarak ele alınır. Bir esir kampından diğerine sevkedilirlerken, yolda geçen zaman kuvvetli bir şekilde hissedilir (s. 171/185)

Yine Sâdık esir kampında iken, zindana atılır, zindanda ve oradan çıkarılıp bir barakaya götürülürken geçen vakit de böyledir (s. 206/207)

Sâdık'ın Roma'da yaşadığı ve hâtıralarını yazdığı sıralardaki zaman ise kesin olarak bellidir. Romanın bölümlerinin başındaki tarihler bunu belirtir. Bu 1 Nisan 1946 ile 5 Ağustos 1946 tarihleri arasıdır.

MEKÂN

Romanda mekâna da önem verilmiştir, Aslolan mekân Kırım'dır. Fakat hâdiseler bir savaş ânında cereyan ettiğinden, mekânda sık sık değişmeler olur. Eserde mekân ve zaman, zulümle birleşmiş gibi görünür. Genellikle mekânlar ızdırapla doludur. Özlenilen mekân, ızdırapla dolu olmasına rağmen gene de, içinde yaşanılan ızdırapların yanında bir ideal olarak görülen Kırım'dır. Eserde mekân dört çeşit fonksiyon îfâ eder. Bu bakımdan dörde ayrılabilir. Bunlar şu fonksiyonları îfâ ederler:

I) Türk ve müslüman kültürünü aksettiren mekânlar.

II Kırım Türk'ünün fakirliğini aksettiren mekânlar.

III) Rus'larla, Kırım Türkleri ve diğer Türkistanlı Türklerin beraber bulundukları mekânlar.

IV) Esirlik ve sonrasındaki mekânlar.

Birinci kısma dahil olan mekânlar, Kırım'daki tarihî eserlerdir. Bunlar Müslüman-Türk ruhunun ayakta kalmasına yardım ederler. Tokal Camii bunlardan biridir. Onun Rus'lar tarafından tahribi, Sâdık'a hayatını mânâsızlaştıracak kadar tesir eder. (s.25). Bahçesaray'da gördüğü harabeler de onun millî hislerini coşturur. Fakat harâbelerin hâlihazırdaki hali, hüzünlü bir ruh haletine girmesine sebep olur:

"Sarayın arka tarafına doğru yürüdüm...Geniş bir bahçe, vaktiyle burada mermer hamamlar varmış. Şimdi bahçe bakımsız, her yapı bir harâbe halinde." (s.28)

Kırım Türk'ünün fakirliğini aksettiren mekânlarsa, onların içinde yaşadıkları evleri ve köyleridir. Onlar Kırım'ı severler, ama sevdikleri yerde bulunmaları bile, Rus zulmünün etkisini azaltmaz. İlk kısımda Sâdık Turan ve ailesinin oturduğu oda, dışarıdaki zulmün içeriye aksettiği bir mekândır. Mücerret olan zulüm kavramı, ev içinde müşahhas bir şekilde yaşanır. (s.14). Okudukları mektep binası ise, her türlü acılarını unuttukları "kırmızı teneke damlı , etrafına taş duvar çekilmiş, şirin" bir yerdir.(s.14/15)

Zaman ve mekân sanki Rus zulmünün bir parçasıdır. Bir kış günü, tutuklanmış Kırımlıları Akmescit'e sevkeden, tekerlekleri zincirli kamyonlar, buz tutmuş şosede ilerlemektedir. Akmescit'e göçtükleri vakit de mevsim kıştır ve bir kümeste yaşamak zorundadırlar. (s.18)

Ruslarla beraber bulunduklan mekânlar da, mektepler ve cephedir. Gerçi esir kamplarında da bir arada bulunmuşlardır, ama aktif vaziyette değildirler. Alman'ların hâkimiyeti altına girmişlerdir."Odesa Orta Kumandan Okulu" 'nda Sâdık Rus'larla aynı mekân içindedir. 1941 yılının baharında da artık Rus ordusunun bir subayı olarak Akkerman'dadır. Cephe gerisinde askerlerin kaldıkları mekânlar çadırlardır. Cephede ise, savaşın zorluk ve yıkıntıları mekâna akseder:

"Akkerman'dan hareketimizden bir hafta sonra, batı Ukrayna'nın bir köyünde trenlerden indik. Saman damlı evlerin saçakları altında yatan, tıraşsız, yorgun, tozlu elbiseli askerler; bahçelerde Kızılhaç otomobilleri, çeşmelerde nizamsızca atlarını sulayan süvariler, köylü arabalarında yatan yaralı askerler..."(s.65/66)

Mekân aynı zamanda, Sâdık'ı savaşın içine doğru sürükleyen bir unsurdur. Cephede mekân değiştikçe, savaş kendini iyice hissettirir:

"1 Eylül sabahı sekiz tankla, Kovotsk-Balta cephesine doğru ilerlemek emrini aldım.(.....) İnsan, at, araba kalabalığı, Krasnoye'ye doğru akıyordu. Tankları yoldan ovalara çıkarıp ilerledik. Uzaklardan, kapıları kapalı evlerde çalınan davulların sesleri gibi, top sesleri geliyordu." (s.68)

Krasnoye'de kumandanlık olarak kullanılan bir ev şöyle tasvir edilir:

....Alçak saman damlı evciğin önünde bir kalabalık var.(.....) Eve giriyoruz.Yüksek rütbeli subaylar, harita başında, ellerinde kalemleri, alçak sesle birşeyler görüşüyorlar."

Dördüncü kısım mekân ise, esir kamplan ve bu kamplann kalkmasından sonra yaşanılan yerlerdir. Burularda da ızdırap hâkimdir. Sâdık'ın ilk kapatıldığı yer, karanlık bir ahırdır. (s.133). Tabiat şartlarının şiddetini esirliğinde daha çok hisseder. Önce "kırmızı kerpiç yapılar ortasında çok geniş bir meydana" kapatılırlar. Bu meydan "mahşer yeri" gibidir.(s.149/150). Daha sonra Kivograd'dan, Uman kampına nakledilirler. Yolda tepeler ve sarı toprak yığınları göze çarpar. Yol böyle tekdüze bir şekilde uzadıkça insana bıkkınlık verir ve başka yerlere kaçmak arzusunu doğurur. Sâdık da zaman zaman memleketinin hayâliyle avunur. Hayâl edilen mekân, içinde yaşanılan mekânın iğrençliğini büsbütün ortaya koyar (s. 180/185) Uman kampında barakada, üç katlı ranzalar ve yer kapmak için birbirleriyle mücâdele eden esirler vardır. Soğuk kol gezmektedir. Esirlik günlerinde, zulüm, ızdırap ve mekân tam bir uyum içindedir (s. 207, 211, 261)

Ostrov'daki Türkistanlılar kampı ona, "akşamüstü dağılmış Akmescit pazarını hatırlatır (s. 282)"

Hülâsa romanda mekân, Rus veya Alman zulmü ile birleşmiş olarak görülür. Yalnız Sâdık Turan Roma'ya geldiği zaman, esirliği sırasındaki mekânla, hâlihazırdaki mekân arasında bir tezat vardır. Roma'da bir otel arasında kalır, serbest hareket edebilir, muâyene olduğu bir doktoru mevcûttur. Arkadaşlarıyla haberleşebilir.

Romanda geçen bazı yer adlan şunlardır:

Trol, Inn, Arjantin, Kaşgar, Buhara, Semerkând, Azerbaycan, Varşova, İsviçre v.s.

KOMPOZİSYON

"Korkunç Yıllar" ve "Yurdunu Kaybeden Adam" isimli romanlar okunduğunda, konu bakımından bir bütünlük arzettikleri görülür. Bu bakımdan romanlar tek bir eser olarak ele alınabilir. Herhalde yayınevi, maddî durumu göz önüne alarak eseri iki kitap halinde neşretmiş olmalıdır. Eserin kompozisyonunu incelerken, bu iki kitabı

birleştirmek, ayrı kitapları aynı eserin iki kısmı şeklinde almak durumunda kaldık.

"Korkunç Yıllar" giriş bölümü hâriç tutulursa dokuz bölümdür. Giriş bölümünde, yazar Cengiz Dağcı'nın, romanı meydana getiren hâtırâların sâhibi Sâdık Turan'la tanışması, onu bir daha göremeyişi, hâtırâlarını yazdığı defterleri yaşlı bir kadından alışı ve Sâdık Turan'ın ölüm haberini duyuşu anlatılır. Bu bölüm, eserin okuyucuda gerçeklik duygusunu uyandırmasını sağlar.

I. BÖLÜM : Bu bölümde Sâdık Turan'ın çocukluk günleri anlatılır. Babasının Rus'lar tarafından tutuklanışı, mektep hayatı, çekilen meşakkatler, babasından aldığı millî şuur, ifâde edilir. Babası tâbiri câizse, Sâdık'ın mimarıdır. Romana bu yönüyle girer. Birinci bölümün sonunda bir rüya sahnesi vardır. Sâdık Bahçesaray'a gezmeye gider ve Hansarayı'nın bahçesinde uyuyakalır. Burada gördüğü rüya, onun millî duygularını aksettirmesi bakımından mühimdir. Bu bölümde romana, Sâdık'ın mektep arkadaşı Süleyman da girer. Süleyman Rus propagandasına kanan bir Türk gencidir. Romana bu yönüyle katılır. Ama yazarın gönlü, onun öyle bir şahsiyette kalmasını arzu etmemiş olmalı ki, Süleyman Sâdık'la ittifâk halinde, bir Türk milliyetçisi olarak hayata vedâ eder.

II. BÖLÜM : Bölüme, Sâdık Turan'ın Roma'daki hayatını aksettiren pasajlarla girilir. Bu kısımlarda vatanından ayrı düşmüş bir insanın ruh halleri tasvir edilir. İstisnâsız, her bölümün başında böyle pasajlar vardır. Sâdık'la Süleyman'ın fikir ayrılıkları bu bölümde açığa çıkar. Câhil bir köylü olan Kerim de esere burada girer. Türk dilinin aydınlar kadar, halkı da alâkadar ettiğini, okuyucuya ve Süleyman'a Kerim isbat eder. Rus'ların Türk diline müdâhaleleri de bu bölümde ele alınır. Komiser Şişkof da Rus zulmünün temsilcisidir.

III. BÖLÜM : Yine, evvellâ Roma'yı ve Sâdık'ın oradaki yaşayışını anlatan bir kısım. Sonra hâtıralar devam ediyor. Kırımlı bir Rus olan Grişa, romana toprak yâni vatan birliğinin, insanlarda meydana getirdiği yakınlaşmayı belirtme yönünden girer. Savaşın içine de tam mânâsıyle bu bölümde girilir. Süleyman kendi emrindeki Rus askerleri tarafından katledilir. Bu Süleyman'ın habersiz olduğu Rus zulmü ve düşmanlığının tecellîsidir.

Şişkof romanın her yerinde, Rus zulmünün ve kendinden kuvvetliler karşısında da, Rus korkaklığının ve boyun eğişinin

timsâlidir. Kılıçbay'ın davranışı, Türklerin bir başkaldırmasıdır. O Rus'lar için savaşmamaya yemin etmiştir, hakikaten de savaşmaz.

IV. BÖLÜM : Bölümün başında aynı şekilde, Roma'daki Sâdık'ı anlatan ve çocukluk günlerinde hâfızasına yer etmiş bir depremin yer aldığı paragraflar var. Savaşın en hareketli anları. Ölmek üzere olan Kazan'lı bir doktorun sözleri, Türklerdeki ortak duyguyu aksettirir."Rus'lar için savaşmamak." Ama roman bu tezât üstüne kurulmuştur. Sâdık da bunu istemediği halde, Kırım'ı korumak için Rus'ların safındadır. Esâretten sonra yine Kınm için, Alman üniforması giyerek Rus'lara karşı savaşacaktır. Okuyucuyu bu nokta duygulandırır Sâdık'tan her an bir isyân beklenir. Fakat bu ancak "Yurdunu Kaybeden Adam"ın son bölümünde meydana gelir. Sâdık bu bölümde Alman'lara esir düşer. Kaderi de bundan sonra çeşitli değişmelere uğrayacaktır.

V. BÖLÜM : Bölüme Roma'daki Sâdık'ı, onun memleketini ve Rus zulmünü hatırlayışını anlatan kısımlarla girilir. Sâdık bu bölümde esâretle karşı karşıya gelir. Alman'lan ve esirleri daha yakından tanımak imkânını bulur. Bir lokma ekmek için esirlere yapılan zulmü gözleriyle görür. Ama gönlü, yine de harbi Alman'lann kazanmasını ister. Kınm'ın kurtuluşunun buna bağlı olduğunu düşünür.

VI. BÖLÜM : Mûtâd olduğu üzere bölümün başında yine, Roma ve Sâdık'ın düşünceleri bulunur. Bulunduğu yer yine esir kamplandır. Zaten romanın bundan sonrası, esir kamplarını ön plâna alır. Esâret anlatılır. Beşinci bölümün başına bir "esir" başlığı konulmuştur. Bu başlık, sonraki bölümlerin tek kelimede hülâsasıdır. Aynı vatana sâhip olanlann birbirlerine olan bağlılıkları, burada da ortaya çıkar. Kınmlı bir Yahudi, Sâdık'a yardım eder, Yine bu bölümdeki Akmescit'li Mustafa Onbaşı, fedâkârlığın ve liderliğin sembolüdür. Diğer Kırımlı Türkler ise, Türk efendiliğini ve mazlûmiyetini temsil ederler.

VII. BÖLÜM : Bu bölümün başında, Kınm Türklerinin, birbirlerine bağlılıklannı ve kaderlerinin hemen hemen aynı olduğunu ifâde eden, Arjantin'deki bir Kınm Türk'ünün Sâdık'a yazdığı mektup vardır. Yine Sâdık bu bölümde, esaretin en meşakkatli anlarını yaşar. Daha evvel tanıştığı Kırımlı arkadaşlarını kaybetmiştir. Kış mevsimi de bütün donduruculuğuyla, kampa hâkimdir. Alman'ların zulmü bu mevsimde daha tesirli olur. Sâdık'ı bir nebze olsun rahata kavuşturan, Kırımlı bir Ermeni olur.

VIII. BÖLÜM : Bölüme geniş bir giriş yapılmıştır. Önce, Kırım Türklerinin, mültecî kamplarındaki hayatlarını, bağlılıklarını, birbirlerine olan tutkunluklarını anlatan Arjantin'den yazılmış bir mektup, daha sonra da Sâdık'ın Roma'daki hayatını anlatan paragraflar vardır. Sâdık'ın esirlikteki durumu da gittikçe düzelmeye başlar Romana Türkistanlılar bu bölümde kalabalık bir şekilde girerler. Ve Türkistan ruhunu temsil ederler. Hepsi bütün acılara ve eziyetlere rağmen, sağlam yapılı ve gururlu insanlardır.

Sâdık'ın Alman casusluk şebekesine alınmak istenmesi de bu bölümdedir. Sâdık'ın bu esnadaki davranışı, bir Türk'ün ancak kendi milletine hizmet edebileceği fikrini aksettirir. Nitekim Sâdık bölümün sonunda, Alman'lar tarafından kurulan, Türkistan ordusunda bir neferdir.

IX. BÖLÜM : Sâdık'ın hadiseleri kendi kendine düşünmesi ve monoloğundan ibarettir. Evvelâ yine Roma'daki yaşayışı ve düşündükleri ifâde edilir. Daha sonra bir vicdan muhâsebesi, Rus'ların yaptıklan zulümleri gözden geçirme ve nihâyet kendini haklı buluş hâkimdir. Sâdık Rus zulmünün temsilcisi olarak yakından Şişkof'u tanır. Bu muhâsebelerinde gıyâbî muhâtabı Rus zulmünün temsilcisi olan Şişkof'tur. Duygularında bir karışıklık vardır. Düşünürken hâl ile mazi arasında gidlp gelir. Bu son bölümde hitâbet havası hissedilir.

YURDUNU KAYBEDEN ADAM*

Eser, "Korkunç Yıllar" romanının devamı mâhiyetindedir. Romanda, Sâdık Turan ve diğer Türkistan'lı Türk'lerin ,yurtlarına kavuşmak gayesiyle, Alman ordusu saflarında Rus'lara karşı savaşmaları, daha sonra sukût-ı hayâle uğrayarak, yurtlarından ayrı düşüşleri anlatılır. Bu eserde "Korkunç Yıllar" gibi hâtırât şeklinde yazılmıştır. Sâdık turan, Türkistan lejyonuna katıldıktan bir müddet sonra, diğer Türkistan'lılarla da tanışır, samimi olur.

Alman üniforması giyerler, ama bu üniformayla halleri hem gülünç, hem de acıklıdır. İlk haftalarda üzerlerinde, esirlikten gelme bir korku ve çekingenlik vardır. Alman'lara karşı ürkek davranırlar. Fakat bu ürkeklik bir müddet sonra kaybolur. Tabur imamları onlara mücâdele rûhu aşılarlar. İlk iki hafta hiç bir talım yapmazlar. Alman'lar onların kızılordudaki rütbelerini tesbit ederler. Sâdık rütbesini er olarak yazdırır. Kılıçbay'ın idâre ettiği mangaya düşer. Kılıçbay'ın yaptırdığı talimler çok çetin geçer. Kılıçbay eziyet etmekten âdeta zevk duyar. Bölüklerinin kumandanı, Prusya'lı bir subaydır. Türkistan askerlerine tatbikatlar yaptırırlar. Bu esnâda iki Polonya köylüsü öldürülür. Bu ve bu gibi hâdiseler, Sâdık'ın ve bazı Türkistan askerlerinin üzerinde menfî tesirler yapar. Daha sonra Alman'lar, Türkistan ordusundaki subayları tesbit ederler. Bunların içinde Sâdık da vardır. Subayların hepsi otuzbir kişidir. Alman onbaşıların nezâretinde üç ay kurs görürler. Sâdık kurs sırasında, Ahmet Akın isimli, Hive'li bir Özbek'le tanışır. Kendi duygularının aynısını onda da bulur. O da Türkistan'ın

---

* Cengiz Dağcı, Yurdunu Kaybeden Adam, Varlık Yay. Ekim 1972, 3. Baskı, 321 sh.

istiklâlini aziz bir dava saymaktadır. Sâdık onu, kendinden daha cesâretli ve fedâkâr görür. Dört ay sonra subay olurlar. Ve Türkistan bölükleri, Türk subaylann komutasına verilir.

Kumandanların da hoşgörüsüyle askerler, bilhassa akşamları başıboş bir hayat sürerler. Rus'lara karşı kinleri de olanca şiddetiyle devam etmektedir. Rustladıkları Rus'ları dövmekte, hatta öldürmektedirler.

Alman'lar Türk subaylarına, Türkistan'ın ileride Asya'da en büyük devlet olacağı fikrini empoze ederler. Bu da Alman'ların kusurlarının gözden kaçmasına sebep olur. 8 Ağustos 1942 günü kursu bitirdikleri zaman, genellikle hepsi sevinçlidir. Ama aralarında Alman'lann yüzlerine bakarak dişlerini gıcırdatanlar, Alman çizmesi altında ezili lerini hatırlıyarak, hele askeri elime alayım bir, diye intikam saatini bekleyenler de vardır

Lejyonova'ya döndüklerinde, esirlikten yeni getirilmiş Türk'ler de aralarına katılırlar. Bunlar da ilk haftalarda çekingendirler. Ama Türkistan rûhu onları da kısa zamanda ayağa kaldırır. Bir müddet sonra binbaşı Enrick, Sâdık'ı iki haftalığına memleketi Kırım'a gitmesi için izinli sayar. Sâdık memleketine hareket edeceği zaman gelene kadar, hayâller kurrar, Ahmet akın'la beraber atlı geziler yapar Sabırsızlıkla hareket gününü bekler. Bu arada bir evde Polonya'lı bir kızın haykırışlannı duyar, ona yardıma koşar. Kız onun sırtında Alman üniformasını görünce, bağırır çağırır, hakaret eder. S$adık memleketine gitmek üzere trene bindiği vakit, aynı kızla kopartımanda karşılaşır. Onu Varşova'ya kadar götürür. Kızın ağır bavulunu taşır. Halbuki bu bavulda, Almanya aleyhin broşürler vardır. Sâdık taşıdığı üniformaya ihânet etmiştir. Fakat bir bakıma kızla aralarında bir benzerlik mevcuttur. Varşova'da Alman'ların yerli halka yaptıkları zulümlere şâhit olur. Sırtındaki üniformayı taşımaktan utanç duymaya başlar. Ukrayna topraklarından geçerken, savaşın tahribâtını ve ızdıraplarını müşahhas olarak bir daha görür. Gördüğü esir kampları, onun eski hayatını tekrar canlandırır. Esirlik arkadaşları ve çektikleri, bir bir gözünün önüne gelir Sırtındaki üniformanın acısını tâ içinde duyar. Nogay bozkırlarına geldiği zaman, milletinin çektiği çileleri hatırlar. Rus'lann yaptıkları eziyetler aklına gelir. Hüzünlü bir havaya girer. Canköy istasyonunda gördüğü, zayıf, yoksul, biçare kardeşlerine, daha kuvvetli bağlarla bağlanır. Burada Kurman' Abbas ile karşılaşıp, tanışır. Tatarca konuşan biriyle karşılaşmak onu sevindirir, bir nev'i hasretini giderme

fırsatı verir Nihayet bir akşamüstü Akmeşçit istasyonuna varır. Evine gitmek üzere bir faytona biner, faytoncu onu tanır, sarılır ve gözlerinden öper. Sâdık ondan, evine kendisinin ölüm haberinin gelmiş olduğunu öğrenir. Kazasker sokağına girdiğinde orası bir bayram yerine döner. Komşulan onu muhabbetle karşılarlar. Anası ve babası göz yaşlarıyla kucaklarlar. O akşam, misâfirler dağıldıktan sonra, anası ve babasıyla birlikte çay içerler, anasının sevgisi ve hasret dolu bakışları, Sâdık'a bütün çektiklerini unutturur. Yine o akşam kardeşi Bekir'in, Rus'larla birlikte, Alman'lara karşı çetecilik yaptığını öğrenir. Babası Hüseyin Efendi ona, Alman'ların Kırım'da yaptıkları zulümleri anlatır. Sâdık, Tatar Millî komitesi binasında bulunan, "İstiklâl" gazetesi idârehânesine giderek, orada eski öğretmeni Abdullah Efendi'yi de ziyâret eder. Abdullah Efendi, Kırım'ın bu fırtınaya dayanamıyacağı kanaatindedir. Alman'lardan o da memnûn değildir. Sâdık kardeşi Bekir'den bir pusula alır ve onunla buluşmak üzere Beşterek yoluna gider. Onunla konuşması çok kısa sürer. Bekir'in ağabeyine güveni yoktur. Kendisini alıp eve götürmeye geldiğini sanır. Berâber gittikleri Fevzi ağbeyi Sâdık'a seslenince, bekir ona "seni hâin" diyerek karanlıklara karışır.

Sâdık Akmeşçit'te iki hafta kaldıktan sonra, köyüne oradan da, Aluşta'ya geçer. Aluşta'da öldüğünü sandığı Grişa'nın, bacaklarının kesilmiş olduğunu ve çıldırdığını öğrenir. Ama onunla karşılaşamaz. Daha sonra dayısı Mansur'la birlikte, Sabri muhtarın kızı Zekiye'yi görmek üzere Ayvasıl'a gider. Onu götürür ve kendisinden başkasıyla evlenmiyeceğini vadeder. Nihâyet ayrılık günü gelir, anası, babası, zekiye ve yakınları onu gözyaşlanyla uğurlarlar.

Lejyona döndüğünde büyük bir faaliyetle karşılaşır. Türkis'tan askerleri cepheye hareket etmek üzeredir. Türkistan'lı subaylara yüzbaşı Mayer komuta edecektir. Ertesi sabah saat sekizde Lejyonova'dan trenlerle doğuya hareket ederler. Jlobin-Rogaçev dolaylarında, demiryolunu koruma görevini Sâdık'ın bölüğü üstüne alır. O bölgede bir bolşevik çeteci grubunu imhâ ederler. Bu arada Aksakal Huşnud'u da kaybederler. O sene yeni yılı, Türkistan'a hürriyet getirecek bir yıl olarak karşılarlar. Yılbaşı gecesi iyice eğlenirler. Bir hafta sonra da artık Kuzey Kafkasya'dadırlar. Cephede gördükleri Alman askerleri, kınk, donuk, sönük, ümitsiz insanlardır. Savaş hattına yaklaşmakta olan Türk askerlerinin morali ise çok yüksektir. Memleketlerine olan önlemleri, en büyük tehlikeleri bile

onlara, basit bir hareket gibi gösterir. Gözleleri memleketlerinden başka hiç bir şeyi görmez. Cephede Sâdık'ın bölüğüne, ikibindörtyüz esiri, Kuberle'ye götürmek vazifesi verilir. Bu arada Muhan, bir alman askerini öldürüp, türkistan'a gitmek üzere bölükten kaçar

İki gün sonra, esirleri SS hücûm kıtaları kumandanı, Klapp'a teslim ederler bu esnada Alman'lar daha önce kaçan Muhan'ı yakalarlar. Onu kendi arkadaşlarına kurşuna dizdırırler. Hücûm kıtası kumandanı Klapp da söylediği sözlerle, kullandığı tehditkâr ifâde ile, Türk'lerin kendileri için hâlâ esir mertebesinde olduklarını îmâ eder. Sâdık burada iken, trenle Varşova'ya götürdüğü Marya'dan bir mektup alır. Marya, Sâdık'tan kendisine mektup yazmasını istemekte ve onun için devamlı dua edeceğini yazmaktadır.

Bir hafta sonra, Sâdık ve emrindekiler, Kuberle'ye getirdikleri esirleri, Klapp'ın SS kıtaları refâkatinde, Makayevka'ya götürmek üzere yola çıkarlar. Bir hafta Makayevka'da kalırlar. Artık Türkistan bölüklerine Polonya'ya doğru çekilme emri gelmiştir

1943 Yılının 1 Mayıs sabahı Sâdık, bölüğü ile birlikte Makayevka'dan ayrılır. Gömel'e hareket edeler. altı ay Gömel-Jlobin arasında Alman kuvvetleriyle berâber, çetecilerle çarpışırlar. Onbeş ölü ve otuza yakın yaralı verirler. Sonra tekrar Gömel'e dönerler İki hafta istirâhatten sonra, çetecilerden ele geçirdikleri erzak ve atlarla berâber, Legyonova'ya hareket ederler. Lublin'e geldiklerinde, Türkistan lejyonunun, Legyonova'dan Fransa'ya nakledildiğini öğrenirler. Onlara da Radom-Konski arasındaki demiryolunu koruma görevi verilir. Demiryoluna yakın bir köy vardır. Oranın muhtarıyla görüşürler ve atlarının Konski'den, iki kilometre dışarıda, boş bir fabrika binasında barınabileceğini ve onlar için köylünün yem verebileceğini öğrenirler. Demiryolunu Türk'lerin korumaya başlamasından sonra, Polonya çetecilerinin hücûmları birden kesilir. Sâdık bunun sebebini ancak 1944 yazında anlar. Polonya çetecileri, Türklerin de yurtlarını istiklâle kavuşturmak için savaştıklarını bildiklerinden ve köylüler ile iyi geçindiklerinden saldırılarını kesmişlerdir.

Yine yeni yıl gelmiştir, ama bu yıl bir evvelki gibi, Türkistan'ın istiklâli duygularıyla değil, aksine bütün ümitlerin yok olmasından doğan karamsarlıkla geçirilir. Sâdık yılbaşı akşamı marya'ya ilk mektubunu yazar. Uzun bir süre sonra mektubuna kısa bir cevap alır. Marya mektubunda, Radom istasyonunda bulaşabileceklerini yazmaktadır. Sâdık bir kahvehânede Marya ile buluşur. Mar Radom'a

yerleşir. Sâdık'la haftada bir, iki defa Konski'de muhtarın evinde buluşmayı kararlaştırırlar

Almanlar Doğu cephesinde devamlı olarak bozguna uğramaktadırlar. Bir sabah Ayman'lar Sâdık'a, köylüyü toplayıp, Rus tanklarına karşı hendek kazdırmasını söylerler. Bu iş üç hafta boyunca sabahın beşinden, akşam karanlığına kadar devam eder. Hendek kazanların arasında Marya da vardır.

Bir gün öğle vakti iki Alman başçavuşu gelerek Türk'lerin elindeki atları Lublin'e götürmek istediklerini, atların Alman'lara lâzım olduğunu söylerler. Sâdık bunları yakalatıp hasettirir, Fakat Alman başçavuşları kurtulurlar. Kaçarlarken, nöbetçiyi de süngülerler. Kılıçbay her ikisini birer kurşunla öldürür. Sâdık onların cesetlerini, Ahmet Akın'la Lublin'e gönderir. Alman'lara iki subayı çetecilerin öldürdüklerini söylemesi için, Akın'ı tenbihler. Yine Akım'a dönuşte Polonya çetecilerine uğrayıp, onlara katılmak istediklerini bildirmesini de söyler. Ama ahmet Akın Polonya çetecileri tarafından öldürülür. Bunun neticesinde, ayaklanıp, Konski kasabasını talan etmek isteyen Türk'leri, Sâdık ve takımbaşı Tahtagül güçlükle teskîn ederler.

Rus'lar Polonya içlerine doğru ilerlemeye devam etmektedirler Sâdık emrindeki askerlerle beraber Balkan'lara çekilip, oradan Türkiye'ye iltîcâ etmeyi düşünmektedir. Bir süre sonra Rus tankları Konski yakınlarına kadar gelirler. İki tank da Sâdık'ın bölüğüne ateş açar. Ormanlık bölgeye doğru çekilmeye başlarlar. Sâdık yaralanır. Bartoş ve Marya onu, Konski'ye muhtarın evine götürürler. Orada bir ay kalır, sonunda muhtar ile birlikte kaçmaya karar verirler.

Bir sabah, daha hava ağarmadan, muhtar, Bartoş, Marya ve Sâdık arabayla Konski'den ayrılırlar. Yolda ordu kollarının arasında yollarına devam ederler. Opatow'da muhtarın akrabaları yanında bir kaç gün kalırlar. Oradan sonra, Sâdık yola tek başına devam etmek ister. Ama Marya'da onunla beraber gitmeye kararlıdır. Bir Sabah ikisi beraber yola koyulurlar. Sandomiers'e yakın bir köyde, bir köylünün evinde kalmak için anlaşırlar. Noel'e kadar orada kalırlar. Noel gecesi köye Alman'lar hâkim olurlar. Sâdık kumandanlığa gider, Alman ordusunda subay olduğunu söyleyerek, üniformasını giyer ve Marya'yla Viyana'ya hareket ederler. Yılbaşı akşamı Viyana'ya vanrlar. Sâdık orada, Alman kumandanlığından Kuzey İtalya'ya gidip, Rus hürriyet ordusu kıtalarına katılma emrini alır. 23 Nisan 1945 sabahı Viyana'dan ayrılırlar. Martın üçüncü günü İnnsburck'a varırlar. Sâdık'ın Kuzey İtalya'ya gitmeye hiç

niyeti yoktur. İnnsburck'ta işçi kılığında, Bludenz trenine binerler Yolda Amerikan uçaklan trene ateş açarlar. Marya'yla Sâdık trenden atlarlar. Inn nehri'nin kıyısından, İsviçre'ye doğru yürümeye başlarlar. Marya hastalanır, trenden atladığı sırada yaralanmıştır. Sâdık onu bir barakaya yatırır, kendisi doktor çağırmaya gider. Doktor geldiğinde Marya son dakikalarını yaşamaktadır. Ölür Sâdık onu Inn nehri kıyısında bir mezara gömer. Artık her şeyini kaybetmiştir. Türkistan'ını, Kafkasya'sını, İdil-Ural'ını, Kırım'ını, Marya'yı bir daha göremeyecektir Yalnız kalmıştır. Bir çöküşü bütün cepheleriyle yaşamıştır. Üç gün üç gece dağlarda başıboş dolaşır Şosede Polonya'lı askerlere rastlar. Onlarla Verena'ya kadar gider, askerler Sâdık'a İngiliz üniformasıyla Polonya için savaşacaklarını söylerler. Sâdık bir yolunu bulup onlardan ayrılır. Bu ayrılışın sebebi şu satırlarla ifâde edilir: "1942 yılının Mayıs ayı, Legyonova'da söylediğimiz cümleyi yavaşça, kendi kendime tekrarladım:

- Alman Üniformasıyla, Türkistan için...

Gene birden ütredim. Döndüm, yanımdan akıp giden sıvil ahaliye karşışarak kamyondan ve askerlerin girdiği binâdan uzaklaştım"

Romannın italik harflerle basılı olan kısımları, Sâdık Turan'ın Roma'daki hayat sahnelerinin anlatıldığı yerlerdir. Artık korkulanndan yavaş yavaş kurtulmaya başlar. Doktorsuz yaşamaya çalışır. Toplumun içine karışmaya, diğer insanlarla beraber yaşamaya gayret eder. Anna isimli bir İtalyan kadınıyla arkadaş olur. Ama bu uzun sürmez yine içine kapanır Devamlı Marya'yı ve hâtırâlarını bitirmeyi düşünür. Günler geçtikçe parası tükenmeye yüz tutar. Otelinde ancak daha bir hafta kala-bilecek kadar parası vardır. Türk konsolosluğuna gidip derdini anlatmaya karar verir. Gider ama konsolosluktan, Rus tebaasında olduğu için yardım göremeyeceğini öğrenir. Bütün ümitlerini kaybetmiştir. Konsolosluğun kapısından çıkarken görevli bir Türk genci, eline beşyüz İtalyan lireti ile, bir lokantacıya vermesi için, kartını sıkıştırır. Lokantacı ona ancak boğazı tokluğuna çalışabileceğini söyler. Bunun üzerine Sâdık, Roma'daki Kızılhaç bürosuna giderek, mültecî olarak Uruguay'a yerleşmek istediğini bildirir.

Roman bir çöküşün hikâyesidir. Şu satırlarla sona erer: "Bitti. Esirlik yılları bitti artık. Ömrümde ilk defa hür hissediyorum kendimi. Hür insanların yaşadığı topraklardayım Ölüm korkusu, işkence korkusu bıraktı yakamı. Yıllarca peşinde koştuğum hürriyete kavuştum, ama

içim neden kapalı? Kendimi bildiğim anda kaybettiğim yaşama sevincine neden kavuşmamadım yeniden?

Yurdunu kaybeden adam için hürriyetin bile manası kalmadığını şimdi anlıyorum. İçinde doğduğum, gülüp oynadığım yerlerde benim dilim konuşulmuyor artık. Bir zamanlar o topraklarda dilimi konuşan insanların ne olduklarını da bilmiyorum.

Son fırtına ağacı devirdi. Bizler, uçurduğu bir kaç yaprak, boşlukta yolunu şaşırmış, ümitsiz ve şaşkın, meçhûl bir geleceğe doğru yalpa vurup duruyoruz..."

ŞAHISLAR

Eser "Kokunç Yıllar" romanının devamı olduğundan, aslî şahıs aynıdır. Bazı şahıslar da bir önceki romanda mevcuttur. Alman'lar eserde ağırlık kazanırlar. Türkistanlılar ise, daha geniş yer alırlar. Kırımlılardan da, Sâdık'ın hocası olan Abdullah Efendi, Sâdık'ın düşüncelerine yön vermesi bakımından romanda belirginleşir. Romanda bunlardan başka, Polonyalı'lar, İtalyanlar ve Türkiye Türkleri de yer alırlar.

Sâdık Turan

Romanın aslî şahsıdır. Hayatının bu romandaki kısmı, bir anlık ümit daha sonra da çöküşlerle doludur. Vatan hasreti yine ön plandadır. İki haftalık bir süre için Kırım'a izinli gidebileceğini öğrenince, hislerini şöyle ifâde eder:

"Ah, benim yeşil yurdum... İki gün sonra toprağına ayak basacağım. Senin güneşinle içimi ısıtacağım. Evlerinden, tarlalarından atılmış, sabah akşam kolhoz tarlasında çalışıp, ağlayan kadınların, kızların, çocukların, gözlerinden öpeceğim." (s. 72)

Korkunç Yıllarda da, bu eserde de, Sâdık Turan'ın trajedisi, düşman üniforması giyerek, kendi ideâli uğruna onlara yardımcı olmasından doğar. Sâdık için tek gaye Kırım'ın kurtuluşudur. Hür bir vatanda yaşamak ister. Bunu kendi imkânlarıyla yapması mümkün değildir. Yabancılarla işbirliği ise, aslında o yabancıların emellerine hizmet etmekten başka bir manaya gelmez. İç dünyası ile kıyafeti arasındaki tezat, Sâdık'ın hayatındaki ve zihnindeki çatışmanın bir çeşit tezahürü

olur. Türkistan ordusunda subaylık yaptığı sürece, Alman'ları daha yakından tanır. Onların da zâlimliklerine şâhit olur. Sırtında Alman üniformasını taşımaktan utanmaya başlar:

"Sırtındaki üniformanın azabını ta içimde duyuyordum. O gece Dinyeperopetrovsk'a varıncaya kadar, bu üniformayla yurduma bütün dünyanın ızdırabını taşır gibiydim." (s. 109)

Kırım'a geldiği vakit, babası, öğretmeni, kardeşi ona hep Alman'ların da zalim olduklarından sözederler. Ama herşeye rağmen Kırım'ın kurtuluşu için, Alman'larla beraber olmaktan başka çare olmadığı da bellidir. Sâdık'ın sonuna kadar savaşmaya kararlıdır. Kırım'dan geri Polonya'ya dönerken, ayrılığın acısını bir defa daha hisseder; cepheye koştuklarında yine Türkistan'a kavuşmak ümidindedir. Çeşitli çarpışmalara girip çıkar, gün geçtikçe de ümidi yerini, Kırım için son fırtınanın yaklaştığı düşüncesine terkeder:

"Yeni yıl başladı; fakat yeni yılla beraber, son fırtına da bütün fâciâlarıyla yaklaşıyordu." (s. 208)

Cephede Alman ordusunun durumun gördükten sonra, savaşın neticesini de az çok tahmin der. Bu netice en büyük darbeyi yine Türklük'e vuracaktır:

".....Ama ben ne Başçavuş Bauer'i, ne de Almanya'yı düşünüyorum. Bu fırtına yalnız bizim için, Kırım'ım, Kafkasya'm, Türkistan'ım... Bizim köylerimize, şehirlerimize çullanacak; annelerimizi, çocuklarımızı bağlayacak, bin senelik medeniyetimizi yer yüzünden silecek." (s. 218)

Arkadaşı Ahmet Akın, Polonya'lılar tarafından öldürülünce, artık ne için yaşadığını bile unutur. Türkistan'ın istiklâlinden çok Alman'ların emellerine hizmet ettiklerini düşünür. Ölümü arzular. Ama Polonya'lı bir kadın olan Marya, onu tekrar hayata bağlar. Savaşın sonlarına doğru Marya'yla beraber İsviçre'ye kaçmaya çalışır Fakat Marya Inn nehri kıyısında bir barakada ölür. Sâdık artık her şeyini kaybetmiştir, içi bomboştur: sanki dünyada hiç bir şeyi kalmamıştır Adeta çılgınlık nöbetleri geçirmeye başlar:

"Üniformam yoktu, Marya yoktu. Türkistan'ım, Kafkasya'm, İdil-Ural'ım, Kırım'ım, artık benim için yoktu. (.....) Bu Marya'sız, üniformasız, ümitsiz dünyadan kaçıyordum. (.....) Üç gün üç gece dağlarda dolaştım." (s. 336)

İtalya'daki yaşayışı da huzursuz bir insanın hayatıdır. Sâdık her cihetten tam bir çökuş içindedir. Geçici oyalanmalarla geçmişin acılarını unutmaya çalışır, ama başaramaz. Maddî durumu da gün geçtikçe bozulur. Türkiye'ye yerleşmek ister, fakat Türk Konsolosluğu'ndan aldığı cevap menfî olur.

Daha sonra Kızılhaç bürosuna başvurur ve Uruguay'a gitmek istediğini söyler Memurun elindeki kalem, bir balta gibi onun mazi ile irtibatını keser ve tezkeredeki tebaa kısmına, "Uruguay'da yerleşmek istiyor" cümlesini yazar. Sâdık artık hürriyetine kavuşmuştur. Ama Yurdunu Kaybeden Adam için hürriyetin bile ehemmiyeti çoktur. Ümitsiz ve şaşkındır. Meçhûl bir geleceğe doğru yalpa vurup durmaktadır.

Hüseyin Ağa (Sâdık'ın Babası)

Hüseyin Ağa, evlât ve millet acısı yüreğini yakan bir kimsedir. Büyük oğlu Sâdık, Alman subayı, küçük oğlu Bekir ise Kırım'daki Alman kuvvetlerine karşı, bolşeviklerle beraber çarpışan bir çetecidir. Hüseyin Ağa Alman'ların da gerçek yüzünü görmüştür. Onların da zulüm yapmakta Rus'lardan aşağı kalmadıklarına şâhit olmuştur:

"....Kurtuluş günü geliyor diye hepimiz dört gözle Alman'ları bekledik. Ama yanılmışız Sâdık... Kurtuluş değil, kan ve ölüm getirdiler memlekete. Binlerce Kırımlıyı kurban ettiler." (s. 137)

Hüseyin Ağa, vatan birliğinden hareket ederek, Kırım'da yaşayan bütün insanları bir tek milletmiş gibi görür:

"....Aron'un Mayko'su, Şalom'lar, Pinas, Levi'ler, hep arkadaşların öldürüldü. Sonra Çingenelere geldi sıra. Biçâreler ellerinde yeşil bayraklar, göğüslerinde Kur'anları, Tatar mahallelerine imdat diye koştular. Ama Tatar'ın elinden ne gelir. Çingene olsun, dilimiz dili, dinimiz dini, onlar da Kırım halkı değil mi?" (s. 137)

Hüseyin Ağa çaresizlik içindedir. Çeşitli felâketler neticesinde ne yapacağını bilemez duruma gelmiştir:

"Bilmem kime ağlayım?.. Millete mi, evlâda mı? Kime... Kime Sâdık? İkiniz de kanımdansınız. İşte sen şimdi ezilen milletin intikamını almaya geldin. Öteki dağlarda. Dağlarda hâinlerle..." (139)

Fatma Hanım (Sâdık'ın Annesi)

İki oğlundan da ayrılmış olmanın verdiği acıyı çeken bir kadındır. Ama savaş bitince, oğullarının mutlaka eve döneceklerini umud eder Büyük oğlu Sâdık, izinli olarak eve geldiği zaman ne yapacağını bilemez. Hasretini oğlunun yüzüne uzun uzun bakarak, onu seyretmekle gidermeye çalışır:

Anamın gözlerindeki ılık bakışlar, bütün acı geçmişi unutturdu bana. Zavallı kadın... Sevdâlı bir kız gibi elimi bırakmıyor, gözlerini gözlerimden ayırmıyordu." (s. 133)

Fatma hanım dinine de çok bağlıdır. Sâdık'ın ölüm haberini bildiren pusulayı, Arap harflerine çevirttükten sonra, Kur'anın sayfaları arasına saklamıştır. (s. 133)

Bekir (Sâdık'ın Kardeşi)

Bekir, ağabeyi Sâdık'ın intikamını almak için dağlara çıkmıştır. Alman'lara karşı savaşmaktadır. Sırtında Bolşevik üniforması vardır. Ağabeyiyle buluştuğu zaman, ona sarılır, elini yüzünü öper. Alman'ların yaptıkları zulümleri görmüştür, onlardan nefret etmektedir. Uğruna dağlara çıktığı ve düşmanı Rus'larla işbirliği yaptığı ağabeyi Sâdık'ı, düşmanı Alman'ların üniformasıyla görmek de Bekir'in çöküşüdür. İki kardeş arasındaki fark, aynı ideal uğruna iki ayrı düşmana sığınma, aslında asıl kendi emellerine, Kırım'ın bütünlüğüne halel getirmiştir. Bekir ve Sâdık'ın düşman hale gelmeleri, Onlar üzerinde oynanan oyunun sonucudur. Kırım Türkleri artık kendi aileleri içinde bile parçalanmışlardır.

Bekir ağabeyinin kendisini eve götürmeye geldiğini sanır. Onu terkedip kaçarak, dağlara Alman'larla savaşmaya döner.

KIRIMLILAR

Sâdık'ın sırtında Alman üniformasıyla Kırım'a gelişinde gördükleri, aslında savaşın cephe gerisini aksettirir. Kırımlılar eskiden olduğu gibi yine bedbahttırlar. Savaşta ölenlerin aileleri dağılmış, fakirlik ve ahlâk dışı yaşayış baş göstermiş, en kötüsü Kırım'ın istikbâli için kötümserlik başlamıştır. Kırım Türk'ü sabır ve yiğitliğiyle yine mücâdelededir. Fakat artık işler de karışmıştır. Eskiden tek olan düşmanın da savaşta aynı beşeri sıkıntılara düşmesi, ortaya müşterek yeni bir düşman çıkartmış

ve Kınımlıları bölmüştür. Sâdık kısa ziyaretinde, Kınım'ın bu durumunu anlatır.

Süleyman'ın Annesi

Oğlunun ölüm haberini duymuş, perişan bir haldedir. Sâdık'ı görünce onun ayakları dibine serilir. Oğlunun ölümüne bir türlü inanamaz. Romanda bir annenin canhıraş feryatlarıyla yer alır.

Romanda Sâdık'ın akrabalarından da bahsedilir. Onlar da çeşitli yönleriyle romana girerler. Sâdık'ın dayısı *Mansur*, onu kendi köyüne götürür. Eski evlerini gösterir. O yokken memlekette meydâna gelen hâdiseler hakkında mâlûmat verir. Beraber Ayvasıl'la *Sabri Muhtar*'ın evine giderler.

Sabri Muhtar'ın karısı, siyah parlak saçlı biridir. Kıyı halkı şivesiyle konuşur. Sâdık'ın annesinin en samimi arkadaşadır. Çok çabuk konuşur. Konuşurken bir konudan diğerine atlar.

Sabri Muhtar da tipik bir Kınım köylüsüdür. Günlük işleriyle uğraşır. Sâdık'ı kendi evlâtlarımış gibi severler. Bu şahıslar üzerinde pek fazla durulmamıştır. Sabri Muhtarın kızı *Zekiye* ise, onlara nisbetle daha fazla yer tutar.

Zekiye

Fatma hanımın, oğlu Sâdık'la evlendirmek istediği kızdır. Sâdık onu ilk gördüğünde, "ayağında çankları, dizlerine kadar çıkan yün çorapları, dar entarisini geren kuvvetli vücûdu, biçimli göğsü ve yuvarlak omuz başlarıyla, bütün tazeliği ile keçisinin ipinden tutmuş bir kız hüviyetindedir." (s. 171)

Sâdık'ı görünce şaşırır. Ondan utanır. Sâdık'ı kendisine bakarken gördüğü zaman, iş görmekten yıpranmış ellerini saklayacak yer arar. Sâdık geri cepheye dönerken, yaşlı gözlerle ona, kendisini ölünceye kadar bekleyeceğini söyler.

Romanda Sâdık'ın ailesi ve tanıdıklarından başka, diğer bazı Kınımlılar da yer alırlar. Sâdık'ın Kınım'a izinli geldiği sırada, bir istasyonda rastladığı *Kurman'lı Abbas* ve Akmescit'te faytonculuk yapan, *Veli Ağa* bunlardandır. Bu şahıslar kendi soylarından birinin Alman ordusunda subay olmasını sevinçle karşılarlar. Onunla gurur duyarlar.

Romanda birbirleriyle yakından alakâlı üç şahsa rastlanır. Bunlar *Seyd-Ahmed*, onun kızı *Leylâ* ve damâdı *Necdet*'tir.

Seyd-Ahmed:

Bolşevik propogandalarına kanan Kırım Türklerinden biridir. Köylülerine, Rus'larla birlik olarak o da zulmeder. Bu yüzden düşmanı çoktur. Sâdık bile Kırım'a döndüğünde ondan öc almak arzusundadır. Burma bıyıklı biridir. Sonradan damadı olacak Necdet tarafından öldürülmek istenir. Fakat suçlarını itiraf edip, bir daha millete hıyanet etmeyeceğini söyleyince kurtulur.

Necdet:

Ailesi Seyd-Ahmed tarafından Sibirya'ya sürülür Kendisi o yıllarda Akmescit Teknikum'unda okumaktadır. Haberi duyunca kaçar, saklanır. Alman'lar Kırım'a girince, Seyd-Ahmet'ten intikam almaya gelir. Daha sonra Seyd-Ahmet'in kızı *Leylâ* ile evlenir.

Savaş bazı aileleri erkeksiz bırakır Bunun neticesinde, çoluk çocuğu ile, kimsesiz tek başına kalan kadın, ahlâk dışı yollara sapar. Sâdık'ın Aluşta'da rastladığı Ayşe isimli kadın da bunlardan biridir.

Ayşe:

Esmer, uzun boylu, ince yüzlü, fazla boyanmış, bir kadındır. Kocası Akyar'da şehit düşmüş, iki çocuğu ile yalnız başına kalmıştır. Bir gazinoda çalışmaktadır.

Alman'ların Kırım'a hakim olmalarından sonra, Kırım'daki Türkler arasında da bir hareketlenme olur. Onlar da milis kuvvetleri kurarak, Rus'lara karşı savaşmaya başlarlar. Kimileri de gazete çıkarıp, savaşı o şekilde yürütürler. Sâdık'ın eski öğretmeni Abdullah efendi de bunlardandır.

Abdullah Efendi:

Akmeşçit'te "İstiklâl" gazetesini çıkarmaktadır. Alman'lardan hoşnud değildir. Ama Rus'ların harbi kazanmasıyla da milletin başına gelecekleri bilmektedir. Türkistan'ın daha on fırtınaya göğüs gerebileceği, fakat Kırım'ın bu sefer de kurtulamazsa batıp gideceği kanaatindedir. Abdullah Efendi fizikî yapısından ziyâde fikirleriyle romana akseder.

Kırım'da bir gönüllüler merkezi kurulmuştur. *Fevzi* adlı bir genç, gönüllülerin komutan yardımcısıdır. Askerlerden *Kerim* adlı bir gencin de ismi geçer. *Hamza* adlı bir genç de "İstiklâl" gazetesi idârehânesinde, gönüllülerle çeteciler arasında geçen çarpışmaları anlatır. (s.144) Tatar gönüllülerinin kumandanı *Ayvasıl'lı Ali Bey*, bu çarpışmaların baş kahramanıdır.

Ayvasıl'lı Ali Bey:

1925 yılında Yalta'nın içinde güpegündüz "ÇEKA" komiseri Çeçerin'i vuranlardandır. Sibirya'da onbeş yıl kalmıştır. Rus, Rum ve Ermeni'lere karşı büyük bir kin besler. Ayvasıl'lı Ali Bey romana bizzat değil. hakkında anlatılanlarla girer.

Eserde Sâdık'ın hemşehrisi olan, *Remzi Baltacı* isimli bir şoförden de sadece isim olarak bahsedilir

TÜRKİSTANLILAR

Romanda Türkistan Türkleri de büyük bir yer işgâl ederler Bunların ortak özellikleri, sağlam yapılı, sağlam karakterli, ve memleketlerine karşı sonsuz bir hasret içinde bulunmalarıdır. Sâdık'ın en iyi arkadaşı olan, Ahmet Akın isimli genç subay Hive'li bir Özbek Türk'üdür

Ahmet Akın:

Sâdık'la Alman'ların tertib ettiği subay kursunda tanışır ve arkadaş olur. Milliyetçi bir rûha sâhiptir. Efsâneleri zevkle anlatır ve hatta onlara inanır. Arkadaşlarına ve emrindeki askerlere karşı sevgisi büyüktür. Polonya'lı çetecilerle görüşmek üzere gittiği Konski'de Polonya'lılar tarafından öldürülür

Kılıçbay:

'Korkunç Yıllar" romanındaki şahıslardan biridir. Kırgız'dır Alman'lar tarafından onbaşı yapılır. Askere zâlim davranır. Ama daha sonraları, bu huyundan vaz geçer Romanda sâdık ve vefâlı tarafı ağır basar.

Astragan'lı Muhan::

Bir Kazak Türk'üdür. Ufak tefekur. Çok iyi ata biner ve silâh kullanır. Memleketini canından daha fazla sever. Mensûb olduğu bölük, cepheden tekrar Polonya'ya dönmek üzere yola çıkınca, o Astaragan'a gitmek üzere kaçar. Ama Alman'lara yakalanır. Alman'lar tarafından kendi arkadaşlarına kurşuna dizdirilir.

Aksakal Huşnud:

Çok yaşlıdır "Korkunç Yıllar" romanında da kendisinden bahsedilmişti. Cepheye hareket etüklerinde başından yaralanır. Dört gün hasta yattıktan sonra ölür.

Mirza Seyfüddin:

Uzun boylu, gür sakallı, kara gözlü, geniş beyaz alınlı, medenî görünüşlü biridir. İmamdır. Askerlerin işledikleri küçük günahlara karşı hoşgörülüdür. Canını Türkistan yolunda fedâ eder. Bir Muharebe esnasında ölür.

Eserde çavuş *Nâsırullah* ve takım komutanları, *Tahtagül*, *Battal* ve *Ersan Bagir*'den de bahsedilir. Fakat bu geniş bir şekilde degildir. Yalnız Tahtagül'ün bazı özellikleri üzerinde kısaca durulur. O sağlam yapılı ve lider vasıflıdır. Devamlı Türkistan'a kavuşmayı düşünür.

ALMANLAR

Romandaki Alman'lar, umumiyetle sert, bazı dogmalara saplanmış, gülmeyi unutmuş, zâlim ve savaşı kaybedeceklerine yakın da; bitkin ve sükût-ı hayâle uğramış kimselerdir. Eserdeki Alman şahısların karakterleri üzerinde ferdî olarak durulmaz. Yalnız Alman ordusunun durumundan ve bu arada askerlerin göze çarpan ortak hususiyetlerinden bahsedilir. Eserin bir yerinde Alman ordusu hakkında şu mütâlâalar yer alır:

Doğudan, batıya nakledilen askerler aç ve perişândı. Daha önce esârette yakından görüp tanıdığımız subaylar, şimdi âdetâ alçalmış, aldanmış gibiydiler; insana acı acı bakıyorlardı. (.....)

Artık o meşhur Alman disiplininden çıkmış bu insanlar, Alman'a da benzemez olmuşlardı. Alman nizam ve intizamı kaybolurken, bu insanların yüzleri, hareketleri, sesleri hatta düşünceleri bile değişmişti. Gâlipken mucizeler yaratmış birer kahraman gibiydiler, şimdiyse sadece garip ve zavallı görünüyorlardı. Şimdi ben, benim kısa boylu, küçük gözlü Kırgız'larıma bakıyorum da, kendi ırkımın Alman ırkından daha kuvvetli, daha dayanıklı olduğuna inanıyorum."(s.213/214)

Lejyon kumandanı binbaşı *Ernick*, şişman, kırmızı teniz yüzlü, kalın enseli, yeşil gözlü, sağ yanağında kılıç yarası bulunan bir şahıstır. Ne çirkindir, ne de göründüğü kadar fenâ bir insandır.

Diğer bahsi geçen Alman'lar ise, hep aksi suratlı, huysuz, kibirli ve zâlim insanlardır. Yüzbaşı *Mayer*, başçavuş *Bauer*, SS hücûm kıtaları kumandanı *Klapp*, bu tip insanlardır. Kanlı Hans ise adeta zâlimliği meslek edinmiştir. Kısa boylu, gözlüklü, soğukta hastalıklı gözlerinden yaşlar akan biridir. İsminin Kanlı Hans olmasıyla öğünür. Esirleri ağızlarına kurşun sıkarak öldürür. Ama öldürdüğü esirin elbise ve ayakkabılarını en zayıf esire verecek kadar da merhametlidir(!)

POLONYA'LILAR

Romanda Polonya'lılar da geniş bir yer tutarlar. Onlar da hâlihazırda Alman esâreti altındadırlar. Kurtuluş için çetecilik yaparak mücâdele ederler. Bu yönleriyle Türklerle müşterek olan bir kadere sâhiptirler. Ama hâlihazırdaki düşmanları farklıdır. Türkler aynı savaşı Rus'lara karşı sürdürürken, onlar da Alman'lara karşı savaşırlar. Bu ortak kader, Türklerle Polonya'lılar arasında bir yakınlaşmanın kurulmasına yardımcı olur. Birbirlerinin duygularını ve emellerini iyi anladıklarından, düşman üniformalar altında olmalarına rağmen, aralarında hemen hiç çatışma olmaz. Bir demiryolunu koruyan Alman askerlerine kan kusturan Polonya çetecileri, o vazifeyi Türk bölükleri aldıktan sonra saldırılarını keserler. Çünkü her iki taraf da milletlerinin istiklâli için savaşmaktadır.

Polonya'lı bir kadın, hem de çeteci bir kadın olan Marya ile, Alman üniformalı bir Türk subayı olan Sâdık Turan arasındaki aşk ve kader arkadaşlığı, iki millet arasındaki yakınlaşmayı sembolize eder.

Marya:

Alman'lara karşı savaşan Polonya çetecilerinden genç bir kızdır. Alman'lara karşı büyük bir kini vardır. Sâdık'la ilk karşılaştığı zaman, bir odada, pencerenin yanında, yüzü avuçlarının içinde, sarı ipek saçlan dağınık bir vaziyettedir. Karşısında Alman üniformasını görünce, bütün kinini aksettiren sözlerle Sâdık'ı kovar. Faal bir çetecidir. Alman'ların aleyhinde gizli propoganda evrakları dağıtır, Daha sonaları Sâdık'la yakın bir dostluk kurar. Onu Rus'ların elinden kurtarır. Beraber İsviçre'ye kaçmak isterler. Bindikleri trenin, Amerikan uçakları tarafından kurşun yağmurunu tutulması neticesinde, Marya yaralanır. Bir ilkbahar günü Inn nehri kıyısında bir barakada ölür.

Bartoş:

Sarışın bir Polonya'lı gençtir. Deniz yeşili gözleri vardır. Türklere karşı sevgisi büyüktür. Polonya'lı hükümdarlarla, Kırım Giray'ları arasındaki münâsebetlere de vâkıftır. Aralannda geçen yardımlaşmaları bilir. Türklere sevgisini besleyen en büyük kaynak bu tarih bilgisidir. Sâdık'ın Rus'ların elinden kurtulması için ona yardım eder. İsviçre'ye kaçmasına çalışır.

Polonya'lı Muhtar:

Konski'ye yakın bir köyün muhtarıdır. Uzun boylu ve zayıf bir adamdır. Türklere karşı dostça davranır. Sâdık Turan'ın İsviçre'ye kaçmasına yardımcı olur.

Romanın sonlarına doğru tarihin tekerrür ettiği görülür. Türklerin karşısındaki belâ, Polonya'lara da musallat olmuştur. Polonya bu sefer de Rus işgâli altındadır. Denize düşen yılana sarılır misâli, Türkler nasıl Alman üniformasıyla, Rus'lara karşı Türkistân için çarpışmışlarsa, Polonya'lılar da aynı ümide kapılıp, İngiliz üniformasıyla, Polonya için savaşa girmeye karar verirler.

Diğerleri

Romanda bu şahıslardan başka, çeşitli milletlere mensup bazı şahıslara da rastlanır. Bunların romana pek kuvvetli bir tesirleri olmaz. Roman kahramanının hayatında bazı küçük epizotlar ele alınırken esere girerler. Sâdık Turan'ın bir gece kulübünde tanıştığı İtalyan kadını *Anna*, Aluşta'da bacakları kesik ve çılgın bir vaziyette yaşayan

Grişa, yine Sâdık'ın *Marya* için bulup getirdiği *Trol'lü doktor*, Türk konsolosluğunda ve Kızılhaç bürosunda rastladığı şahıslar ile, bir İtalyan lokantasında gördüğü zayıf lokantacı kadın ve yakası bağrı açık, şişman lokantacı adam bu tip şahıslardır

Bunlara bir de, her iki roman boyunca, Sâdık'ın Roma'daki hayatını anlatan kısımlarda tavsiyelerinden sık sık bahsedilen, muayene olduğu doktorunu ekleyebiliriz.

ZAMAN

"Korkunç Yıllar"daki geçmişi bütünleyen bir zaman, "Yurdunu Kaybeden Adam" romanına hâkimdir. Yine bu romanda da -hâdiselerin II. Dünya harbi sırasında meydana gelmesi sebebiyle tarihî bir zamanla karşılaşılır. Yalnız bu zaman, harbin hemen hemen ortalarından itibâren gelişir Sâdık Turan'ın ve Türkistanlıların mensûb olduğu ordu (Türkistan Lejyonu) talimlerine başlar. Artık zamanın akışı önce cepheye, sonra belki de Türkistan'a doğru olacaktır. İşte 1942 yılının baharı bu ümitleri de beraberinde getirir.(s.II)

Sâdık Turan'ın Alman ordusunda subay oluşu da, bu tarihten takriben dört ay sonradır. Bu tarih ve daha başka zamanlar, romanda kesin olarak bellidir. Meselâ, Sâdık Turan'ın başında bulunduğu Türkistan bölüğünün, Makayevka'dan cepheye hareketi, çarpışma süreleri, yine Sâdık ile Marya'nın İsviçre'ye gitmek üzere, Viyana'dan ayrılışları, bu çeşit kesin belirtilmiş zamanlardır.

Eserde kozmik zaman da önemli bir yer tutar. Bilhassa sene başları, Sâdık'ın ve diğer Türklerin kaderleriyle içiçedir. Bir evvelki yılbaşında, gelecek sene Türkistan'a hürriyet getirecek bir yıldır. (s.203). Fakat bir sonraki sene başı, Türkistan ve hele Kırım için son fırtınanın yaklaştığı, bütün Türklerin cephe ve esâretteki mahzun ve ümitsiz olduklan, tekrar esâreti getiren uğursuz bir yılın başlangıcıdır

1942 yılının yazı Alman'ların zâlimliklerini, Türk subaylarına da aşılamaya çalıştıklan, Alman onbaşılarının Türk subay adaylarına talim yaptırıp, civar köylere tatbikatlara çıkardıkları bir zulüm mevsimidir.

Yağmurlu bir sonbahar mevsiminde, Sâdık Kırım'da köyündedir. Mevsimler hangi bir zulüm olmadıkça Kırım'ın güzelliğini bozamaz. Kırım her mevsimde güzeldir. Sâdık da bir sonbaharda memleketinde

bulunmaktan mutludur. (s.159). Cephede ise mevsimler, bilhassa kış mevsimi, her türlü zorluk ve meşakkat ile ümitsizliğin hatta Kınm için son fırtınanın yani esâretin habercisidir. (s.202/281)

Sâdık Kırım'da iken, dağa çıkıp Alman'lara karşı savaşan kardeşine, bir gece vakti "Beşterek" yolunda kavuşur, ama ondan ayrılışı da bu gece olur. Kardeşi ile o geceden sonra bir daha görüşemez. (s.152-155). Gece bazen de geçmişi hatırlatır, ama bu geçmişin güzel yanları değil, korkunç esaret yıllarıdır. (s. 109)

Yine Sâdık'ın çok sevdiği Marya'yı kaybedişi de Inn nehri kıyısında bir barakada, geceye rastlar. Marya o gece ölür. (s.232-234)

Zaten zaman, romanda Sâdık'ın bütün sevdiklerinden ayrı düşmesine sebep olur. Zaman geçtikçe, kavuşmak istediklerinden -kısa süren buluşmalar müstesna olmak üzere- devamlı uzağa düşer O kadar özlemle kavuşmak istediği Kırım yerine, dünyanın bir ucunda olan Uruguay'a gidebilir. (s.247)

Sâdık Turan'ın İtalya'daki yaşama süresi de kesin olarak bellidir. Bu 3 Eylül 1946 ile, 6 Kasım 1946 tarihleri arasıdır. Yani hâtıraların yazılması 6 Kasım 1946 tarihinde bitmiştir. Bu bakımdan "Yurdunu Kaybeden Adam" romanındaki hâdiselerin cereyân ettiği zaman 1942 yılının Mayıs ayı ile, 1946 yılının Kasım ayı arasındaki yıllar olarak tesbit edilebilir.

MEKAN

Eserde mekân, zamanla sıkı bir bağlılık gösterir. Zaman geçtikçe, mekân da değişir. Varılmak istenen, özlenen, hatta eseri meydana getiren mekândan gittikçe uzaklaşılır. Romanın ismiyle mekân arasında da münâsebet vardır. Eserde kaybedilen bir mekân söz konusudur. Eserin 303. sayfasına kadar, asıl mekâna yani Kınm'a kavuşma ihtimâli vardır. Ama bu sayfadan sonra, zamana bağlı olarak, asıl mekândan devamlı olarak uzaklaşılır. Giderek kavuşma ihtimâli de kaybolur. Roman kahramanı mültecî olarak Uruguay'a yerleşir.

Hâdise bir savaş anında cereyan ettiğinden, mekân sık sık değişir. Ordu devamlı hareket hâlindedir. Askerlerin talim yaptığı yerler bir ızdırap ve eziyet mevkiidir:

"Kılıçbay bizi kumluğa götürüyor, orada koşturuyor; kumluğun nihâyetindeki taşlı dikenli tepeyi, sürüne sürüne çıkmamızı emrediyordu. (.....) Kılıçbay'ın taliminden yarı ölü dönüyorduk." (s.19/20)

Bazı mekanlar da, Kırım'a benzeyişleri sebebiyle, asıl mekân hasret uyandırırlar:

"Önümüzde Alman çavuşları, ekinler arasında kurt sürüleri gibi, Lejyonova'ya doğru ilerledik. Ekin denizinin üstünden, tatlı bir rüzgâr esiyordu. (...) Etrafın sessizliği, hafif rüzgârla altın başakların sallanması, içimde hasret duygularını uyandırıyordu. (s.26)"

Harbın meydana getirdiği sefâlet en çok insanları, sonra da mekânı etkiler. Sefâlet içindeki bir Polonya köy evi şöyle tasvir edilir:

Yarı karanlık bir odada buldum kendimi. Sağda küçük bir pencere, pencerenin yanında, duvarda asılı küçük, çatlak bir ayna vardı Sol tarafta, bir ayağı kınk bir masanın üstünde, şişesi kararmış bir asetilen lambası duruyordu. Bütün bu küçük ve fakir eşyalara mukabil, karşıda dağ gibi kocaman bir dolap göze çarpıyordu " (s.30)

Mekânın durumunun birbirine düşman olan kımseleri bile birbirine bağladığı görülür:

"Muhan'la Kılıçbay'ın arası, Ukrayna ormanlarında ilk ateşe girinceye kadar açıktı. Aralarındaki soğukluk hattâ düşmanlığa bile varabiliyordu Ama hücûma kalkarken, ikisinin arasında vurulan kardeşimizin kanı onları birbirine bağladı Hem de nasıl bir bağla.(s.51)"

Romanda, Sâdık'ın daha sonraları arkadaş olacağı Marya'nın evi âdeta savaşa meydan okuyan bir yerdir. Savaşın tesiri oraya erişememiştir:

"Artık iki katlı o beyaz bina karşımızdaydı. Etrafına taş bir duvar çekilmişti. Duvarın üstündeki renk renk şişe, cam kırıkları, batı ufuklarındaki güneşin ışıklarında kıymetli mücevherler gibi parlıyordu. Eski Roma sarayları gibi, dört köşe, düz damlı, güzel bir binâydı." (s.82)

"Aşağı katta geniş bir oda, odanın mobilyalarına beyaz örtüler geçirilmiş. Solda yukarı kata çıkan yine mermer bir merdiven, merdiven dönemecinde, duvarda, ev sahibinin cedlerinden biri olacak, bir ortaçağ savaşçısının, belki bir kralın resmi." (84)

Varşova sokakları, Alman kurşunlarının, Polonya'lılara kan kustuğu bir mekândır. (s.107). Sâdık memleketine izinli gittiği vakit, memleketine kavuşmuş olmanın heyecânıyle, belki de orayı bir daha görememek hissiyle, öksüz bir çocuk gibi ağlar. Vatan annesi gibidir, hattâ onu yaşatan tek kuvvet, vatan sevgisidir:

"Tren, bulutların arasından yeni çıkmış güneşin ışıklarında, pırıl pırıl parlayan Sivas sularının üstünden geçerken, yurt toprağı, karşıma garip bir ana gibi çıktı ve beni öksüz bir çocuk gibi ağlattı." (s.115)

Kırım'da bazı yerlere, Rusya'yı Türkiye'de müdâfaa edenlerin, oranın hesâbına çalışanların isimleri verilmiştir. Meselâ bir sokağın adı Mustafa Suphi'dir (126) Mekân bazen Sâdık'ı mâziye götürür, ona çocukluk yıllarını arkadaşlarını hatırlatır. Çocukken okuduğu mektep binası bu yerlerden birıdır:

"Solda mektebin beyaz duvarlarını, kırmızı damını görüyorum. Çocukken sırtımda çantam, bu yolların basmadığım taşı kalmamıştır... (Düğme fabrikasının yanından geçerken Süleyman 'ı hatırladım. Mektep dönüşü dönüşü buradan bergün beraber geçerdik." (s.126/127)

Kırım, Sâdık için uğrunda ölünecek kadar özlenilen bir yerdir. İzini bitip, cepheye döndüğü vakit, onun bu duygusu ifâdesini şu satırlarda bulur:

"Cepheyi, harb ateşini, yaralanacağımı, öleceğimi düşünmüyorum. Hiç bir tehlike aklıma gelmiyor, hiçbir zorluk görmüyorum. Yeşil Kırım'ımı düşünüyorum ve yurdum gözlerimin önüne geldiği zaman, ölüm benim için tabii, hattâ lüzumlu oluyor " (s.212)

Mekân hele mevsim kış ise, bütün zorluklarıyla ve eziyetleriyle insanın karşısına dikilir. Bir kış mevsiminde yürünecek iki yüz kilometre yol, Sâdık'ı ister istemez endişelendirir, ürkütür·

"Yüzbaşı Mayer'in meramını anlamadım, kışın zehir gibi soğuğunda yürünecek ikiyüz kilometre yol birden gözlerimin önüne geldi ve endişeyle başımı eğdim."(s.220)

Bir Türkistan askeri olan Muhan'ın, Alman'lar tarafından zorla kendi arkadaşlarına öldürtülmesi, zamanı ve mekânı da onların zulümlerine ortak eder:

Silahlı manga, Akın önde olduğu halde, safı yardı ve telgraf direğine bağlı Muhan'ın karşısında durdu. (...) Akın geri çekildi, elini

kaldırdı, emir verdi Bütün tüfekler birden ateş etti. Muhan'ın başı tekrar göğsüne düştü ve Türkistan'ımızın sâdık ve kahraman bir evlâdı daha, bize ve Türkistan'ına gözlerini bir daha açmamak üzere, yumdu." (s.234/235)

Sâdık, bundan sonra çeşitli mekânlarda, kendisini hayata bağlayan sevdiklerini kaybeder. Kınm'dan başka her yer ona acı verir, çile çektirir. Arkadaşı Ahmet Akın'ı Polonya'lıların öldürdüğü Konski (s.289), ile çok sevdiği Polonya'lı kadın Marya'nın öldüğü, Inn nehri kıyısındaki baraka (s.335), bu çeşit yerlerdir.

Onun Kınm'a ve Türkiye'ye dönebilme ümitlerini tamamen kaybettiği, vatanından binlerce kilometre öteye, Uruguay'a gitmekten başka çaresi olmadığını anladığı yerler ise, Roma'daki Türk konsolosluğu (s.242) ve Kızılhaç teşkilâtının mültecî bürosudur. (s.246)

Eserin ismi ile, mekân arasında da çok yakından bir münâsebet vardır. Roman kaybedilen bir mekânın hikâyesidir. Eserde geçen bazı devlet ve yer isimleri şunlardır:

"Polonya, Almanya, Rusya, Kınm, Türkiye, Türkistan, Astragan, Hive, Akmeşçit, Ayvasıl, Aluşta, Beşterek, Sivastopol, Lejyonova, Varşova, Ukrayna, Stalingrad, Bresk-Litvsk, Mozir, Lukov, Gömel-Jlobin-Rodaçev, v.s.

KOMPOZİSYON

"Yurdunu Kaybeden Adam" Sâdık Turan'ın hayat romanının ikinci kısmıdır. Bu roman da dokuz kısımdır. Bölüm başlarında, "Korkunç Yıllar' da olduğu gibi, Roma'daki hâdiseleri anlatan pasajlar pek yoktur. Sâdece birinci bölümün başında buna rastlanır. Ama yedinci bölümün yansı Roma'daki hâtıralara ayrılmıştır.

I. BÖLÜM: Bölümün girişinde, Sâdık Turan'ın Roma'daki ruh hallerini ve yaşayışını tasvîr eden paragraflar yer alır. Sâdık burada karmaşık duygular içindedir. Bir İtalyan kızıyla arkadaş olmak ister, ama bu gelip geçici olur. Yazar adetâ Sâdık'ı, hâtırâlanna dönmeğe mecbûr bırakır

Bu bölüm Türkistan lejyonunun tam olarak teşkîl edilmesini anlatır. Türkistan'lılar romana hâkim olurlar. Türklerin vatanlarına bağlılıkları,

hasretleri, tek bir yürek hâlinde oluşları ön plândadır. Türkistan rûhu o kadar kuvvetlidir ki, esir kamplarından toplanmış olanları bile, iki haftada ayağa kaldırabilir.

Astragan'lı Muhan, romana bu bölümde girer. O, vatana bağlılığın ve vatan hasretinin timsâlidir. Yurduna kavuşmak için canını bile fedâ eder. Roman bir hayâl kırıklığının ifâdesidir. Türkistan ordusunun vatanlarına âşık evlâtları, ona kavuşamadan cephelerde can verirler. Bu okuyucunun üzerinde trajik bir tesir bırakır.

Romana Ahmet Akın isimli, Hive'li genç bir Özbek de girer. Ahmet Akın romanda, Süleyman'ın devamıdır. Yazar, tam milliyetçi duygulara kavuşmuşken ölen Süleyman'ın yerine, Ahmet Akın'ı geçirir.

II. BÖLÜM: Türkistan ordusunun talimleri ve askerlerin rûh halleri bu bölüme hâkimdir. Ayrıca bu bölümde romana, ileride Sâdık'ın hayatına büyük tesirleri olacak olan Polanya'lı bir kız, Marya girer.

III-IV ve V. BÖLÜMLER: Sâdık'ın vatanına bir süre için gidişi, oradaki yaşayışı ve Kırım'ın Alman işgâlindeki durumu, bu bölümlerde ifâde edilir. Bu bölümlerde romanın bütününe hâkim olan trajik hava, daha belirginleşir. Sâdık'ın Kırım'a gelişi, bir idâm mahkûmunun son arzusunun yerine getirilişi gibidir. O yurdunu bir daha, ebediyyen göremiyecektir. Hele yurduna vardığı vakit, kardeşi Bekir'in bolşevik saflarında, Alman'lara karşı savaşması, trajediyi had safhaya çıkarır. Aslında iki kardeş de aynı maksat uğruna, vatanlarını kurtarmak için savaşmaktadırlar. Alman'ların da Rus'lar kadar zâlim olmaları, okuyucunun zihninde, "bir millete ancak kendisinden fayda gelebileceği" düşüncesini uyandırır.

VI. BÖLÜM: Sâdık'ın bölüğü Türkistan ordusundaki, diğer bölüklerin bir sembolüdür. Onların başından geçenler, bütün Türkistan ordusunun başından geçmiştir. Bu bölümde onlann cepheye ilk adım atışları anlatılır

VII. BÖLÜM: Sâdık'ın bölüğü bu bölümde tam olarak cepheye girer Yaralı olarak cepheden dönen Türkistan subaylan, Alman'lann kendi menfaatleri için, onları kullandıklannı anlamışlardır. Bu bölüm herşeyin kaybedilişinin bir mesajıdır. Alman'ların gözünde Türklerin hâlâ güçlerinden ve kemiyetlerinden istifâde edilecek birer esir oldukları bu bölümde açığa çıkar. Astragan'lı Muhan'ın Alman'larca, kendi arkadaşlarına kurşuna dizdirilmesi, Türkistan'ın ebediyyen kaybedilmesinin bir işâreti gibidir. Yazar da böyle düşünmüş olacak ki,

yedinci bölümün italik harflerle dizili ikinci kısmına, Sâdık Turan'ın Roma'daki son günlerini ve oradan ayrılışını işleyen paragrafları yerleştirmiştir. Burada Sâdık Turan'ın vatana dönme umutlarını tamâmen kaybedişi ve buna bir aksülamel olarak, yurdundan mümkün olduğu kadar uzağa gidişi anlatılır. Sâdık bundan sonra bütün sevdiklerini kaybedecektir.

VIII. BÖLÜM: Bu bölümde tekrar savaş hâtırâlarına dönülür. Askerlerin gönlünde yine Türkistan yatmaktadır. Ama artık zaman, Rus'lann lehine işler. Yazar, Sâdık'ın dramını okuyucuya çarpıcı bir şekilde aksettirmek maksadıyla, onu tek başına bırakmak ister En sevdiği arkadaşları, onlara en çok muhtaç olduğu anlarda ölurler. Ahmet Akın, bölümün sonunda Polonya'lılar trafından öldürülür.

IX. BÖLÜM: Polonya'lılar Akın'ı alırlar ama, adetâ ona bir karşılık olarak, Marya Sâdık'ın hayatına girer. Yaralanan Sâdık'a büyük yardımlarda bulunur. Sâdık'ta derin izler bırakır. Hâtırâlarını yazarken devamlı onu hatırlaması bu yüzdendir. Yazarın Sâdık'ı tek başına bırakma arzusu bu bölümde de tezâhür eder. Tam hürriyete kavuşacaklarken, Marya ölür. Bölümün sonunda, Polonya'lı askerlerin Sâdık'a; İngiliz üniformasıyla, Polonya için savaşacaklarını söylemeleri, ironik bir ifâdedir. Okuyucuda hafif bir gülümseme, daha önceki yıllarını hatırlayan Sâdık'ta da, korku ile karışık bir titreme uyandırır

Son sayfada, Sâdık'ın yurdunu kaybediş gerçeğinin teessürü ile, o andaki duygularını anlatan satırlar, okuyucuya onun yalnızlığını ve trajedisini tekrar hissettirir.

ONLAR DA İNSANDI

ONLAR DA İNSANDI(*)

Eser bir Kırım köyünün romanıdır. Bu, romancının kendi doğduğu köydür. Köye, Ru'ların teker teker, daha sonra kitleler halinde gelişleri, köyün yerlisi olan Türklerin evlerinden atılışı, hatta öldürülmeleri romanda hikâye edilir.

Romanın aslî kahramanı Bekir'dir. Bekir'in bir ineği vardır. Adı Macik'tir. Onu yakın köylerden birinde bulunan bir Rum'un boğasına götürmüş, geri köyüne dönmektedir. Macik Bekir'in her şeyidir. Onun doğuracağı erkek buzağıyı dört gözle beklemektedir. Macik'i çobana güttürmeye bile râzı değildir. Ona kendisi bakacaktır, itinâ ile besleyecektir.

Bekir'in, Ayşe isimli bir de kızı vardır. Ayşe Bekir'in tek evlâdıdır. Ama o, çoban Seyd-Ali'nin oğlu, Remzi'yi sevmektedir. Bekir evlâdını yanından ayırmak istemediğinden, Remzi'ye hattâ bütün Çoban Seyd-Ali ailesine düşmandır.

Tütünlerin toplanma vaktidir. Bekir'in bir tütün tarlası vardır İşleri yavaş gitmektedir. Zâten aile üç kişiden ibârettir. Bekir ara sıra yardıma gelen Remzi'yi de istemez olmuştur artık. Her sabah tarlaya giderken, tütünleri tarlanın üst başındaki armut ağaçlarına kadar kırmayı tasarlar, ama akşam olduğundan armut ağaçları ile kendisi arasındaki mesâfe,

---

(*) Cengiz Dağcı, Onlar da İnsandı, Varlık Yay., Nisan 1974, 3. Baskı 478. sayfa

hiç de azalmaz. Bekir toprağını ve Macik'i, yani malını çok sever. Onlardan ayrılmaktansa ölmeyi tercih eder.

Bir akşam, tarladan eve dönerken, şosede iki kişiye rastlar Bunlar pejmürde kılıklı iki Rus'tur. Saçları sakalları uzamış, üstlerinden sefâlet akmaktadır. Bekir yaşlı olanını, gazetelerde resmini gördüğü "Komolizma" kurucusu, "Kala Mala" (**) ya benzetir. Evine gelir, düşüncelidir. Daha tütünü tarlasından kaldıramamıştır. Yine o akşam komşusu Enver, "Nogaylık"ta Rus'ların, köylünün elinden topraklarını aldıkları haberini getirir. Enver gittikten biraz sonra da, şosede rastladığı iki Rus kapısının önünde belirir. Bekir'in içine bir korku düşer, onların kendi topraklarını da almaya geldiklerini zanneder. Tereddüt içindedir Kızı Ayşe'yi konuşması için onların yanına gönderir. Neticede onların iş arayan iki Rus olduğunu anlarlar. Bekir onları misâfir etmeye karar verir. Daha sonra da iki Rus'u yanında çalıştırmaya başlar.

Rus'lar kendi aralarında, orada yerleşmeyi, müslümanın mallarını satıp domuz almayı düşünürler. Bir yandan da rakı içmektedirler. Rakı azaldıkça, alacakları domuz sayısı artar. Rus'ların Bekir'in yanına yerleşmesini köylü iyi karşılamamıştır. Bekir'in kansı Esma, onları yıkayıp temizlemeden tarlasına ayak bastırmaz. Daha sonra da Rus'ların yardımıyla işlerini epeyi hafifletirler. Fakat Bekir'in evine gizli bir uğursuzluk sokulmaya başlar. Macik'in sütü gün geçtikçe eksilir. Sonra ağır şekilde hastalanır. Çoban Seyd-Ali'ye haber göndermek isterler ama, Bekir önce muhalefet eder. Nihâyet râzı olur. Seyd-Ali, Macik'in karnı altındaki damardan kan fışkırtır, hayvan rahatlar. Artık kurtulmuştur. Ama bütün köylü Bekir'e dargın gibidir. Esma Rus'ların işine son vermesi için Bekir'i zorlar. Yağmurlu bir gecedir, Bekir bu işi sabaha bırakır. Sabahleyin paralarını verip, onları göndermeye kalktıklarında, Rus'lar ağlayıp sızlanırlar, Bekir'in ayaklarına kapanırlar. Kendilerini kovmaması için yalvarırlar. Bekir onlara acır ve kalmalarına râzı olur. Bir hafta süren yağmurdan sonra nihâyet güneş görünür. Bekir, damın üstünden tarlasına baktığında, siyah giyimli, bir takım adamlar görür. Onları önce Çingene'ye benzetir. Kansı ile konuştuktan sonra da, kelebek avlamak için gelmiş Moskova Rus'ları olduklarında karar kılarlar.

(**) Karl Marx

Ama iki gün sonra aynı şahıslar yine Bekir'in tarlasında görülürler. Bu sefer onların topograf oldukları ve tarlayı ölçtükleri anlaşılır. Bekir'in içine bir kurt düşer, elinden tarlasını alacaklarmış gibi bir his duyar. Ama mücâdele etmeye kararlıdır. Tarlasını almak için gelen adamı mutlaka öldürecektir. Bekir tarlayı ölçen adamların yanına gider, onlann elinde çok uzun bir metre görünce, sihirbaz olduklarına kanaat getirir. Hele bir de ona, Kuşkaya'yı kendi tarlasına devireceklerini söyleyince, sihirbaz olduklarına iyice inanır. Eve gelince karısı Esma'ya, Kuşkaya'yı tarlasına devirirlerse onları döveceğini söylediğini Rusların da dayak lafını duyunca korkup kaçtıklarını anlatır.

Artık tütünlerin demet yapılma vakti gelmiştir Bu işten evvel köyüler Yalta'ya gitmekte, yıllık ihtiyaçlarını görmektedirler. Köylüler Bekir'e dargın gibi olduklarından, o Yalta'ya yalnız başına gitmeye karar verir. Yola çıkar, yeni bir yol yapmakta olan Ruslarla karşılaşır Rus'lar her tarafı yıkıp devşirmişlerdir, ne servi bırakmışlardır ne de çam. Ama Bekir onların Kuşkaya'yı devireceklerine bir türlü inanamaz.

Yalta'ya vardığı vakit, köylüleriyle karşılaşmamak için kahveye gir mez, doğru çıfıt Levi'nin dükkânına gider. Çıfıt Levi tipik bir Yahudi'dir. Bekir'in zayıf noktalarını yakalayarak, ona mümkün olduğu kadar fazla mal satmaya çalışır. Bekir, Kuşkaya hakkında, Levi'ye de akıl danışır. Tabii Levi, Bekir'in hoşuna gideni söyler. Bekir ona, yanına aldığı iki Rus yüzünden başına gelenleri de anlatır. Enver'in oğlu damdan düşmüştür, Macik hastalanmıştır, bostanda iki kabak sürgünü birden kurumuştur, ensesinde çıban çıkmıştır. Sonra Seyd-Ali ile dargın olduklarını söyler. Levi de onların arasını iyice bozmak ister. Seyd-Ali'nin Ermenilerle alış veriş yaptığını, bu yüzden de yanında Rus çalıştırdığı için Bekir'i suçlayamıyacağını müdafaa eder. Bu arada Bekir'e bir hayli de mal satar.

Bekir işini bitirdikten sonra, karısı Esma'nın Ayvasıl'daki akrabalarını ziyaret etmek üzere yola koyulur. Yolda içinden devamlı, Seyd-Ali'yi, onun iki yüzlülüğünü çekiştirir. Fakat yolda ansızın Seyd-Ali ile karşılaşır, birbirleri ile kucaklaşıp, ağlaşırlar. Sohbet etmeye başlarlar. Bekir, Levi'den aldığı para cüzdanını Seyd-Ali'ye verir ve oğlu Remzi'ye hediye ettiğini söyler. Seyd-Ali de, Türkiye malı bir ipek şalı, Ayşe'ye hediye eder. Berâberce iki kardeş gibi, Yalta'ya dönerler. Kahveye girerler, Bekir Enverle dama oynar. Yine Kuşkaya'nın devrilmesi meselesi açılır. Enver devirebileceklerini söyler, Bekir kızar. Ama Seyd-Ali, devrilse bile hükûmetin önceden haber vereceğini ve

zararı ödeyeceklerini öne sürerek durumu yatıştırır. Bekir'ın yüreğine su serper.

Bu arada köyde İvan, tütünleri yağmurdan korumak için tarlaya giden Ayşe'ye saldırır, onu döver. Ayşe güçlükle eve gelebilir. Bekir köye döndüğünde onu hasta yatağında yatıyor bulur. Ama Ayşe'yi İvan'ın döğdüğünden kimsenin haberi yoktur

Rus'lar köyden yol yapımı için adam toplamaya başlarlar. Köylüler araba ile yola taş taşıyacaklardır. Bekir de İvan'ı gönderir. İvan Rus'lar tarafından, köylülerin başına getirilir, onları kontrol eder. Bu durum birbuçuk ay devam edecektir. Ayşe, İvan'dan çok korkmaktadır. O akşam taş taşımaktan dönen İvan'ın sesini duyan Ayşe, annesine kendisini Remzi ile evlendirmesi için yalvarır.

Artık güz gelmiştir. Kızıltaş'ta hayat durgunlaşmıştır. Ayşe de gelin olup, Bekir'in evinden, Seyd-Ali'lerin evine taşınmıştır. Yol ise, Kızıltaş'a doğru yaklaşmaktadır. Ayşe İvan'ın korkusuyla, baba ocağına uğramaz olur Köylüler hâlâ arabalarıyla taş çekmektedir. Rus'lar köye yaklaştıklarından, köyde hırsızlık hadiseleri görülmeye başlanır. Seyd-Ali'nin küçük oğlu Sabri, İvan'la kavga eder. Rus'lar İvan'ı köylülerin başına getirdiklerinden beri, o da elinden gelen eziyeti yapmaktadır. Sabri bir gün dayanamaz, İvan'ı döver. İvan'ı Bekir'in evine yatırırlar. Hastalığı sırasında İvan, Bekir'e başka türlü görünür. Sanki Rus'luktan çıkmış, temiz masûm utangaç bir Tatar delikanlısı oluvermiştir. Tabii bunlar, Bekir'in merhamet dolu kalbinin duyduğu hislerdir.

Bekir, İvan'a bazen kızar, onu evden kovar. Ama onun yalvarışlarına dayanamayıp, tekrar evde kalmasına müsâde eder Bir gün yine İvan'ı evden kovmuştur. İvan bir süre sonra eve otomobille gelir İvan artık Bekir'in hizmetinde değildir. Rus komiseri Yegorof'a kapılanmıştır. Bekir'in evine serbestçe, kendi evi gibi girip, çıkmaya başlar. Yolun köye yaklaşması, türlü felâketleri de berâberinde getirir. Bir gün Enver'in oğlu Niyazî'ye otomobil çarpar ve ölümüne sebep olur.

İvan köyde Rus zulmünün temsilcisi durumuna gelmiştir. Ekmekleri ile hayat bulduğu insanlara, artık emir vermekte, eziyet etmektedir. Rus'lar, köyden bazı kimseleri de tutuklayıp, yeni yaptırdıkları hapishaneye koymaya başlamışlardır. Rus askerlerinin içinde eli silahlı olarak İvan da vardır.

Bazı köylülerin tutuklandıkları günün akşamı, bir deprem olur. Hapishane yıkılır, tutuklananlar da kurtulurlar. Deprem sırasında Bekir'ın evinin bir duvarı çöker. Çöküntü altında kalan Kala Mala (İvan'ın babası) ölür. Bekir, damadı Remzi ile bir tabut yapıp, içine Kala Mala'yı koyar. Remzi ile İvan, cesedi Rus mezarlığına gömmek üzere, Gurzuf'a doğru yola çıkarlar. İvan bir uçurumun kenarında, arabadan inip, kendisine yol göstermek üzere, uçurumun kıyısında duran Remzi'nin üzerine atı ürküterek, arabayla beraber gönderir. Araba da Remzi de uçurumdan aşağı yuvarlanır. Remzi ölür, İvan önce köye dönmek istemez. Ama sonra Bekir'i kandırmanın kolay olacağını düşünerek köye döner.

Bahar gelir, köyde hayat yeniden canlanır. Rus'lar tekrar yolu yapmaya başlarlar. Ama bu sefer Kızıltaş'lılardan, at ve araba istemezler. İlk anda köylüler inanamaz, araştırırlar, kaani olduklan vakit at ve arabalarını sakladıkları yerlerden çıkarırlar. Rus'lar hırsızlığı alenen yapmaya başlamışlardır Enver bir ikisini yakalar, zorladıktan sonra kovar.

Bekir'in ata ve arabaya ihtiyâcı vardır. Çilingir ona kendi atını satmak ister, ama açıkça söyleyemediği için, Seyd-Ali'yi aracı koyar. Seyd-Ali hanımı ile beraber, Bekir'in evine gelmiştir, hanımı, Esma'ya Ayşe'nin hamile olduğu haberini getirir. Bekir ve Esma çok mutludurlar, yakında inekleri Macik de doğuracaktır. Bekir Çilingir'in oğlu Selim'den, İvan'ın Yalta iskelesi kıyısında sarhoş ve pejmürde bir vaziyette gezindiğini öğrenir, ama Bekir Selim'i paylar. O da atı dörtnala sürerek uzaklaşır. Bekir'in maksadı atın koşuşunu kontrol etmektir.

Rus'lar artık köyde sık sık görülmeye başlarlar. Asfalt da köyün içine kadar sokulmuştur. Köyüler, Rus'ların yaptığı her işe olduğu gibi buna da şüpheyle bakarlar. Bu işte Türklere karşı bir kötülük olduğu endişesindedirler. Yolun Bekir'e henüz bir zararı olmamıştır, Macik yakın zamanda yavrulayacaktır, Ayşe evdedir, tarla ise ekilmiştir. Bekir'in neş'esine diyecek yoktur. Çilingir atı Bekir'e satmak için en uygun anın geldiğine karar verir, Enver'le beraber Bekir'in evine gider. Çilingir atını överken bir yandan da şarap içer. Sarhoşluk arttıkça atın fiatı yükselir. Çilingir'in istediği yüksek fiatı Bekir kabul edince, Çilingir utanır ve atı bedâva vereceğini söyler. Tabii bu karar sarhoşluğun tesiriyle verilmiştir. Zaten bunun gerçekleşmesine de pek vakit kalmayacaktır. Rus'lar yolu bitirmişler, artık o yol vâsıtasıyla istîlâlarına

başlamışlardır. Vapurlarla, Rusya içlerinden gelmiş Rus köyüleri Yalta'ya taşınmaktadır. Bunlar Türk köylerine yerleştirileceklerdir. Yalta iskelesi kıyısında, aç ve sefil yatmakta olan İvan da gelenlere katılmıştır. Göçmenler Yalta'yı, bu arada Çıfıt Levi'nin dükkânını yağma ederler. Rus'lar, Poltava, Don ve Sibirya bölgelerinden getirilmişlerdir. Kucaklarında domuz yavruları, üst-başlarında kir vardır. İvan memnundur, aradıklarını bulmuştur.

Çilingir'in Bekir'le konuştuğu gecenin sabahında, Enver'in köpeği öldürülmüş, tavukları çalınmıştır. Bekir'in ise, aylardır yavrulamasını beklediği ve evlâdı gibi sevdiği ineği koybolmuştur. Enver'le Bekir, Macik'i aramaya çıkarlar. Bekir perişân bir haldedir, her rastladığına Macik'i sorar. Nihayet rum köyünde Yorgi'den, beş Rus'un ineği satın aldıklarını söyleyip kestiklerini, etini arabaya yükleyip Yalta'ya götürdüklerini öğrenir. Artık her şeyini kaybetmiştir. Şuursuzca yürümeye başlar. Yolda Çilingirin oğlu Selim'e rast gelir. Selim ne yaptıysa, Bekir'le konuşmaya muvaffak olamaz. İvan'ın eve domuz getirdiğini, Enver'in domuzu vurup, İvan'ı kovduğunu söyler, o konuşmaz. Sâdece bu toprağı ve insanlarını sevdiğini söylemekle yetinir. Eve gelir, evinin önündeki kalabalık dağılır. Bekir ahıra girer, Macik'in yerini boş görünce, kendini yine kaybeder. Eline geçirdiği balta ile kapının önündeki kütüğü parçalamaya başlar. O sırada Çıfıt Levi kapının önünde görünür. Bekir'le konuşmaya başlar. Yalta'daki dükkânını bırakmış, Akmesçit'e kaçmaktadır. Bekir'e borcu olduğunu söyleyerek, beşyüz ruble verir

Bekir ertesi gün, üzüntüsünü atmak için dolaşmak ister. Tarlasında boy veren tütünler sanki onu çağırmaktadır. Bekir tarlasına doğru yola koyulur. Bu arada Rus'lar da "Kuşkaya" yı dinamitleyip, uçurmaya hazırlanmaktadırlar. Bekir'in tarlaya girdiğini gören Rus'lar, onu ikaz ederek tarladan çıkmasını söylerler. Ama tarla Bekir'indir. Kimse onu tarlasından çıkaramaz. Hem Kırım'da, Rum yaşar, Yahudi, Ermeni bile yaşar, ama Rus asla. Bekir bu düşüncelerle tarlasında ilerler O herşeyini bu toprağa vermiştir, alın teriyle sulamıştır. Onu kimse kovamaz, çıkaramaz toprağından. Bekir armut ağaçlarının yanına kadar çıkar. Derken bir gümbürtü kopar, Kuşkaya dağılarak, havalanır. Parçaları, Bekir'in tarlasını ve vücûdunu kaplar. Bekir ölmüştür ama, onu tarlasından toprağından ayıramamışlardır.

Bekir ölmüş kurtulmuştur, kalanların ise, daha görecekleri şeyler ve çekecekleri çileler vardır. Kışın, Esma ile Ayşe, Seyd-Ali'nin evine ta-

şınmışlardır. Evleri boştur. Kış sonlarına doğru, bir gün Rus askerleri eve yerleşirler. Daha sonra onlar gider, yerine başkaları gelirler. Ayşe'nin doğum vakti de artık yaklaşmıştır.

Bir müddet sonra İvan gelir, Bekir'in evine yerleşir. Bundan bir hafta sonra, köye iki Rus bir de Tatar gelir. Tatar delikanlısı köylünün bir yere toplanmasını ister ve konuşma yapacağını söyler. Köylüler toplanırlar. Tatar genci de, Lenin'den, Komünizm'den proletaryadan bahseder. Köylüler bundan pek bir şey anlamazlar. Sonra genç tatar köyde kolhoz kurulması gerektiğini savunur. Sakallı ihtiyar bir köylü, ona kolhozun ne demek olduğunu sorar. O bunun ancak Rusçasını söyleyebilir, Türkçesini söyleyemez. Ve köylüler gelen iki Rus'la, Tatar gencini köyden kovarlar

O gün akşama kadar yeni yapılan yoldan asker geçer. Memiş'in Deresi üstüne karargâh kurarlar. Ertesi sabah Enver atını arabasına koşup, akrabalarını ziyâret, hem de orada kurulan kolhozun nasıl bir şey olduğunu anlamak maksadıyla Dermenköy'e gider. Köye girmeden evvel bir eşşeğin boynuna asılmış, kara bir tahtaya, tebeşirle yazılmış "geberirim açlıktan, ama kolhoza girmem" yazısını okur. Köye girdiği vakit, yeni söylenmeye başlanan bir türküyü de öğrenir."Dağa girsem kaşka / Geyik baş vermez; Köye dönsem kolhoz / Bana aş vermez." Yine köyde ağaca asılı bir tavuk görür, rastladığı çocuklara bunun ne demek olduğunu sorar, aldığı cevap şu olur:

"Her tavuk kolhoza on yumurta verecek. Bu zavallı on yumurta yumurtlayamadığı için kendini astı."

Ve rastladığı bir köylüden de dün gece belki yüz evin Rus'lar tarafından boşaltılıp, içindekilerin götürüldüğünü öğrenir. Enver beyninden vurulmuşa döner. Atını Kızıltaş istikâmetine çevirir.

Yolda tıklım tıklım asker dolu kamyonlara rastlar. Köyde de kamyon ışıklarının dolaştığını görür. Dermenköy'e giderken, beş yumurtaya beş sandık barut vermek isteyen, Rus'tan bunları almaya karar verir. Kulübedeki Ruslara seslenir, Enver'i içeriye çağırırlar. Daha başka Rus'lar da vardır. Biri silahlıdır. Enver'i alaya alır, tartışırlar. Boğuşma esnâsında, Enver tabancayı Rus'un elinden alır. Arabasına beş sandık barut yükletir. Kızıltaş'a dönmek üzere yola çıkar. Evine gelir, köyde asker yoktur ama, Dermenköy'ün yarı yarıya boşaltılması, köylünün içine bir korku salmıştır. Herkes sanki göçe

hazırlanmaktadır. Dualar edilir, peksimetler yapılıp torbalara doldurulur

Doğurma günü yaklaşan Ayşe ise, doğacak çocuğunun Çora Batır gibi kuvvetli, Alim Aydamak gibi vatansever olmasını, babasının intikamını almasını istemektedir.

Çilingir tutuklanmış, üç gün sonra serbest bırakılmıştır. Ama kimseye görünmemektedir. Çilingir'in karısı, Çilingir'i görmek isteyen Enver'i tersler. Köyde Çilingir hakkında çeşitli söylentiler dolaşır. Enver ise bir şey söylememekte, sadece düşünmektedir Köyde büyük bir huzursuzluk vardır. Ertesi sabah Seyd-Ali Enver'i ziyarete gider. Enver silahlarını temizleyip, yağlamaktadır.

Bu arada, Gurzuf'ta Vasil Dimitroviç'in odasına, elinde tutuklanması gereken Kızıltaş'lıların listesiyle, İvan girer. Vasil Dimitroviç Aleksey Petroviç'e, askerleriyle köyü çevirmesini emreder. İvan'la, Ermenistan'lı doktoru önden köye gönderir. İvan yolda rastladığı Seyd-Ali'nin oğlu Sabri'yi öldürür. Bu arada Kızıltaş'ta Çilingir ölmüştür. Oğlu Selim de babasının ölümünden evvel köyden kaçar. Köylüler Seyd Ali'nin evine gelmektedirler. Sonra beraberce Çilingir'in cesedini evden çıkarmaya giderler.

Doğumu yaklaşan Ayşe, Seyd-Ali'nin evinden çıkar, baba evine gitmek ister. Yolda Çilingir'in Selim'e rastlar, onun yardımıyla evlerinin ahırına varabilir. Doğan çocuğunu, adının Alim olmasını isteyerek Selim'e emânet eder. Selim Aktaban'ı eyerleyip, kucağında Alim, dilinde Alim Aydamak, türküsü, Akmesçit'e doğru yola koyuur.

Rus askerleri köyü basarlar. Köylüyü şoseye toplarlar. Hepsini süreceklerdir Enver onlara teslim olmaz, çarpışarak ölür. Artık Kızıltaş'a Rus'lar yerleşmişlerdir. Rus'lar çok mutludurlar Hattâ bir Rus dergisinde, Kırım'ın işgâlini öven bir yazının başlığı, "rassvet" olarak çıkar. Bu Rus'ların tanyerinin ağarmasına verdikleri isimdir. Romanda vak'a yazarın ağzından anlatılır. Yazar romanı şöyle bitirir:

"Evet Onlar da İnsandır... Pavlenko'lar, İvan'lar, Kostüyük'ler, Vasil Dimitroviç'ler, Stepan'lar belki bunu gülünç görecekler; ama nasıl görürlerse görsünler, ben eserimi tekrar sâkin bir dua ile bitirmek istiyorum.

Romanımı kapatırken, "Tanrım" diyorum, onlar da insan acı onlara.. Kendileri gibi, başkalarının da insan olduklarına inandır onları..."

Ötekiler, o hayvan gibi sürülüp götürülenler... Onlar da İnsandı...

ŞAHISLAR:

Eser bir Kırım köyünün romanıdır. Kırım'ın Rus'lar tarafından jenosid (Soykırımı) yoluyla nasıl ele geçirildiği, nasıl Rus'laştırıldığı, Kızıltaş köyü esas alınarak anlatılır. Romanın şahıs kadrosu bir hayli kalabalıktır. Fakat bazı şahıslar romana topluluk şeklinde aksettiklerinden, romanı yürütenler sayı ile belirtilebilirler. Romanın ağırlığı Türk ve Rus asıllı olan şahıslar üzerindedir.

Romandaki vak'a sadece bir şahsın üzerinde toplanmış değildir. Her ne kadar Bekir, romanın aslî şahsı şeklinde görünüyorsa da, Çoban Seyd-Ali'nin, Battal'ın Enver'in ve köye Rus zulmünün gelişinin bir habercisi gibi görünen İvan'ın rolleri de, Bekir'in romandaki rolüne yakındır.

Ayrıca, Bekir'in hanımı Esma ve kızı Ayşe, ile Çilingir ve oğlunun îfâ ettiği fonksiyonlar, onlan da birinci derecedeki şahıslar mertebesine yaklaştırır.

"Onlar da İnsandı" romanının şahısları incelenirken, kahramanların mensûb oldukları millet veya etnik topluluklara göre sınıflamalara gidilecek ve romandaki şahıslar, Türk'ler, Rus'lar ve diğerleri (Rum, Ermeni, Yahudi) olmak üzere üç kısmıda ele alınacaklardır.

TÜRKLER

Eserde Türkler mağdur durumdadırlar. Rus'lara hiç güvenleri yoktur. Topraklarına ve mallarına şiddetle bağlıdırlar. Millet seviyesinde vatana bağlılık şeklinde görülen bu duygu, bir köy cemiyetine inilince toprağa ve mala bağlılığa dönüşür. Eserde Kızıltaş köyünün dramını kendi hayatında çarpıcı bir şekilde gösteren şahıs Bekir'dir.

Bekir:

Bekır tipik bir Kırım köylüsüdür. Kırkbeş yaşlarındadır. Malını ve toprağını çok sever. Bilhassa toprağına candan bağlıdır Toprağı kadar

sevdiği, hatta evlâdı mertebesinde tuttuğu diğer bir varlığı da, ineği Macik'tir.

"Korkma, kızım, korkma.. diyordu. Yarın seni çobana yollamayacağım. Ayşe bakacak sana. Korkma Macik korkma." (s.6)

Toprağı ata emaneti olarak görür. Toprak onun için kutsaldır. mübârektir:

"Solda yükselen dağların sırtındaki kayalara, Ayı dağ'ın eteklerine, Karadeniz'in sessiz yalılarına bir göz attı. İçinin bütün duygularını dile getirmek ister gibi: "mübârek topraklar, mübârek topraklar." dedi. (s.6)

Bekir, Rus'lara düşmandır. Rus'ların ortaya attıkları şeyler Türk'e yaramaz. Dünyada ne kadar şeytanlık varsa, ya Rus'un, ya Yahudi'nin eseridir:

" Eeeeh, komolizma işte... Ama komolizmayı Rus'lar uydurdular. Mâdem ki Rus'lar uydurdular, bizim millete uymaz." (s.26)

(.....)

"Sakalına bak, Alman'da böyle sakal ne arar? Rus'tur vesselâm.

(.....)

Tövbe de... Yemin etme... Alman'dan böyle gibi şeyler çıkmaz. Sakalından anladım, ben... Ya Rus'tur, ya Yahudi." (s.27)

Yine Kırım'da herkes yaşayabilir de Rus'lar yaşayamaz, onların girdiği yerin tadı tuzu kalmaz. Aşağıdaki satırlarda Rus düşmanlığıyla birlikte, aynı toprakta doğup, büyüyenlerin aynı millet ten olmasalar bile, birbirlerini yabancı görmedikleri gerçeğ ifâdesini bulur:

"Tekrar gözlerini dağlarda gezdirdi, fısıldar gibi: Çıfıt da olsa Kırımlı" dedi." Bu dağları Tanrı bizler için yarattı. Bu dağların arasında Türk de yaşar, Çıfıt da, Rum da... Eh, Ermeni de yaşar. Ama Rus? ama Rus? (.....) Yaşasa bile, bu yurdun güzelliği Rus'larla on para etmez. Vallahi, billahi etmez." dedi.(s.390)

Tarlasında tütünleri kırarken, bir yandan da toprağı çocuğu gibi sever, okşar

"Bekir ağa diz çöküyor, birisi görüp de deli zannetmesin diye yavaşça başını kaldırıyor, gizlice etrafına bakıyor, dizleri arasından

avuç avuç toprak alıyor, ata topraklarını titreyen dudaklarına götürüp öpüyordu:

Toprağım, toprağım, senden başka neyi severim bu dünyada? diyor, sonra ayağa kalkarak tekrar tütün yapraklarını kırmaya başlıyordu." (s.48/49)

Yol yapmak için ağaçları deviren, yeşillikleri yok eden Rus'lara karşı kızgınlığını, toprağa çıkışarak gidermeye çalışır:

"Atını sürmeden bir daha döndü, tepeyi kazan adamlara baktı, içini çekti."Toprak, toprak...Sen bu adamları nerden buldun da buraya getirdin?" diyerek sürdü arabasını." (s. 139)

Bekir toprağını terketmemek uğruna ölüme gider Kuşkaya'yı uçuracak Rus'ların, ona tarladan çıkmasını ihtâr etmelerine karşılık, toprak sevgisiyle dolu gönlünden şu düşünceler fışkırır:

"Çıkmam bu topraktan, çıkmam... Bütün Rus ordusu gelse, üzerimden geçse, kemiklerimi kırsa, etimi beynimi paramparça etse, çıkmam bu topraktan, çıkmam..."(s.391)

Bekir her Türk gibi merhametlidir, kin tutmaz. Köyde yetişmiş olmasının tesiriyle, bazı şeyleri aklı almaz. Kötülük düşünemez saf gönüllüdür. Üst-baş perişan, köy köy gezen Rus'u yanına alır. Şu satırlar, Bekir'in onları gördüğü zamanki duygularını aksettirir:

"Bekir ne olduğunu, ihtiyarın niçin, ne sebeple yere kapandığını, emeleyip ayaklarına sarıldığını anlayamadan, kalbi burkulur gibi oldu, içinden: "Allah'ım, insanlara yurt yoksulluğu gösterme.." diye dua etti." (s.69) (.....)

"Vah biçâreler dedi. Ben zengin değilim ama, varımı yoğumu veririm size... Vallahi veririm." (s. 70)

Çoban Seyd-Ali ile karşılaştığı zaman, onun hakkında daha evvel duyduğu bütün kötü hisleri unutur, "kabahat bende" diyerek, kollarını açıp boynuna sarılır." (s.155)

Bekir biraz da safdildir. Tarlasını ölçen adamların, ellerindeki metrenin bir kutudan çektikçe uzayıp çıktığını görünce, onları sihirbaz zanneder. Aşağıdaki satırlarda onun bu yönü akseder:

"Bekir içinden katılıyordu gülmekten. Fakat elleriyle bıyıklarını burup, adama belli etmemek için gülüşünü bıyıklarının altında saklıyordu."Vallahi bizim Esma çatlıyacak gülmekten budalanın lafına.

Lâfa bak, lâfa... Kuşkaya'yı devireceklermiş... Hay seni budala diye düşündü..."

(...)

"Haaa, inanırım, gördüm Yalta tiyatrosunda. Ağzınızdan ateş bile çıkarırsınız... Sen Kuşkaya'yı devirirsin. İlâhi... Zelzelenin deviremediğini herif devirmeye kalkmış.... dedi. (s.128)

Bekir bazı şeyleri de abartarak anlatır. Bu biraz yalancılığa da kaçar:

"O günün akşamı Esma, sofrayı kadırdıktan sonra, Bekir minderli kerevete oturdu. Gündüz tarlasında gördüklerini bir bir karısına kızına anlattı Tarlasında Rus'larla karşılaşmıştı. Onlara bu tarlanın ata mirası olduğunu anlatmış, misâfir geldilerse, hoş ve sefâ geldiklerini, ama öyle Kuşkaya'yı tarlaya devirmekten dem vuracaklarsa, kendilerine dayak atacağını söylemişti. Rus'lar dayak sözünü duyar duymaz, tabana kuvvet kaçmışlardı." (s.130)

Bekir komünizmin ne olduğnu bilmez. Bu telaffuzundan da anlaşılır. Ama toprak için zararlı olduğu kanaatindedir. Onun için komünizmden korkar:

"Korkuyorum Esma ben bu komolizmadan. Toprağa girerse nasıl çıkarırsın?" (s.65)

Köye gelen her yabancıyı komünizmin kılık değiştirmiş bir şekli olarak görür. Komünizme güven olmaz. Köye ne kılıkta geleceği ise hiç bilinmez:

"Ne diyeyim Esma, ne kadar toprağın var diye sorarlarsa? Hayvanların hepsini sayayım mı birer birer? Malımızın gizlisi yok amma komolizma bu bilinmez." (s.67)

Bekir'de, yeni yapılan yolla beraber, köyün aleyhine birşeylerin olacağını hisseden bir köylü sezişi de mevcuttur:

"Gâvurların şeytan arabaları çoğalıyor, bakalım ne olacak? Yol asfalt döşendikten sonra belki daha çoğalırlar. Bu asfalt sonunda bir çapanoğlu çıkmaz da komolizmayı getirmezse iyi olacak sanırım." (s. 239)

Bekir çok sevdiği tarlasından ayrılmamak için, yol yapımı sebebiyle dinamitlenerek uçurulan Kuşkaya'nın molozları altında kalarak ölür.(s.392)

Esma:

Bekir'in hanımıdır. Kırk yaşlarındadır. Gündüz tarla akşamları da ev işleri ile uğraşır. Bekir'in en büyük yardımcısıdır. En umutsuz zamanlarda bile ona, çalışma azmi, yaşama sevinci aşılar. Söyledikleri ata sözleriyle takviye edilmiş bir kaç cümledir, ama Bekir'in mâneviyâtını yükseltmeye yeter:

"Sen attan iyi anlarsın. İnsan ömrü de kara günsüz olmaz. Ama sen ayağını sıcak tut, başını serin; gönlünü ferah tut, düşünme derin. Toprağın var, bağın var, dev gibi de sağlamsın. Kara günü de devirirsin, korkma... Bak bugün işi nasıl yürüttün. Yirmi sepet tütün kırdın tek başına..."(s.57)

Bütün Kınmlılarda görüldüğü gibi, Esma da toprağa tamamen bağlıdır. Toprak ailenin bir ferdi gibidir. Mensûb olduğu aileden ayrılması düşünülemez. Ya almaya kalkarlarsa? Esma o zaman toprağını alacaklarla mutlaka savaşacaktır:

"(...) Ama insanın toprağını almak olur mu? Toprak almak, can almak... Kim alır senin toprağını... Baba toprağı bu. (.....)

— Toprağıma hele yanaşsın bir bakayım, bağıma yanaşsın hele... Yüzünü gözünü tırmalar, göz bebeklerini oyarım Leşini, ciğerini köpeklere yediririm. Benim babam, bağını komolizmaya ver diye mi verdi sana? Bize verdi, komolizmaya değil." (s.65)

Esma yerine göre otoriter bir kadındır. Kocasına yapacağı işler hakkında emir bile verebilir:

— Ben sana nasıl emretmişsem sen de git, o Kala Mala'ya emret. Böyle böyle diye anlat meseleyi. Tütünlerimi tarladan kaldırana kadar iki adam lazım bana de. (.....) Ama işlerine göre para.... Hesabı çok büyültme... (....) İyi anlat, pazarlık yap, ama çok büyültme, işe göre para... Anladın mı, iyi konuş haydi..." (s.75)

Esma Türk olduğunun, Türk yurduna yapılan zulümlerin de şuurundadır.

"Neden korkacaktı? Türk yurdunda doğmuştu, Kırım'ın güneşinde büyümüştü: Damarlarında ateş gibi sıcak, kırmızı Türk kanı akmıyor muydu? Nice nice saltanatlar gelip geçmişti Nice zâlimler bu memleketi, bu toprağı kemirmişler, kanlara bulamışlardı. Fakat dinden haktan, namustan doğan bu Türk milletinin ruhunu hiç kimse, vahşi kara kuvvet kıramamıştı, Rus komolizması da kıramazdı." (S.200)

Esma, kızı Ayşe'yi çok sever. Onu gelin ettikten sonra kendini kaybeder. Hayata küser. Hele kocası Bekir'in de ölümünden sonra tutunacak bir dalı kalmamıştır. Evinden çıkmıştır. Gerçi kızı Ayşe'yle beraberdir ama, hısımları da olsa bir başkasının himâyesindedirler, kendi ocaklan sönmüştür. Esma'nın işi artık sürekli ağlayıp yakınmaktır:

"Yol saçların Esma... Isır evini temizleyen, evine bakan ellerini; yak tutuştur ciğerini, Esma. Sürüklen yollarda, el eşiklerinde. Kocan yok senin, gelsin de omuzlarını sarsın, hayatın kabırlarıyla seyrelmiş, ağarmış saçlarını okşasın...Kocan yok senin, yok... Gelsin de yanına otursun, elini tutsun: "Ağlama kadın, ağlama çaresi bulunur." desin Evinde Rus'lar. Ne yaptık biz Tanrım, kime ne ziyanımız dokundu ki kırarsın bizi böyle, Tanrı'm? Yol saçlarını Esma, ısır ellerini, kemir kanlı yüreğini... Sürüklen yollarda el eşiklerinde, çul çamur içinde... Kocan yok senin gelsin de yanına otursun, çalışkan elleriyle omuzlarını sarsın."Korkma, toprağıma, evime girmek isteyen cenâbetin ellerini, ayaklarını kırarım." desin. (s.397)

Çekilen meşakkatler ve çileler, Kırım Türk'lerinde Rusl'lara karşı bir kin birikimi meydana getirmiştir Rus'larla çarpışarak ölen Enver'in cesedi başında, Esma şöyle dua eder:

"Tanrım... Sen bize Enver gibi kocalar ver... Bu yurda, bu millete Enver gibi sağlam, kuvvetli, korkmaz, yılmaz çocuklar doğuralım diye dua ediyordu." (s.468)

Ayşe:

Bekir'in kızıdır. Onyedi yaşındadır."Yeşil ıpek entarisinin içinde genç vücûdu; yeşil Kırım dağlarının en tenha, en sâkin bir yerinde yapayalnız büyümüş, genç bir çam ağacı gibi sağlam, nazlı ve tazedir. Yuvarlak, kırmızılığı olgun elmalardaki gibi, parlak yanaklarından, uzun siyah kirpikleri arasında kor gibi yanan gözlerinden, ateşli dudaklarından yaşamak özlemi fışkırır. Kırım'ın her mevsimi nasıl güzelse, Ayşe de öyledir. Hem gülerken güzeldir, hem ağlarken."

Ayşe köylü bir kız olmasına rağmen, okuma yazma bilir. Gazete okur. Komünizm idolojisi hakkında da az çok bilgi sâhibidir:

"Hayır baba, komünizmayı Rus'lar değil, Alman'lar çıkardı. Komünizmin babası Karl Marks'tır. (.....) Ayşe elindeki havluyu babasının dizine bıraktı Leğeni kaldırdı, hemen sofaya çıktı, elinde bir ga-

zete, çabucak geri geldi. Masadaki lambayı babasının yanına yerleştirdi, gazeteyi açtı:

— İşte baba, Karl Marks'ın resmi." (s.27)

Ayşe Kırım Türklerinin ileri gelenleri, milliyetçi şahsiyetleri hakkında da bilgi sâhibidir. Babasının, müslümanlarla hristiyanların aynı çatı altında bulunamayacakları iddiasına, Rus ve Avrupa mekteplerinde okumuş, Kırımlı milliyetçi şahısları örnek gösterer, onu iknâ eder:

"Gaspıra'lı İsmâil Bey müsküman mıydı?

(.....)

Ya Çelebican?

(.....)

-Câfer Seyd-Ahmet gibiler?

(...)

-Gördünüz mü babacığım... Bunlar hep bizim aziz adamlarımız değil mi?

(.....)

Ama hepsi de hristiyan mekteplerinde okudular, demek ki hristiyan talebelerle bir çatı altında yaşadılar, bir masada oturdular, bir kazandan çorba içtiler. Ama onlar müslüman değildiler diyebilir misin?" (s.74)

Ayşe doğuracağı çocuğun Tatar kahramanları gibi olmasını ister. Evlenmelerinden kısa bir süre sonra ölmüş olan kocası Remzi'nın intikamını, Rus'lardan alması için doğuracaktır bu kahraman çocuğu:

"Remzi... Sana bir oğlan doğuracağım; sağlam, gürbüz, kuvvetli... Dağ gibi sarsılmaz, demir gibi yılmaz, Çora Batır gibi korkmaz, Alim Aydamak gibi yurtsever... Atıyla senin atlıyamadığın yerleri atlar senin kıramadığın düşmanları kırar, senin aşamadığın yolları aşar. Doğuracağım senin için Remzi." (s.428)

Ve doğan çocuğunun ismini Alim koyar. Onu köyden kaçırması için teslim ettiği Çilingir'in Selim'e de şunları söyler:

"(.....) Yavrumu al gil... Kaç Selim kaç... Akmesçit'e kaç... Yavrum sana emanet.. Yalnız bir şey istiyorum; senden: Adı Alim olsun... Onbeş onaltı yaşına gelince ona nasıl doğduğunu, kimin evlâdı

anlat... Remzi'nin ölümünü anlat, onun intikamını alsın. Alırsa iyi, almazsa lânet olsun... Haydi git... Paltona sar... Ölmez, korkma, ölmez, biliyorum, eminim." (s.461)

Çoban Seyd-Ali:

"Yaşı altmışa yaklaşmış, pek zengin olmasa da namuslu, evine ailesine bağlı bir adamdır. Çok konuşmaz, konuşunca da doğruyu söyler." (s.102)

Bekir'in damadı olan Remzi'nin babasıdır. Köyün hayvanlarını bu aile güder Seyd-Ali hayvan hastalıklarından da anlar. Bekir'in ineği Macik'i o iyileştirir.

Köye Rus'ların fazlaca gelip gitmeleri, Seyd-Ali'nin de huzurunu bozar. Karısına ve çocuklarına çatmaya başlar. O da toprağa yürekten bağlıdır. Sürülmektense ölmek daha evladır diye düşünür.

".... Sürüleceğiz diyorlar. Vallahi billahi, ölüm daha iyi. Bizim Bekir bahtiyarmış doğrusu... Kuşkaya, Kuşkaya dedi de zavallı rahatını Kuşkaya'nın dibinde buldu. Bu topraktan sürüleceğime, Hak Tealâ bana da öyle bir ölüm verse bâri." (s.435)

Ama bu ölüm Seyd-Ali'ye kısmet olmaz, diğer köylülerle berâber Sibirya'ya sürülür.

Seyd-Ali'nin Hanımı:

O da toprak sevgisiyle doludur. Ama sürgün söylentisi çıkınca, ekmek kurutup peksimet yapmaya başlar. Toprağı çok sevmektedir, hattâ canını bile verebilir, fakat daha yeni yetişen çoluk çocuk? Onlar da ölürse toprak temelli sâhipsiz kalmaz mı? İşte Seyd-Ali'nin hanımının düşüncesi bu şekildedir:

"-Kadınız ama, biz de de ölümden korkmayız... Ölürüz, ölür... Bizden önce ölenler olmadı mı? Oldu... Yurt için kesilmedi mi onlar? Kesildiler... Haydi, diyelim biz de öldük, ya bu sâbi sübyan? Onları ne yapalım? Onları da öldürelim mi? Söylemesi kolay..." (s.435)

Remzi:

Çoban Seyd-Ali'nin oğludur. Daha sonra Ayşe ile evlenir."Kahverengi kalpaklı, pehlivan vücûtlu" biridir. Ve gençtir. Remzi de babası gibi doğru ve dürüsttür. (s.102) Bekir'e devamlı yardım

etmek ister. İvan'ın babasını, Gurzuf'taki Rus mezarlığına gömmeye götürürlerken, İvan'ın atı ve arabayı onun üzerine sürmesiyle, Remzi, Memiş'in deresindeki uçuruma yuvarlanarak ölür.(s.282)

Sabri:

Seyd-Ali'nin en küçük oğludur."Yaşı onbeşi aşmaz, ama vücûdu bir meşe kütüğü gibi sağlam, göğsü ve omuzları bir kasap ya da demirci tezgâhı gibi geniş, kalın ve sert tir."(s.191)

Sabri, İvan'la tartışır, kavga eder. Rus'ların Kızıltaş'ı basmalarından bir gün evvel, İvan Sabri'ye yolda rastlar ve onu öldürür. (s.450) Sabri'nin İvan'ın kurşununu yedikten sonraki hali şöyle tasvir edilir:

"Sabri, duvar dibinde bir ayağını kısmış, dizi karnına dokunuyor, öbür ayağı uzanık, başı duvarın taşında duruyordu. Yalnız alnında, sol kaşının üstünde kara, küçük bir düğme büyüklüğünde bir ben vardı; sâkin yüzü morarmıştı birâz." (s.450)

Battal'ın Enver:

"Otuz yaşlarındadır. Genç ve çamlar gibi sağlam bir vücûdu vardır Yaşına rağmen yanında Rus sözü edildi mi yüz sene evvel doğmuş eski bir Tatar hüviyetine bürünür, "Enver korkmayan, yüksekten bakan, genç, mağrur eski bir Tatar'dır. Yirmi yaşında babasını kaybetmiş, iki yıl sonra da annesini gömmüştür. Yirbeşında ise, Seyd-Ali'nin büyütmesi öksüz Zemine ile evlenmiştir. (s.215)

Toprak Enver'in her şeyidir. Anası, babası öldükten sonra, onun ebeveynidir artık. Toprağı elinden alacak olan, ölümü de göze almalıdır:

"(...) Biliyormusun, Nogaylık'ta köylülerin topraklarını alıyorlarmış Rus'lar (...) Veririm ben onlara toprak... Atamın toprağına burnunu sokmak isteyen cenâbetin gözünü patlatırım vallahi... Ezerim de leşlerini gübreye gömerim. Toprak vermek haa... Kime? Komolizmaya... Altın ile zor alınan şey besbedâva verilir mi Bekir ağa..." (s.63)

Enver aynı zamanda, hadiselere tarihî tecrübelere dayanarak bakmasını bilen bir kişidir Haldeki olaylarla, mâzîdeki karşılaştırılıp, netice çıkarabilir. Kuşkaya'nın devrilip devrilemeyeceği meselesine verdiği örnek, Çanakkale savaşındandır:

"Devirirler, barut sağolsun... Türk'ler Çanakkale'de koca İngiliz gemilerini batırdılar. Fazla barutları olsaydı, İngiltere'yi bile batırırlardı. Kayayı adamakıllı oyup, içine bir varil barut doldururlarsa, değil Kuşkaya'yı, Gelinkaya'yı bile uçururlar." (s.161)

Köyde kilit kullanılmaz. Kötü görülür. Ama Rus'ların gelip gitmelerinin başlamasıyla, köyde hırsızlıklar ortaya çıkar. Tehlikeyi ilk sezen ve kapılara kilit vurulmasını söyleyen Enver'dir:

"-Kilit... Bu kadarcık söylüyorum, fazla söylemem. Kapılarınızı kilitlemezseniz, sonra pışman olursunuz. Dün tavuk, bugün koyun, yarın at... Her biri şeytan piçi onların." (s.189)

Enver , Rus'ların Kırım üzerindeki emellerinin de farkındadır:

"- Bu toprak, iki gözüm, bu toprak, senelerden beri Nikola'nın boğazında bir kemik gibi durdu. Senelerden beri yutkundu, yutamadı. Ama biz böyle sırtüstü yatıp da "belâyı da Tanrı verir, bereketi de" dersek, yalnız göğe bakar da hiçbir şey yapmazsak, söyledim, yine de söylerim, o bu toprağı yutacaktır. Komünizmanın Nikola'sı gelecek, bu toprağı yutacaktır." (s.189/190

Enver toprağından ayrılmamak için, köyü boşaltmaya gelen Rus'larla çarpışarak ölür. (s.468)

Zemine:

"İnce, güzel, kuzu gibi uslu, hamarat, becerikli ve dindar bir kadındır Gençliğine rağmen, ruhça, duyguca tam olarak Enver'e uyar Kocasını sever, sayar, onunla iftihâr eder, gurur duyar. Zekî ve beceriklidir. Evlendikleri günden beri Enver'in gölgesi gibidir."(s.216)

Kocası Enver ölünce, "onun vücûdu üstünde haykıra haykıra ağlar. Çıplak elleriyle, soğuk donmuş toprağı kazmaya, kocasını gommeye çalışır." (S.468)

Niyazi:

Ever'le Zemine'nin oğullarıdır. "Beş yaşındadır. Daha çok annesi Zemine'ye benzer. Zayıf, nazlı bir çocuktur. Başına her sene bir hastalık gelir." (s.216) Bir otomobilin çarpması sonucu ölür. (s.242)

Çilingir:

Köyün heyecanlı, ateşli ve sabırsız fertlerinden biridir. Her hâdisede o da vardır. Orta yaşlıdır. Ruslar tarafından hapse atılanların içinde de bulunur. (s. 261)

Bekir'e atını satmak ister. Bu satış esnâsında da onu kandırmaya çalışır. Ama sonra utanır ve atını bedava verir. Toprağa bütün köyüler gibi o da bağlıdır. Çarlık Rusya'sı ile komünist Rusya'nın aynı emelleri taşıdığını bilir

"- Bunların zırvalarını biz biliriz, dedi... Evvelce Zemelstvo vardı, Naçaistvo vardı, şimdi de Hzaystvo... Ama Rus, Rus'tur. Yalnız rengi değişti, zırvaları aynı." (s.407)

Köye kolhoz kurmak için gelen iki Rus ve bir Tatar gencine de toprak sevgisini belirten şu sözleri söyler:

"- Anlat onlara, iyice anlat... De ki, bizim topraklar yurt parçasıdır. Toprak bizim değil ulusundur. Eh, ulus toprağını nasıl veririz? Söyle bana nasıl verirriz? İnsan her şeyini verir, ama canını nasıl verir, söyle bana... Biz kolhoz nedir biliriz. Kolhoz demek, toprağı hükümete ver demektir... Nasıl veririz söyle bana... Toprak bizim değil, ulusundur; toprak elden gitti, can gitti. Anlat onlara." (s.407/408)

Bunun neticesinde tutuklanır, işkence görür. İşkencenin etkisiyle de bir süre sonra ölür. (s.456)

Selim:

Çilingir'ın oğludur.Akıllı ve uyanık bir gençtir. Yalta'da Rus mekteplerinde okuyup, devlet kadrolarında vazife almak ister. Köyün Rus'lar tarafından boşaltılacağını öğrenince, Ayşe'nin yeni doğan oğlu Alim'i de yanına alarak Akmeşçit'e kaçar. Selim içindeki okuma arzusunu Alim'e söylediği sözlerde de belli eder: "(....) Seni buldum Alim'im.... Hay anasını.... Hayat bu işte... Ama korkma... Ben seni adam edeceğim, okutacağım.... Rusça öğren, Fransızca öğren, Almanca öğren.... Yaz, çiz oku... Şoseye asfalt döşeyen o Rus'lar gibi..." (s.462)

Çilingir'in Hanımı:

Çilekeş bir kadındır. Çilingir'in sık sık hâdiselere karışıp tutuklanması, onu da perişan eder. (s.408)Kocası işkence görüp evine dönünce, uzun zaman hasta yatar. Bu da çilekeş kadını köylülerden

soğutur. Kocası ölünce kendini yine köylülerinin kollarına atar. Çilingir'in ardından yapabileceği tek şey ağlamaktır, ağıt yakmaktır.

Romanda Türk olarak bu şahıslardan başka, köyün berberliğini yapan "Berber Hasan" imamlığını yapan molla Recep, köylünün sağduyusunu temsîl eden bir ihtiyâr köylü (s.406) ve Rus'lann emrinde çalışıp, köye kolhoz kurmak üzere gelen Tatar genci de göze çarpan kişilerdir.

Rus'lar

Eserde istilâcı durumundandırlar. Kırım'daki Türk köylerinin boşaltılıp, yerine başka bölgelerden Rus'ların yerleştirilmesi eserin anlattığı mevzu'dur. Bu yüzden Rus'lar romana zâlim olarak aksederler. Bir de romanda, Rus'lann millet olarak karakterlerini belirten kısımlar vardır. Onların karakterleleri hâdiselerden çıkarılabilir. Bu karakter, güçsüz olduklarında yalvarmak, hizmetkâr ve hattâ dalkavuk olmak, kuvvet ellerinde olduğu zaman ise, en acımasız bir şekilde zulüm yapmak şeklinde özetlenebilir. Romanda bu karakter en açık şekilde, İvan'ın şahsında ortaya çıkar...

İvan:

Kızıltaş'a geldiğinde, sakallı ve yalın ayaktır. Sırtında elbise namına sadece bir çul vardır. Omzundaki değneğin ucunda, siyah kulplu bir kazan asılıdır. (s.52) Bekir acır ve İvan'la babasına, evinde yer, tarlasında iş verir Ama o, birşeyler çalabilmek için, Bekir'in evinin kapılarının kilitli olup olmadığını kontrol eder. (s.71/72)

İvan önceleri o toprakta yaşamak istemez. Domuzun olmadığı yerin yaşamaya bile değmeyeceğini düşünür.

Toprak hep dere, hep tepe... Yollar dar, para yok, domuz yok. Domuz olsa bile, bu derelerin içinde domuz beslenmez. Domuzsuz toprak kime lâzım " (s.83)

Bekir ona bakmakta, onunla ilgilenmekte, onu adam etmeye çalışmaktadır. Bekir'in "-Rusya'da deniz var mı İvan?" sorusuna karşılık İvan'ın verdiği cevap, Kırım'ı kendi toprağı kabul ettiğini gösterir, tabii daha güçsüz olduğu için, bu cevabı içinden geçirir:

"-Câhil müslüman... Sanki burası Rusya değil.... dedi ve ağzındaki bütün tükürüğünü diliyle damağı arasında toplayıp, bostana bir daha

tükürdü, arkasına yaslanarak memleketini, tanıdıklarını düşündü." (s.114)

Yağmurlu bir günde, Bekir'in kızı Ayşe ile tütün tarlasında yalnız kalır. O anda güçlü durumdadır. Esas kişiliğini bulur İvan artık istilâcıdır, zâlimdir, korkunçtur:

"İvan şimdi kendisiydi: Müthiş ve korkunçtu. Yağmurun, çamurların içinde, yumruk tekme Ayşe'yi dövüyordu. Saçlarından yakalamış, aranda sürüklüyor, kırmızı entarisini kaldırarak kudurmuş bir köpek gibi, Ayşe'nin bacaklarını, kollarını, gırtlağını ısırıyordu. (....)

İvan şimdi kendisiydi . Ayşe, kırmızı entarisi göğsüne çekilmiş, mosmor bacakları çamurlarda, kuvvetsiz ve zavallı yatıyordu. Bu manzara İvan'ı ayılmıştı sanki. Artık Ayşe'ye saldırmıyordu; Ayşe'yi yağmurun, çamurun içine bırakıp, kenardan uzun uzun seyretmek istiyordu." (s.167)

Artık zaman İvan'ın lehine işlemektedir. Rus'lar köyden, at ve araba toplamaya başlamış, İvan'ı da çalışacak köylülerin başına dikmişlerdir. İvan mutludur. Yine asıl şahsiyetini bulmuştur: "Komiser Yegorof konuşurken İvan'ın göğsü kabarıyor, gözlerinden etrafa kızıl tehlike dalgaları yayılıyor: içinden: "Ho ho, dinletirim ben onlara sözümü..." diyordu İvan." (s.180)

İvan önce Remzi'nin ölümüne sebep olur. (s.282) Sonra köyün ileri gelenlerini, kızdığı şahısları tutuklattırır, Sabri'yi öldürür. Enver'i öldüren Rus askerlerinin en önünde yine o vardır. Ve neticede İvan köye yerleşir, oranın yerlisi olur.

Kala Mala:

İvan'ın babasıdır. İçki müptelâsıdır. Kızıltaş'a geldiği vakit, sakallı ve yalın ayaktır. Sırtında da çul ve kirden ağırlaşmış bir çuval bulunur Çok yaşlıdır, Bekir'e devamlı yalvarır. Karl Marks'a benzediğinden adı Kala Mala kalır. Kırım'a yerleşmek ister. Bir zelzele neticesinde, yıkılan duvarın altında kalarak ölür. (s.267)

Anulta:

Poltova'daki bir beyin evinden sokağa atılmış bir kızdır. İvan'ın yanına sığınır. Çocukları olunca, İvan onu ve memleketini terkeder.

Vasil Dimitroviç Yegorof:

Yalta'daki Rus komiseridir. Uzun boylu, kaşı ve kirpikleri ekin gibi sarı, kırmızı değirmi yüzlü birisidir. Gözleri soğuk ve manasızdır.

Rus devletinin temsilcisidir Tabii Türk düşmanıdır. Ona göre Türk'lerin yeri, tarihin küflü sayfalarıdır. (s. 354)

Bir toplantıda söylediği sözler ise, Rus'ların Türkler hakkındaki düşüncelerini ve komünizm'in metodunu tam olarak ortaya çıkarır:

"-(...) İnsaf, merhamet denilen şey, biz bolşevikler için hem tehlikeli, hem de ayıptır. Bunu unutmayınız... Tatar'ların çoğu bize karşıdır; bizim ideallerimiz onlara uzaktır. (...) onları yalnız kuvvet ve zorla yetiştirebiliriz.

Milliyetçilik onların kanlarına sinmiştir. Onlar hâlâ vaktiyle kahraman bir millet, yüksek büyük bir devlet olduklarını hatırlıyorlar. Rusya hudutları içinde yaşamalarına rağmen, Kırım toprakların, kendi öz toprakları, Tatar toprakları sanıyorlar. (....)

Türkçe konuşuyorlar, evet Türkçe... Çocuklarının kafalarını, kalplerini, Türkçe türkülerle, Türk edib ve kahramanlarının adlarıyla kirletiyorlar. Bu duruma yakın bir zamanda son verilmezse, büyük bir tehlikeyle karşılaşacağız." (s.441)

"Hem eski Rusya'nın siyasetine, hem de bilhassa yeni kızıl Rusya'nın siyasetine, bu halk, burada bir engel olageldi. Bunu unutmayınız... Önce onlara, bunu anlatınız. (...) Sonra birisinin ağzından bir itirâz yükseldi mi çekin duvarın dibine.

Bolşevizm, ihtilâlini bu metotla kazandı, yalnız ve yalnız bu metotla yaşayabilecek, dünyayı bu metotla kurtarabilecektir Partimizin ve hükûmetimizin temel taşı kuvvettir. Düşmanın kara kuvvetinden korkmayınız, düşmana karşı elinizdeki kuvveti kullanmaktan çekinmeyiniz." (s.441/442)

Romanda bu şahıslardan başka, Kızıltaş'ta kurulan kolhozun reisi Nikola Petroviç (s.473), sonra köye yerleşenlerden Kostyük, (s.473), ve bir dergi muhariri olan Pavlenko (s.472) göze çarpar.

Bunların ortak duygulan, bu topraklara kendilerini yerleştirdiği için, Stalin'e duyulan minnetdârlıktır.

Romanda ayrıca, yol yapımında çalışan, işçi veya mühendis olan Rus'lara da rastlanır. Bunların üzerinde fazla durulmamıştır.

DİĞERLERİ

Kırım'da Türk unsurundan başka, bazı azınlıklar da yaşarlar, bunlarla Türk'ler arasında pek bir anlaşmazlık görülmez. Rum'lar, Ermeni'ler ve Yahudi'ler bu azınlıkları meydana getirirler. Bunlar daha çok ticâretle uğraşan kişilerdir.

Kırım'lı bir Yahudi olan Levi, Yalta'da bir bakkal dükkânı işletir. Bir kısım Türk'ler alışverişlerini ondan yaparlar. Levi kısa boylu, tombul vücûtlu bir Yahudi'dir. Dilini öyle kullanır, kendine öyle acındırır ki, müşterisine en olmayacak şeyleri, en olmayacak fiyattan satar. (s.140/152; 171/173). Oğlu Şalom'u, kendi gibi rezil bir Yahudi olmaması için Akmeşçit'te okutmaktadır.

Günün birinde, göçmen Rus'lar dükkânını yağmalayınca, Akmeşçit'e oğlunun yanına gider. Ermeni Kavakyan da (s.179), Yalta'da bakkallık yapar. Hakkında fazla malûmât yoktur.

Eserde bir de, Rum köyünde boğa yetiştiren, Yorgi isimli bir Rum'dan bahsedilir. "Orta boylu kirli şapkalı, tıraşsız, kibrit gibi incecik bıyıklı, san, çürük dişli biridir.

Bunlardan başka, Kırım'a Rus'larla berâber gelen bir Ermeni doktor da romanda yer alır, ama o Rus'lar kadar insafsız değildir. Acıma duyguları bazen uyanır. (s.449) Kızıltaş'a bir hastahane kurmakla görevlendirilmiştir. "Orta boylu, esmer bir adamdır. Temiz giyimiyle şehirliye benzer." (s.299)

ZAMAN

Romanda zaman mühimdir. Stalin devrinde 1928-1932 yıllarında Kırım Türk'lerine yapılan zulümler romanın konusunu teşkîl eder. Hakikaten Stalin, tarihe yaptığı zulümlerle geçmiş bir insandır.

Bu bakımdan tarihî zaman, zulümle birleşmiştir. Kozmik zamanla tarihî zaman arasında bir tezat mevcuttur. Kozmik zamanın okşayıcılığı, mekânın tesiriyledir. Kırım her mevsimde güzeldir. Bu güzel mekânla birleşen zaman, insanın duygularını okşar. Kişiyi kendine bağlar Bazen insanların yorgunluğu, zamana da akseder, gün boyu çalışan

insanların yorgunluğuna güneş de ortak olur ve köyün üstüne doğru ağır ağır akşam vakti iner:

"Güneş, uzun günün işini bitirmiş gibi, ağır ve yorgun bir tembellikle yaylaya iniyordu." (s.9)

Akşam vakitleri güzeldir. O vakitde insanlan tatlı hülyâlara daldıran esrarlı bir kuvvet vardır:

"Hoştu akşamlar; akşamlarda insanları kendine çeken, dertleri yorgunlukları, kasvetleri unutturan bir kuvvet, tatlı bir boşluk vardı." (s.14)

Sabah vakitleri, Bekir gibi yaşlı kimselere bile, dinçlik ve yaşama azmi verecek kudrettedir:

"Sabahın bu (vakitlerinde) dakikalarında o ihtiyar bir köylü değildi. Bir gençti; seven sevilen bir genç... Dünkü hasta, sabah ansızın dermanını bulmuştu, senelerden beri beklediği tahtına çıkan bir prensti adetâ; bir pehlivandı; yeneceğinden emin bir pehlivan..." (s.89)

Zaman bazen insanları bekleyen tehlikeyi sanki haber verir. Ayşe'nin tütünleri yağmurdan saklamaya gidişindeki hava durumu, ona tarlada uğrayacağı saldırının şiddetini bildirmek ister gibidir:

"Derken yıldırımlar daha şiddetli gümbürdediler, bulutlar kararda. Rüzgâr durdu ansızın; süpürülmüş kemik gibi katı birbirine saldırdılar. Dağlara dumanlar çöktü, gök kararddkça, kuru arana çıkan yola, yol kenarındaki kayalara, çalılara iri yağmur taneleri düştü. Bu kocaman damlaları gören Ayşe korktu, kalbi kuş gibi çırpınmaya başladı. Bir dua okudu." (s.165)

Eserde mevsimlere de yer verilmiştir Güz köyde çalışmanın yavaşladığı, tarla ve bağ işlerinin sona erdiği, kış için hazırlıkların başladığı bir mevsimdir. (s.184) Yine güz mevsiminde tabiat nasıl sararır, bir kayboluşa doğru giderse, insanların da birbirlerinden ayrıldıkları olur. Köyde düğünler güz mevsiminde yapılır. Bekir kızı Ayşe'yi güz mevsiminde gelin eder. Kendisi de o vakitten sonra yaprağını dökmüş bir ağaç gibidir

Yine Bekir'in ölümü de bir güz mevsimine rastlar. Güz mevsimi sanki kış geldiği zaman, mutlaka bir şeylerin olacağını haber vermek ister gibidir. O sene havada bir huysuzluk vardır. Yıldırımlar, yağmurlar şiddetli rüzgârlar güz mevsimini meydana getirir. (s. 237)

Netîcede bir de zelzele, güz mevsimini iyice huysuzlaştırır. (s.259). Ve zâlim kış gelir. Kış mevsimiyle beraber Rus askerleri köye girer, tutuklanacakları tutuklar; öldürülecekleri öldürürler. Bütün köy halkını da sürgüne gönderirler.

MEKAN

Eserde aslolan mekân Kırım'ın Kızıltaş köyüdür. Hâdiseler bu köy esas alınarak anlatılır. Kırım, dolayısıyla Kızıltaş, çok güzel bir yerdir Her mevsimde, her zaman güzeldir burası. Yaşayanlar da mekâna adetâ, aşk derecesine varan bir duyguyla bağlıdırlar. Köyde kimsenin birbirinden gizleyecek bir şeyi yoktur. Bu, mekâna da akseder:

"Köy tezlikle boşalıyor, evler sessizliklere gömülüyordu. Önleri çiçekli sofalarda seken, doksan yaşlarında, beyaz başörtülü nineler, uzun çubuklarını tüttüren ak sakallı dedeler. mesut bahtiyar, tarlalarına giden evlâtlarına bakıyorlardı. Sofalara açılan oda kapıları, ardına kadar açık bırakılıyordu; çünkü hırsızlık duyulmamış bir şeydi. (....) Yol üstündeki evlerin açık kapılarından, odalarda eşyalar görülüyor, kimseden sır saklanmıyordu." (s.31)

Kırım'da halk tarafından kutsal bilinen ve adına efsaneler düzülen yerler de vardır. Gelinkaya bunlardan biridir:

"Ayşe'nin bulunduğu yolla, tepenin bulunduğu yol arasında bir kaya vardı; kayanın alt kısmı kırmızı, üst yanı kurşûnî idi. Kayanın üst kısmını bir tülbent gibi ince bir beyazlık çepçevre sarmıştı. Kızıltaş'lılar bu kayaya, Gelinkaya derlerdi Çok eskiden Kızıltaş'a yakın Dermenköy'de çok güzel bir kız varmış. Kızıltaş'lı bir çoban, bu kıza âşık olmuş, kız da çobanı seviyormuş. Çoban beklemiş, kız çağını bulmuş, çoban kızı istemiş

Fakat kızın babası çobanın bu isteğini reddetmiş, kızını Kızıltaş'lı namlı bir zengine vermiş. Gelin Dermenköy'den gelirken, Kızıltaş'ın yiğitleri tam bu tepenin önünde faytonun önünü kesmiş, gelinden mendil istemişler, gelin atlılara mendil verirken aralarında sevdiği çobanı görmüş, yüreği tutuşmuş, birden kendini faytondan atmış. Ama uçurumun dibine düşmemiş, yarı yolda taş kaya kesilip, uçuruma saplanmış kalmış. O günden sonra Kızıltaş'lılar bu kayaya Gelinkaya demişler " (s.34)

Bekir'in hayatına malolan Kuşkaya da şöyle tasvir edilir:

"Arkası bayırlara bitişik, yanları birbirine eşit kuş kanatları gibi gerilmiş, üzeri yaban otları, çalı çırpı ile örtülü, kırmızı bir kayadan ibaret, ok gibi sivri burnu şoseye eğik Kuşkaya."(119)

Ayşe'nin hastalığı eve, yattığı odaya da akseder. İnsanların kaderleriyle, mekânların kaderleri ortaktır. Onlar birbirlerini bütünleyen iki unsur gibidirler:

"Masada ışığı kısılmış lamba, duvarlar, duvarlarda asılı işlemeli halılar, raflarda sahanlar, köşede yığılı döşek yorganlar, derin bir sessizliğe bürünmüştüler." (s.176)

Eserde mekân olarak, Rus'ların yeni yapmaya başladıklan asfalt yol, köylülerin hayatına büyük ölçüde tesir eder. Tabii bu tesir menfidir. Yolla beraber Rus zulmü de belirginleşmeye başlar.

Yapılan yol vasıtasıyla Rus'lar Kırım köylerine gelmeye başlarlar. Yol Kızıltaş'a yaklaştıkça, köyde huzursuzluk artar. Yol bir baskı aracıdır. Yolun gittiği yere devlet gücü de ulaşır. Hele bu devlet yabancı olursa, gittiği yere zulüm götürecek demektir. Köylüler bunu garip bir duyguyla sezerler. Bu yüzden yola endişe, hattâ korku ile bakarlar. Yaklaşan yol değil, bir ejderhadır·

"Yalta'dan çıkmış, yolu üstündeki tepeleri, kırları, uzun nazlı serviler, çamları deviren, çalıları yakan, kırları oyan, bağlara bahçelere, tütün tarlalarına taş toprak deviren ejderha, her gün yeni bir yer yutarak, günden güne Kızıltaş'a yaklaşıyordu." (s.185)

Bu ejderha nihâyet bir kış mevsimi asıl fonksiyonunu icrâ eder. Yeni yapılan yolla gelip, Kızıltaş'ı saran Rus askerî kamyonları, Rus askerleri, köyde önce bir tutuklama, daha sonra da sürgün harekâtına girişirler. Neticede köy başaltılır ve yerlerine yeni yapılan bu yolla getirilen, Rus göçmenleri yerleştirilir. Artık ejderha vazifesini bitirmiştir Bundan sonra efendilerinin hizmetinde olacaktır.

Romanda bu sürgün harekâtını ve yeni yapılan şosenin bundaki payını anlatan satırlardan bazılan şunlardır:

"Tekrar gürültüler. Askerler. Şosede asker var, karşı mahalle yokuşunda asker, her yerde asker. Cehennemden gelmiş yeşil şeytanlar gibi. Sırtlarında yeşil üniforma, ellerindeki silahları şakırdata şakırdata evden eve koşuyorlar.

Yokuşun başında ak sakallı ihtiyarlar, binlerce yıldır yuvalarında yaşamış, şimdi ilk defa dünyaya çıkmış, acı kötü dünyayı görmüş, gümüş saçlı nineler. Duruyor, bayır şoseye iniyorlar. Peşlerinde küçük küçük çocuklar. Ellerinde, kucaklarında, sırtlarında kendilerinden ağır bohçalar, bavullar, kuru peksimet dolu torbalar

Karşı mahalle allak bullak. Tüfek takırtıları. Kaçışan itişen halk. Yeşil üniformalı, silahlı kızıl şeytanlar cehennem kapılarını açıyorlar sanki. Cehennem kapılarında, yavruların, annelerin boğuk feryatları." (s.464)

"Karşı mahallenin yokuşu insan dolu. Meşaleli, kanlı kadınların elleri erkeklerin omuzlarında, kadınların eteklerinde küçük küçük yavrular, cehennemden çıkmış yeşil şeytanların arasında ilerliyor, cehennem kapılarına gidiyorlar." (s.464)

Eserde geçen bazı kasaba, köy ve mevki isimleri şunlardır: Akmeşçit, Yalta, Kızıltaş, Dermenköy, Gurzuf, Ayvasıl, Gelinkaya, Kuşkaya, Memişin Deresi, Roman Koş, Ayıdağ...

Türkiye şehirlerinden, Samsun ve Trabzon'un da romanda ismi geçer.

KOMPOZİSYON

Eser beş ana bölümden meydana gelmiştir. Her bölüm kendi içinde ufak kısımlara ayrılmıştır. Birinci bölüm dört, ikinci bölüm dokuz, üçüncü bölüm beş, beşinci bölüm ise altı kısımdan meydana gelmiştir. Bölümlerin yapıları şu şekilde özetlenebilir:

I. BÖLÜM: Bu bölümde, köylünün sembolü olarak seçilen, Bekir ve ailesinin yaşayışı ele alınır. Köye gelen pejmürde kılıklı iki Rus'u himâyelerine almaları da bu bölümdedir.

II. ve III. BÖLÜM: Bu bölümlerde, Bekir ve ailesinin acıma duyguları ile, yanlarına aldıkları Rus'ların bunu istismarları anlatılır.

IV. BÖLÜM: Burada ise Rus'lann gittikçe çoğalarak, Türk köylerine yayılmaları, cüretlerini artırarak, çeşitli saldırılara girişmeleri ifâde edilir.

V. BÖLÜM: Bölümde tam bir çöküş hâkimdir Rus'lar durumu tamamen lehlerine çevirirler. Zulümlerini sergileyip, köylüleri sürerler.

Romanın bütününde "güvensizlik ve yanılgı" duyguları ön plandadır. Yazar bu duyguları kısa bölümler vasıtasıyla arka arkaya ele alarak okuyucuya hissettirir. Eserin sonuna eklenen "SON BİR KAÇ SÖZ" başlıklı bölümde yazar, ironik bir ifâde kullanır. Bu bölümde, daha evvel Türk'lerin çekükleri meşakkatleri ve gördükleri zulümleri ima ederek onların yerine iskân edilen Rus'ların hayatlarını ele alır. Bu bir Rus dergisinden yapılan iktibas yoluyla, Rus yazarı Pavlenko'nun yazısından okuyucuya aktarılır.

Sonra yazar romana kendisi girer ve şahsî duygularını anlatan satırlarla romanı bitirir.

O TOPRAKLAR BİZİMDİ

O TOPRAKLAR BİZİMDİ*

Yazar romanın başında önsöz olarak yazdığı satırlarda: "Bu eser bir bakıma Çukurca'nın hikâyesidir." diyor. Hakikaten eser bir bakıma Çukurca'nın hikâyesidir. Tabii bu hikâye sadece mekândan değil, mekânda yaşayan insanlardan da bahseder.

Eserde Çukurca'lıların, ikinci dünya harbi öncesi yıllarda, "Kolhoz" teşkilâtının birer makinası olarak çalışıp, mekanik bir şekilde yaşayışları ile, ikinci dünya harbi sırasında kısa sürse de mutlulukları ve harbin Kırım'da meydana getirdiği tahribat anlatılır.

Yazar "Yurdunu Kaybeden Adam" adlı romanında Sâdık Turan'ı bir süre için izinli olarak Kırım'a göndermiş, orada cereyân eden hadiseleri sathî olarak okuyucuya duyurmaya çalışmıştı. Bu eserinde ise büyük ölçüde Kırım'ı ele alır, hâdiseleri "enine-boyuna" denecek bir şekilde inceler. Romanın aslî kahramanı Selim'dir. "Onlar da İnsandı" adlı eserde, Rus'ların Kızıltaş köyünü boşatmaları sırasında, Ayşe'nin yeni doğan oğlu Alim'i de yanına alıp Akmeşçit'e kaçan Selim, okuyabildiği kadar Rus mekteplerinde okumuş ve artık Çukurca köyüne kolhoz reisi olabilecek duruma gelmiştir.

Selim romana aktif olarak ikinci bölümün, dördüncü kısmında girer. O kısma kadar Çukurca'nın kendi hâlinde yaşayışı anlatılır. Köyün kolhoz reisi Bilâl Ağa'dır. Bir akşam vakti, Bilâl Ağa yedeğindeki araba

---

* Cengiz Dağcı, O Topraklar Bizimdi, Varlık Yay., Ekim 1972, 531 sh.

ile Berber Hasan'ın evi önünde belirir. Arabada berber Hasan'ın hanımı Hüsniye'nin, babasının cesedi yatmaktadır. Yaşlı adam öldüğü günün sabahında Reis Bilâl'den, eskiden kendi tarlası olan yerin ekinini biçmek izin izin istemiş, ama yaşlı vücûdu buna dayanamamıştır. Akşam üstü Reis Bilâl'le konuşmak için tarlanın kenarına gelirken toprağa kapaklanmış, bir daha da yerinden kalkamamıştır.

Köyde ölü defnetmek de meseledir. Kefen bezi bile bulunmamaktadır. Reis Bilâl o akşam oğlu Şevket ile Berber Hasan'ın evine kefen bezi gönderir. Tabii karısı Samur'dan da bir sürü lâf işitir. Samur almak için üç gün, üç gece kuyrukta beklediği bezi başkasına niçin verdiğini sorarak Bilâl Ağa'ya çıkışır.

Kaynatasının ölümünden iki hafta sonra Hasan, makinalara yağ almak üzere Akmeşçit'e doğru yola koyulur. Yolda bir otomobilde iki kişiye rastlar. Biri yaşlıdır, diğeri ise yirmibeşinde göstermektedir. Hasan genç olanını bir yerden tanıyor gibidir. Ama onun, Kızıltaş'lı Çilingir'in oğlu Selim olduğuna bir türlü ihtimâl veremez

Hasan'ın asıl maksadı, Akmeşçit'te Eşref Efendiyi bulup, kaynatası için mevlid okutmaktır. Mevlidi okutur. Geri köye dönmek üzereyken yolda gördüğü gençle tekrar karşılaşır. Konuşur ve tanışırlar. Selim çok değişmiştir, komünizmi benimsemiştir. Ayrılırlar, Hasan geri Çukurca'ya, Selim de Akmeşçit'te çingene mahallesine yakın bir yerdeki evine döner. Selim Kızıltaş'tan kaçıktan sonra önce gece kurslarına devam etmiş, sonra da teknikum (teknik okul) a girmiştir. Panteley Petroviç'i orada tanımıştır. Yine onun tavsiyesiyle parti icrâ komitesinde görev kabul etmeye hazırlanmaktadır. Parti icra komitesinde ona, Akmeşçit ilçesi, Çukurca köyü kolhozuna reis olmasını teklif ederler. Ardından da köy hakkında malûmât vermeye başlarlar. Parti sekreteri Kuzmin, önündeki raporları sesli olarak okumaktadır. Raporda Çukurca'nın bütün topraklarının ekilmediğinden, her köylünün küçük bahçelere sâhip olduğundan, yeteri kadar üretim yapılmadığından, köyde din, eski adetler, gelenekler ve miliyetçi duyguların hâlen yaşadığından bahsedilmektedir Kuzmin bu durumun hemen düzeltilmesi gerektiğini bildirir ve Selim'e en kısa zamanda köye gitmesini emreder. Natalya Vasilyevna adlı bir kadına da, yanına ikiyüz kadar çocuk almasını ve Selim'in emrinde Çukurca'da mahsûl toplama işine yardım etmelerini söyler.

Selim o akşam eve döner. Alim'e Çukurca'ya gideceklerini, orada isterse ata bile binebileceğini anlatır Ama Alim bineceği atın sâhibi olmak istemektedir Bu da Selim'i kızdırır Alim bu durumlarda susmakta tecrübe sâhibidir. Nihâyet Çukurca'ya önce Selim'in gitmesi, Alim'in bir süre Akmeşçit'te süt annesinin yanında kalması şeklinde bir anlaşmaya varırlar.

Çukurca'da yeni bir sabah başlamaktadır. Reis Bilâl, karısı Samur ve oğlu Şevket, gün doğmadan ayağa kalkmışlardır. Reis Bilâl, Kara Mustafa'nın kızı Huriye'yi seven, oğlu Şevket'e takılmaktan çok hoşlanır. Yine o sabah aralarındaki atışma devam ederken, Kara Mustafa telaş içinde reisin evine çıkagelir. Kara Mustafa kolhoz atlarından "Dızman"ı kaçırmıştır. At meydanda yoktur. Hepsini bir telâş alır. İşin ucunda yirmibeş yıl hapis vardır. Buna sadece Kara Mustafa değil, kolhoz malını koruyamadığı için, reis Bilâl de çarpılacaktır.

Ve Şevket'i de yanlarına alarak, Dızman'ı aramaya başlarlar. Yakınlarındaki Yanköy taraflarına atı arayarak giderler Yanköy'de Çoban Gümüş ve arkadaşlarına rastlarlar Onlardan atın orada olduğunu öğrenirler. Çobanlar yakalamaya uğraşmış ama yakalayamamışlardır. Şevket atı tutmayı dener. Sonunda yakalar. Öğleye doğru Çukurca'ya dönerler Reis Bilâl, köylülerden Akmeşçit'ten gelen parti adamlarının kendisini aradıklarını öğrenir, içine bir korku düşmüştür. Gelen yeni kolhoz reisi, Selim Çilingirof'tur Selim aynı gün işe başlar ve kolhozun işlerini düşünmeye koyulur. Valizindeki kitapları gözden geçirir. Okuyup öğrendiklerini düşünür. Yapacağı işleri tasarlar. Köyde komsomol (genç komünist) ve gençlik teşkilatlarını canlandıracak, akşamları sık sık mitingler yaparak, komünizmin kuruluşunu hızlandıracaktır.

Ertesi gün akşam üstü köyü dolaşır. Bu arada aşhaneye rastlar. Aşhanenin önünde köylü kadın ve çocuklar sıra beklemektedirler Selim aşhaneye bakan Salavat Morcan'a, köylülerin niçin sıra beklediğini sorar, o da un almak için cevabını verir. Sonra haftada bir gün ikiyüzer gram un dağıttığını öğünerek anlatır. Selim köylülere hemen beşer kilo un dağıtılmasını ister. Salavat Morcan buna karşı çıkar. Fakat Selim'den dayağı yeyince, unu dağıtmaya başlar.

Selim bahçeleri ve tarlaları gezer. Reis Bilâl'den işler hakkında bilgi alır. Ardından Akmeşçit'e gitmek üzere yola koyulur. Akmeşçit'te parti sekreteri Kuzmin ile görüşür. Ondan köy için iki orak makinası ister. Kuzmin köye göndereceğini vaadeder. Selim komite binâsından

çıkınca Panteley Petroviç'e rastlar. Petroviç Selim'i atının bulunduğu yere kadar otomobiliyle götürür. Bu sırada da, halkın bir sürü olduğundan, onun kuvvet yoluyla yola getirilebileceğinden, kuvvet hangi ideolojide ise, onu kabul edeceğinden bahseder. Onun bu konuşmaları Selim'i rahatsız eder. Selim Çukurca'ların hayatlarına, yaşayış tarzlarına karıştığı için kendini suçlu hisseder.

Buğday toplama işleri artık bitmiştir. Hem de iki hafta gibi kısa bir zamanda. Köyde bir takım formaliteler yerine getirilir. Bezlere bazı yazılar yazılır ve kamyonlar buğday yüklü olarak Akmeşçit'e yollanırlar. Selim o sabah Veli'ye ineğini kolhoza vermesini söyler. Bunun köylüler arasında duyulması, onların Selim'den nefret etmelerine sebep olur. Kara Mustafa işi küfür etmeye kadar götürür. Bu da Berber Hasan'ın gücüne gider. Mustafa ile kavga etmemek için kendini zor zapteder. Çünkü Selim'in çocukluğunu yakından bilmektedir. Onun ailesini ve çektiklerini yakından görmüştür.

Buğdayların Akmeşçit'e sevkinden sonra hava bozar, Çukurca göklerinde yağmur bulutları birikmeye başlar. Kara Mustafa'nın kızı Huriye, çamaşırlarını yıkamayı bitirmiş, eve dönmeye hazırlanmaktadır. Reis Bilâl'in oğlu Şevket, onun yolunu keser ve kendisiyle mutlaka evleneceğini söyler. Huriye eve geldiğinde kapılarının önünde bir kaç kişilik bir topluluk görür. Babası ineğini kesmiştir. Salavat Morcan da orada bitivermiş, Kara Mustafa'dan hesap sormaktadır.

Bu arada Selim, köy sovyeti binasındaki odasında, kerevetin üzerine uzanmış Çukurca'yı düşünmektedir. Salgır nehrine bir baraj yapılmalı, elektrik santralları kurulmalı, büyük binâlar fabrikalar inşâ edilip, halk mutluluk içinde olmalıdır. Selim bu düşüncelerde iken pencere tıkırdar. Salvat Morcan, Kara Mustafa'nın ineğini kestiğini haber vermeye gelmiştir. Ama Selim düşüncelerinden sıyrılıp da, gelenenin kim olduğunu araştıramaz, tekrar hayale dalar. Düşündükçe de, hayalden beş yıllık muayen planlara geçer. Planlara göre kolhozun gelirinin artışını hesaplar. Alim'i düşünür. Ona ilk mektebi Çukurca'da, orta mektebi Akmeşçit'te okutacaktır. Sonrasını düşünürken uyuyakalır.

Sabahleyin kapıyı köylülerin çalmasıyla uyanır. Köylerin suratları asıktır. Rüzgârdan meyve bahçelerinin hasara uğradığını haber verirler. Selim bahçeleri dolaşmaya çıkar, sonra köy sovyeti binâsına gelir yatar, taş katısı bir uykuya dalar. Çocuk sesleriyle uyanır. Natalya Vasilyevna, çocukları alıp köye yardıma gelmiştir. Selim'le tekrar tanışır ve onun emrinde olduğunu bildirir. Çocukları kümelere ayırıp, köylülere

yardıma gönderirler Akşamleyin Selim Natalya'ya, çocuklarla beraber, okul binâsında kalacaklarını söyler.

Yol üstünde bir çadırda, Berber Hasan'la Şevket konuşmaktadırlar. Şevket çadırdan ayrılınca Selim çadıra girer, Hasan'la konuşmaya başlar. Selim Çukurca'nın değişip, güzelleşeceğinden bahseder. Hasan'sa, bütün komünistler gibi onun da yalan söylediğini, Tatar'ları yok etmek için çalıştığını Selim'in yüzüne vurur. Sonunda Hasan sabredemez, bıçağını çekerek Selim'in boğazına dayar, onu çadırdan dışarı atar. Selim ne yaptığını, ne yapacağını şaşırmıştır. Koy sovyeti binâsına doğru gider. Natalya ile karşılaşır. İkisi beraber sabaha kadar bahçelerde dolaşırlar.

Mahsûl devşirme işlemi bitmiş, Selim hazırladığı kalkınma planını Kuzmin'e vermiştir. Önce Alim'i de Çukurca'ya getirmek ister, sonra vazgeçer. Köye gitmek üzere yola çıkar. Köyde demirhanenin önünde Muzaffer isimli genç, ağabeyisinden aldığı mektubu köyün gençlerine okumaktadır. Ağabeyi Polonya'da askerdir. Mektubunda Polonya'da kolhoz olmadığından, insanların mutlu yaşadıklarından, dükkânların tıklım tıklım mal ile doluluğundan bahsetmektedir. Bu arada Selim de oraya gelir ve Muzafferden mektubu almak ister. Aralarındaki tartışma kavgaya dönüşür. Muzaffer dayak yer ama, demirhaneden eline geçirdiği bir demir parçasıyla Selim'in kafasını yarar. Berber Hasan koluna girerek onu köy sovyeti binâsına doğru götürür.

Selim odada Natalya'yı bulamayınca deliye döner, hemen Salavat Morcan'ı uyandırmaya gider. Onu uyandırır ve Muzaffer'in komünizm aleyhine progpaganda yaptığını bildiren bir mektubu, onunla parti sekreteri Kuzmin'e gönderir. Morcan Kuzmin'i bulamaz mektubu geri Selim'e getirir. Selim Natalya'yla beraber yaşamaya başlamıştır. Natalya köyde bir eve taşınmayı teklif eder ama, köyde boş ev yoktur. Selim bir ev yapmaya karar verir. Kara Mustafa'nın evinin yakınında bir yere temel kazmaya başlar. Köylüler de yardım ederler. Bu arada Selim, Alim'i de köye getirir. Selim yeni yapmaya başladığı evin çatısını örtecek teneke, kiremit v.s. almak için Akmescit'e partiye başvurur ama, eli boş döner. Bunun için de sinirlidir. Yeni rejimin idarecilerinin de, eskilerinden pek farklı olmadıklarını söyler.

Bir gece yarısı kamyonlarla beraber Kuzmin çıkagelir. Selim'e, yedi ailenin bütün fertleri ve üç ailenin reislerini alıp götüreceklerini söyler. Götürüleceklerin arasında Berber Hasan da vardır. Selim Kuzmin'e, Hasan'ın evine kendisinin gitmek istediğini söyler, Kuzmin kabul

eder. Selim Hasan'ın evine gittiğinde, onun kaçmış olduğunu görür ve içinde sevince benzer bir his uyanır. Kuzmin ve Rus askerleri, bulabildiklerini kamyonlara doldurup götürürler. Kış gelmiştir. Köylülerin sürülmelerinin üzerinden iki hafta geçmiştir. Kuzmin tekrar köye gelir. Selim'e teklif ettiği kalkınma planının kabul edileceğini sandığını, ama köyün nüfûsunun az olduğunu söyler. Köyde kaç boş evin olduğunu da öğrendikten sonra, geri Akmeşçit'e döner. Selim köyde dolaşmağa çıkar ve boş evlerden Kara Mustafa'nınkine yerleşmeye karar verir.

O yıl çok şiddetli bir kış olur. Köylüler her sabah kooperatife ve köy sovyetine giden yolların karını temizledikten sonra evlerine çekilirler. Şosede askerî kamyonlar görülmeye başlar. Mart ayının sonuna kadar kış hükmünü sürdürür. Sonunda bahar gelir. Mayıs ayı ile beraber de köyde, çeşitli rivayetler dolaşmaya başlar. Bunlar savaş çıkacağı, Türkiye ile Rusya'nın savaşacaklarına dair rivayetlerdir.

Bu arada Natalya, Selim'le kavga eder ve onu bırakıp gider. Alim'le Selim kendi başlarına kalırlar. Natalya gittikten sonra Selim dünyasından bıkmıştır. Ama bir süre sonra Natalya geri döner. Natalya döndükten birkaç gün sonra, Kuzmin haber göndererek, Selim'i Akmeşçit'e çağırır. Selim'in Akmeşçit'e gittiğinin ertesi günü Çukurca'da bir hareketlilik göze çarpar Öğleden sonra Yanköy'lü, Gümüş Çoban köye, savaşın başladığı haberini getirir. Bundan üç gün sonra da sekreter Kuzmin, Selim ve Rus askerleri köye gelirler. Köyden kırkbir genci askere sevkederler. Selim de askere gitmektedir. Köylüler, askerleri götüren arabalar gözden kaybolana kadar, onları uğurlamaya devam ederler.

Artık savaş başlamış, bütün şiddetiyle devam etmektedir. Ukrayna toprakları, "ateş, kan ve duman" içindedir. Herkes Alman'ların üç ay içinde Rus'ları yeneceği kanaatindedir. 57. Tümenin topçu alayından ayrılmış, Albay Banderçuk komutasındaki tabur, Aleksandriya-Kirovograd şosesindedir. Düşman ateşiyle karşılaşan asker, albayı dinlemez ve kaçmaya başlar. Albayın "komünist partisi üyeleri durun...." diye bağırmasıyla, on kadar kişi, şosede toplanır. Bunların arasında, onüçüncü alayın, üçüncü taburunun üçüncü bölüğünden, Selim Çilingirov da vardır.

Sonradan cesâretlenip, kendilerine katılanlarla beraber bu on kişi, topları muhafaza etmek üzere harekete geçerler. Asker arasında bir başıboşluk vardır. Herkes savaşa kaybedildi gözü ile bakmaktadır Askere

savunma siperleri kazma emri verilir. Albay Banderçuk Selim'i. bölük politruğu yapar. Tabii askerler bundan huzursuz olurlar ve Selim'e nefretle bakarlar Ama Nikita Darmov adlı bır Kazak (Rus Kazağı), Selim'le ahbâb olmak ister. Ondan sigara ister, hal hatır sorar. Selim'in aklı Çukurca'dadır Alim'i ve Natalya'yı düşünür. Ertesi sabah top sesleriyle uyanırlar, ama önde topçu bölükleri mevzilendiğinden piyâde rahatur. Onlara ancak dedikodu yapmak düşer. Albay Banderçuk'un geçmişini araştırır, şeceresini çıkarmaya çalışırlar. Alman ateşi ise, aralıklı olarak, monoton bir şekilde devam etmektedir.

Derken tepelerin aşağısında bir köy evinde bomba patlar. Sesten ürküp kaçan ineğini yakalamak üzere, bir kadın ateş sahasına doğru koşarak gitmektedir. Selim bir kazak olan, Stephan Nogayko'yu kadını geri çevirmesi için gönderir. Alman ordulannın ön saflardaki Rus askerlerini imhâ ya da esir ederek ilerlemeleri, Banderçuk komutasındaki askerleri zor duruma düşürmüştür. Onlar da neredeyse düşmanla boğaz boğaza geleceklerdir. Asılsız söylentiler ise ordunun mâneviyâtını bozar. Banderçuk bu durumda, asılsız söylenti yayanların, mahkemesiz kurşuna dizilecekleri emrini venr.

Selim'e de, yanına üç kişi alarak düşman hatlarına yaklaşıp, onların silahlarını ve gücünü öğrenmek görevi verilir. Nikita Darmov, Stepan Nogayko, Ziko-Batakov ve Selim yola koyulurlar. Tarlaların içinde ilerlerken dördüne de, korku ve ürkeklik duygulan hâkimdir. Ziko Alman hatlarına yaklaşır, Stepan da bir tümsekten Almanlann çekildiklerini görür. Selim askerlere kendisini beklemelerini söyleyerek, çalıların arasında kaybolur. Tan yeri ağarırken, Selim yakaladığı bir Alman askeriyle geri döner. Alman'ların çekildiklerini öğrenince, Banderçuk da askerlerine mevzi değiştirtir. Bu hareket esnasında üç el silâh sesi işitillir Selim sesin geldiği yere baktığında, yakaladığı Alman'ın ölüsünü görür. Bu Selim'i çok etkiler. Savaştan ve askerlerden tiksinme derecesine gelir. Ordu hareket hâlinde iken, askerlerin elinde Alman'ların bir bildirisi dolaşmaktadır. Rus askerleri teslim olmaya çağırılmaktadır. Bu komutanların kulağına gider. Arama yaparlar. Kâğıt Nikita Darmov'dan çıkar, fakat o esnada göğü uçaklar doldurur. Ateşe başlarlar, askerlerin hepsi dağılır. Darmov da kurtulur.

Bölükler Alman'lann terk ettiği mevziye girerler. Bir silahsız Alman askeri ağaç dalı üzerinde oturmakta, garip bir gülümsemeyle gelenlere bakmaktadır. Stepan Nogayko, askeri silahıyla delik deşik eder. Bu da Selim'e çok dokunur. Neredeyse çıldırma derecesine gelir. Şuursuz bir

şekilde bağırıp ağlamaktadır Ama Alman tank ve topları ateşe başlarlar. Asker saklanmak için bir bahçe duvarının arkasına kaçar. Kaçarlarken Nikita Darmov isâbet alır ve ölür. Selim onu gömdükten sonra ağır adımlarla bahçe duvarına doğru yürür.

Artık kış mevsimi gelmiştir. Daha önce askerlerine savaşın üç ayda sona ereceğini söyleyen Alman komutanları, askerlerine savunma düzenine geçmelerini emretmektedirler. Zırhlı askerî araçlar birer tabuta dönmüştür. Yollar yaralı taşıyan kamyonlarla doludur. Yüz otuz Rus yaralısını taşıyan kamyondaki yaralılar, Lugansk' şehrindeki hastahânede tedâvi edilemezler Hastahâne tıklım tıklımdır. Doktor yaralıları getiren teğmenin yanına yirmi sıhhiye eri verir ve onları Novorossiyk'e gönderir. Yaralılar trenle taşınacaktır. Selim de yaralılar arasındadır. Seyfettin adlı bir Başkurt'un bakımı altında hastahâneye götürülmektedir.

Selim'in sağ kolu kopmuştur. Canı sigara içmek ister, ama tek elle sigara saramaz. Seyfettin ona tek elle sigara sarmasını öğretir. Novorossiysk'te hastahânede geniş bir odada, Selim'i pencere dibindeki samanların üzerine yatırırlar. Bütün yataklar doludur. Tabii yaralılarla pek ilgilenen olmaz. Selim bağırıp çağırarak, kolundaki altı haftalık sargıyı yeniletir. Hastahanede yattığı süre içinde bir hemşire ile ahbâb olur. Bu sayede de ona biraz daha iyi bakılır Selim hastahaneden çıkacağı gün, Ziko Batokov'la karşılaşır. Batakov ağır yaralıdır. Ondan, Darmov ve Stepan Nogayko'nun öldüklerini öğrenir. Selim o gün yeni üniformasını da alır, giyinir. Batakov'la tekrar konuşur. Batakov Kazak'tır, onun için, Rusya uğrunda savaşmanın hiç gereği yoktur. Kazak'lar Tatar'lara, demir ve kömür vermeli, karşılık olarak da onlardan, tütün ve şarap almalıdır. Savaşmadan, kendi başlarına yaşamalılardır. Selim taburcu edilir. Sırtında yeni üniforması, Novorossiyk sokaklarında dolaşmaya başlar. Bir mahallede Türk'lerle karşılaşır. Salavat Morcan'ın o şehirde olduğunu öğrenir. Onunla buluşur. Çukurca hakkında malûmât alır. Alman'lar Akmeşçit'i ele geçirmişlerdir. Komünist partisi üye ve idarecileri orayı terk etmişlerdir Halk yine eski günlerdeki yaşayışına dönmüştür.

Câmiler dopdoludur. Morcan hâlâ kıpkızıl bir komünisttir. Selim ondan Kuzmin'in yerini de öğrendikten sonra ayrılır. Tekrar hastahaneye gittiğinde, Batakov'un öldüğünü öğrenir. Selim ahbâb olduğu hemşire ile vedalaştıktan sonra oradan ayrılır ve Morcan'la buluşur

O yıl kış, Kırım yarımadasını da korkunç bir soğuk çemberiyle kuşatmıştır. Kış günlerinde köye, eskicilik yapan Çıfıt Levi'den başkası pek uğramaz. Çıfıt Levi köye yeni haberler de getirir. Düzen değişmektedir. Köylüler kolhoza verdikleri topraklarına ve malları na tekrar kavuşacaklardır. Köylüler artık baharla birlikte, bir an evvel topraklarına da kavuşmayı özlemektedirler.

Şubat ayının üçüncü günü,daha sonraları Alman ordusunda gönüllü asker olacak olan Berber Hasan atıyla köye gelir. Daha önce askere alınan köylü gençlerden bazılarının sağ olduklarını ve Canköy'de bulundukları haberini getirir. Bundan üç gün sonra da, mezardan çıkmış ölüye benzeyen gençler Çukurca'ya dönerler. Reis Bilal, köyün muhtarı olmuştur Akmesçitteki Alman kumandanlığından bir mektup alır. Alman kumandanı Her Hauptman Schreiber, Çukurca'yı ziyaret edecektir. Ziyaret için köy sovyeti binâının bir odası hazırlanır Odada kadife örtülü bir masa, çevresinde beş iskemle,masanın üstünde meşin kaplı bir Kur'an ve köşede yeşil bir bayrak bulunmaktadır. Alman kumandanının karşısına çıkacak heyet ise, Molla Rüstem, Muzaffer'in babası Biber, Dede Cavit ve Berber Hasan'dan ibarettir. Kumandan gelir ve odadakileri küçümsiyerek, bolşevizme karşı savaşan büyük Almanya'ya yardım etmeleri gerektiğini hatırlatıp, tekrar Akmesçit'e döner. Reis Bilâl, Alman ordusuna gönülü yazılan oğlu Şevket'e kızmaktadır. Bu konuyu Hasan'la konuşur. Fakat Hasan da Şevket'i destekler. Daha sonra ikisi baharda toprakların nasıl işleneceğini konuşmaya koyulurlar.

Natalya Selim'in askerden dönmesini beklemektedir. İki yıldır ondan haber alamamıştır. Alim de büyümüş on yaşına basmıştır. Natalya'nın Selim'i beklediği böyle bir anda, okul arkadaşı Zina Çukurca'ya gelir. Bir Avrupalı kadın gibi giyinmiştir. Artık onun için, komünizm falan birşey ifâde etmemektedir. Alman subaylarıyla ilişki kurmuştur. Geldiği günün akşamı yanına Natalya'yı da alır, Akmesçit'e döner. Natalya üçgün sonra kıyafeti tamamen değişmiş olarak, her Hauptman Schreiber'in kolunda Çukurca'ya döner

Nihâyet bahar gelir, Köylülerin bir kısmı kolları sıvayıp tarlalarla uğraşmaya hazırlanırken, bazıları da Alman ordusunda gönüllü askerdir. Berber Hasan da bunların arasına katılmıtır.Hasan Şevket'ten Selim'in esir alınan Rus'lar arasında olduğunu öğrenir ve onu kurtarır. Selim bitkin ve perişan bir halde Çukurca'ya döner. Reis Bilâl ile buluşur. Ondan, Natalya'nın Alman kumandanıyla ilişki kurduğunu öğrenir. Eve

vardığında Natalya yalnızdır. Özür dileyerek Selim'in ayaklarına kapanır. Selim'in cevabı tekmeleriyle olur. Yarım saat sonra Natalya bir arabaya yatırılmış, köylüler tarafından Akmeşçit'e hastahaneye götürülmektedir. Selim bir daha o eve girmez. Köylülerle beraber daha önce yapmaya başlayıp yarım kalan evini tamamlar ve iki hafta sonra oraya yerleşir. Bir cuma günü de Selim artık köy câmiinde, köylüleri ile beraber saf tutmuş, Cuma namazı kılmaktadır.

Selim, Reis Bilâl'le samimiyeti iyice ilerletmiştir. Devamlı onunla beraberdir. Tarlaya beraber gider, işlerini beraber görürler. Reis Bilâl birgün Selim'e Akmeşçit'e gitmesini ve terzi Murtaza'dan Şevket'in elbisesini almasını söyler. Selim arabayla yola çıkar. Yolda ayyaş bir Rus'a rastlar. Onu da arabasına alır Akmeşçit'e yaklaştıkları bir sırada, Rus'un konuşmalarını beğenmez ve onu arabadan kovar. Akmeşçit'e gelir, Şevket'in elbisesini alır. Geri dönerken, arabasından kovduğu Rus'la karşılaşır. Ondan Alman'ların Akyar'ı (Sivastopol) aldıklarını öğrenir. Çukurca'ya dönmek üzere girdiği bir sokakta Panteley Petroviç'le karşılaşır. Petroviç onu içki içmeye davet eder. Selim kabul eder. Ama konuşmaları sırasında birbirleriyle anlaşamazlar. Selim artık kendi halkına hizmet edecektir. Rus'lar Tatar'lara daima zulüm yapmışlardır. Petroviç ise, Rus'ların üstünlüğünden ve iyiliğinden bahseder. Konuşmaları bu minval üzre sürer gider. Selim gece yarısı, Petroviç'e kızgın bir şekilde oradan ayrılır. Yol boyunca vicdan muhasebesi yapar. Sonunda Panteley Petroviç gibilerinin kendisini artık kolay kandıramıyacağı kanaatine varır. Köye döndüğünde gece ilerlemiştir. Değirmenci Rıdvan'la karşılaşır. Ondan Alman'ların köye geldiklerini ve oniki kişiyi askere aldıklarını, bu arada bazı hadiselerin meydana geldiğini öğrenir.

Ertesi gün Şevket'in elbisesini Reis Bilâl'e götürmek üzere yola çıkar. Berber Hasan'ın evinin yanına vardığı vakit, bir kalabalık görür. Kalabalık gelmekte olan bir arabaya bakmaktadır. Araba yaklaşır ve durur. İçinde Reis Bilâl'in, Akyar savaşı sırasında ölen oğlu Şevket'in cesedi yatmaktadır.

Tekrar kış gelir. Savaş Alman'ların özlediği yola girmemiştir. Rus ordusu toparlanmaktadır. Kışın da tesiriyle, Alman ordulan yerinden kımıldayamaz duruma gelmiştir. Rus ordularının kıskacında imhâ edilecekleri günü beklemektedirler. Rus ordulan karşı taarruza geçmişlerdir. Dağlarda da çeteci, partizan gruplar teşekkül etmiştir. Savaş'ın gelişmesi konusunda, kaderleri ona bağlı olmasına rağmen,

Çukurca'lılar pek bir şey bilmemektedirler. Savaşla ilgili haberleri, olayları biraz da abartan Yanköy'lü Gümüş Çoban'dan alırlar. Gümüş Çoban bazen Çukurca'ya gelir ve köylülerle konuşur. Onlara başından geçenleri anlatır Son geldiği zaman Türkiye'nin de savaşa gireceği haberini getirir. Bu köylüleri sevindirir. Ama bir süre sonra bu haber de unutulur.

Bir sabah erken saatte Reis Bilâl, Selim'i ziyaret eder. Ona komünistlerin yayınladıklan bir bildiriyi getirir. Bildiride Türk köylüleri dağlara çıkıp, Alman'lara karşı savaşmaya çağrılmaktadır. Selim o günden sonra bir hafta dışanya çıkmaz. Nihayet bir akşam, Reis Bilâl'in evine gider ve ona Çukurca'dan aynlmak istediğini söyler. Alim'i de ona emanet eder. Ertesi sabah tan vaktinde Selim köyden ayrılır. Mart ayı gelmiştir, karlar yavaş yavaş erimektedir. Köylüler toprağı nasıl ekeceklerini düşünmektedirler. Fakat içlerinde yine kolhozun geri gelivermesi korkusu vardır. Yine de, kolhoz da olsa topraklan kendi elleriyle ekeceklerini düşünerek teselli bulmaktadırlar. Artık Çukurca'ya bahar gelmiştir. Bir akşam üstü, köye bir atlı gelir ve reis Bilâl'e, Selim'in selâmını getirir. Aşağı yukan bır hafta sonra Selim köye dönecektir. Reis Bilâl köye Selim'in dönmesini beklerken, Natalya ile iki arkadaşı çıkagelirler. Reis Bilâl, Natalya ile Selim'in barıştıklarını düşünür. Nihayet Selim, kış boyunca oturduğu Kantardaki evinden, Çukurca'ya dönmek üzere aynlır. Geri dönerken, yolda bir süre önce arabasından kovduğu kolsuz Rus'a rastlar.

Bu kolsuz Rus Selim'e, "Şâmil A." isimli birinden bır kart getirir. Kartta, Selim'den Panteley Petroviç'e yardım etmesi istenmektedir. Kolsuz Rus Selim'e, şâyet Şamil A.'yı bulmak isterse, Küçükyanköy'de Gani isimli birisine gitmesini, onun bu işi halledeceğini söyler. Selim'in Petroviç'e yardım etmeye hiç niyeti yoktur. Kalan tek eliyle kendini geçindirmeyi düşünmektedir. Selim köye doğru yürümeye devam eder. Yolda arabayla köye gitmekte olan Muzaffer'e rastlar. Muzaffer Alman ordusunda gönülüdür. Bir Alman subayının emireri olmuştur. Selim'i de arabaya alır. Ona Hauptman Schreiber'e bir mektup getirdiğini söyler. Selim tehditle Muzaffer'in getirdiği mektubu alır, üniformasını giyer ve arabaya binerek Çukurca'ya döner. Kimseye görünmek istemez, doğru reis Bilâl'e gider. Ondan iki at alır, sonra bayırdaki eski evine doğru gider. Mektubu Her Haupman'a verir. Alman kumandanını ata binmeye iknâ eder ve "Dızman"a bindirir. Kendi de 'Yaşın" a binmiştir. Yanşırlar, Selim Schreiber'i esir eder ve Küçükyanköy'de

Gani'yi bulmak üzere yola çıkar. Muzaffer de ona katılır. Ganı onları Lüba diye birine götürür. Lüba çetecilik yapan bir kadındır.

Selim Alman kumandanını, bu Rus kadınına teslim eder. Selim dağlarda çetecilerle üç hafta kalır. Muzaffer de Rus çetecilerine katılmıştır. Üç hafta sonra Selim, köye dönmeye karar verir. Ama köylülerin bir kısmı da dağlara çıkmaktadır. Selim'e köye inmemesini söylerler Rus'lar köylerde Tatar'ları, direklere, köprülere asmaktadırlar. Köyler kan içindedir. Ama Selim köye dönmek üzere dağlardan ayrılır. Küçükyanköy civarında kimseye rastlamaz Akmeşçit şosesine çıkar. Küçük ahşap bir evin önünde dört cesetle karşılaşır. Cesetlerden biri Muzaffer'e aittir. Seksen yaşlarında bir Rus, yerde yatanların Rus'lar tarafından öldürüldüğünü söyler. Eski Türk-Rus savaşlarından bahseder, Türk'lerin iyiliklerini anlatır Rus'ların haksız oldukları kanaatindedir. Küçükyanköy'de sabahtan akşama kadar Tatar'lar kurşuna dizilmişlerdir. Selim Muzaffer'in cesedini bir ekin tarlasına gömer. Sonra Çukurca'ya doğru ilerlemeye başlar. Yolda tarlalar arasında Alim'i görür Hasretle birbirlerine sarılırlar. Alim Çukurca'da olanları gözleriyle gorüşmüştür. İki gün önce Rus'lar köye gelmişlerdir. Dede Cavit'le Kaytaz'ı câmiin yanındaki ağaca asmışlardır. Berber Hasan'la beraber onbeş kişiyi câmi duvarı dibinde kurşuna dizmişlerdir. Sonra milleti köy meydanında toplamışlar, hepsini Akmeşçit'e sürmüşlerdir. Reis Bilâl'in tavsiyesi üzerine Alim kaçmış, Selim'i aramaktadır.

Artık Selim'le ikisi buluşmuşlardır. Alim nereye gideceklerini sorar. Dağlara mı kaçacaklardır? Selim yaşamak için, ev, toprak, ekmek ve su lâzım olduğunu, bunlarsız yaşamanın değeri olmadığını Alim'e anlatır. Çukurca'ya gideceklerini söyler. Alim kabul eder ve beraberce köye dönmek üzere harekete geçerler. Roman şu cümlelerle sona erer:

"Yanyana, elele Çukurca'ya doğru yürüdüler. Sessizce ilerliyor, birbirlerine bakmıyorlardı. Batmak üzere olan güneşin ışıkları, altında toprak güzeldi: Selim'i bu güzel toprağa bağlayan hiçbir şey kalmamıştı artık: Alim'se toprak sevgisini henüz tatmamıştı daha ve belki ölüm de, hayat ve aynıydı onun için."

ŞAHISLAR

Eser bir Kırım köyünün romanıdır. Bu bakımdan şahıslann ağırlık noktası, Çukurca köylüleri üzerindedir. Romana Çukurca'lılardan başka, ona yakın olan köylerdeki Türk'ler ile, Rus'lar, Rus Kazak'lan, Alman'lar ve Kırım ile Rusya'daki diğer azınlıklar da girerler. Şahıslan dört ana gruba ayırabiliriz. Bu gruplar; Türkler, Rus'lar, Alman'lar ve diğer azınlıklardan meydana gelir.

TÜRK'LER

Romanda mağdûr durumdadırlar Önce Rus, savaş esnasında Alman, savaş sonrasında ise, tekrar Rus zulmüne maruz kalırlar Umumiyetle vatanperver ve milliyetçidirler. Evlerine ve topraklarına kuvvetli bir bağlılık gösterirler. Ama aralarında Rus propagandasına kanmış, Rus'lara hizmet etmekte olan bazı istisnâlar da mevcuttur.

Romanı yürüten ana şahıs olarak göze çarpan Selim de, bu istisnâî tiplerdendir. Fakat o, hayatına ve fikrine tesir eden hâdiseler neticesinde, köylülerinin karakteristik duygularına tekrar sâhip olur

Selim:

"Onlar da İnsandı" romanda Rus'lar tarafından işkence ile öldürülen Çilingir'in oğludur. Yirmibeş yaşlarındadır. Sert bir yüzü, gözlerinin içinde sağlam ama barışsız bir bakışı vardır.

Üç yıl askerlik yapar. Askerden geldiği vakit şahsiyetinde bir çok değişiklikler olmuştur. Günlerini ve gecelerini kitaplarla başbaşa geçirmektedir. (s.33). Gece kurslarına devam eder. Sonra teknikum (Teknik okul) a girer. Nihayet Çukurca köyüne kolhoz reisi olur. Ama kendinden şüphe etmektedir. Nasıl birisi olduğunu bilememektedir. Kendini güçsüz hisseder, bu his ona çok korkunç gelir:

"Odada kafeste kapalı bir kaplan gibi dolanıyordu. Gözleri hâlâ, ışıl ışıldı.. Bu onun kendinden şüphelendiği dakikalardı. Yıllardan beri beklediği, özlediği işe, başlayacağı anda kendini güçsüz hissetmek ne kadar korkunçtu." (s.80)

Okuduğu kitaplar ve onlardaki bazı tarifler Selim'e boş ve manasız gelir. Halkın tarifi de bunlardan biridir. Halk nedir? sorusuna kitapların verdiği cevaplar, çok uzun ve yorucudur. (s.81) Selim'in düşüncelerine ise, "kapitalist, burjuva ve milliyetçi duygular yuva örmüşlerdir. (s.83).

O da bundan kurtulmak için, düşüncelerini önceleri komünizm ideolojisine göre yönlendirir Ama Selim'in içinde devamlı olarak, mâziden gelen bir şeyler kıpırdanmaktadır. Bunlar onun, Kızıltaş'taki hayatından kalan silik duygularıdır. Bu duygular silik olmalarına rağmen, onun kitaplara göre olan düşüncelerini bölüp, huzursuzluk verecek kadar kuvvetlidirler.(s.84/85). Bu duygular onu, kendi esirleri yapana kadar rahatsız etmekte devam edeceklerdir. Daldığı hayalleri hep yanda keseceklerdir. (s.126/127). Selim'in içinde devamlı olarak iki şahsiyet çarpışmaktadır. Biri Selim isminin temsil ettiği Türk'lük, diğeri ise, Çilingirov'un "OV" unda gizlenen, Rus hizmetkârlığı veya buna mecbûr oluş:

"..... Kendisi bile bir bütün değildi. İki parçadan ibâret bir insandı. Biri Selim, öteki Çilingirov. Hangisi kendisiydi? Hangisi insandı? Hangisi gerçek insandı, Hangisi şeytanca bir ruhu temsil ediyordu? (....) Çilingirov'u yere yıkıp, çizmesinin ökçesiyle kafasını ezmek, Çilingirov'u kanlar içinde bırakıp gitmek, sırtını bütün insanlara ve dünyaya çevirip, yalnız kendisini düşünen bir hodbin olmak istedi. Fakat yapmadı. Ayrılamıyordu Çilingirov'dan. Çilingirov onun yanıbaşındaydı. Kimbilir içinden Çilingirov Selim'e:

- Selim, Selim İş bencilliğe kalırsa, ben senden çok daha güçlüyüm" diye gülüyordu belki." (s.132)

Selim komünist partisi ileri gelenleriyle tanıştıkça, onlarla içli dışlı oldukça bazı aksaklıkları da görür. Halkın devleti olmak iddiasıyla başa gelenler, halkla aralarına çelik bir duvar örmüşler ve erişilmesi imkânsız bir bürokrasi oluşturmuşlardır·

"Her yerde bürokrat... Her yerde koca bir bürokrat ve o koca bürokratın çevresinde hissiz, tüysüz, renksiz, iğrenç sıçanlar... (.....) - Her yerde Ahhh... Göreceksin... Sen de göreceksin bir gün. Öyle bir zaman gelecek ki, Knyaz Mordvin'leri, Graf Varantsov'ları gölgede bırakacaklar bunlar... Göööreceksin..." (s.181)

Savaş dünyaya ve Kırım'a çok şeyler kaybettirir, ama Selim'e de bazı hasletler kazandırır. İnsan sevgisini tadar. Sırt çevirdiği bazı gerçekleri görür:

"Selim aşağıdaki düzlükte alnını toprağa vurmuş, iki eli başı üstünde, gözlerinde, şaha kalkmış bir at gibi, hayatın vahşi kişnemelerini dinliyor, dinlerken de içinden:

"Kurtar Tanrı'm. Kurtar Tanrı'm. Günahkârım ama yıkma beni burada. Acı bana... Gözbebeğimden çok sevmem gereken şeylere yüz çevirdim. Ama kırma beni Tanrı'm. Sevdiklerimi arayıp bulmak istiyorum... Acı bana Tanrı'm" diye dua ediyordu." (s.306)

Herkesten birşeyler alan harp, Selim'in de sağ kolunu alır. Hastahane hastahane dolaştırır. Selim'de bir vefâ duygusu vardır. Rus'lar hakkında bir türlü kötü düşünemez. Onların mekteplerinde okumuş, onlarla dostluklar kurmuştur. Bunları bir anda silkip atamaz. Savaş esnasında ve yaralı olduğu sırada, cephede konuştuğu çeşitli milletlere mensûp, ama Rus ordusunda bulunan askerlerin hemen hepsi, kendi milli duygularıyla yaşarlar. Rus'lara karşı hiç bir bağlılık duymazlar. Fakat Selim komünistür. Hastahaneden çıktığı gün, tek koluyla yine Rus üniformasını giyer. Neticede Alman'lara esir düşer Ona yardıma koşan, onu düştüğü perişan durumdan kurtaran ise, yine kendi canından kendi kanından insanlardır. (s.389)

Selim esirlikten kurtulup, Çukurca'ya döndüğü vakit, artık her şeyin farkına varmıştır. Bütün kalbiyle bağlandığı Natalya, onun yokluğunda bir Alman kumandanıyla oynaşmıştır. Onun için komünizm falan kalmamıştır yani. Bir Rus kendi komünizmini düşünmedikten sonra, Selim mi düşünecektir? O Rusya için kolunu vermiştir, var gücüyle savaşmıştır. Buna karşılık Natalya ondan bir sadakati bile esirgemiştir Elin komünizmini yaymak Selim'e mi kalmıştır?

"Senin vatanın için, Natalya... Bak, bana bak... Kir ve bitler içinde çürüdüm... Altımda toprak, taş, çamur; üstümde kar, yağmur, ateş, rüzgâr; aç, yalınayak cephelerde sürüklendim, ölüme koştum senin vatanın için Natalya... Kendi benliğimi unuttum, yurduma, kendi halkıma sırtımı çevirdim; kendi kanımdan olanları hakîr gördüm. Bir hâin oldum kendi halkım için. Kanı benden, kemiği benim kemiğimden, öz be öz halkımın varlığını hiç saydım... Annemden emdiğim sütü kendi kardeşlerime haram ettim. Bu yurdu ve bu halkı esir yapmak için kalbimle ve dimağımla çalıştım. Bu da az... Senin vatanın ve senin milletin için savaştım, kolumu verdim. Niçin bakmıyorsun yüzüme?"(S.399)

Selim artık kendi halkının bir ferdidir. Onlarla kaynaşmış, onların mânâ âlemine dalmıştır. Halkıyla beraber aynı câmide saf tutmuş, cuma namazı kılmaktadır:

"İçerde câmii dolduran kalpaklı kafalara uzun uzun baktı, Selim, onların fısıltılı seslerini dinledi, sonra yürüdü, ağır adımlarıyla avluyu geçti, eşikte ayakkabılarını çıkardı. Ayakkabıları eşikteki ayakkabılara karışınca, kalbinde kendini öteki insanlar içinde kaybetmiş gibi bir his uyandı ve başını göğsüne eğerek içeriye girdi ve kimsenin dikkatini çekmeksizin, köylüler arasında yer aldı... Namaz başlamıştı." (s.402/403)

Selim bir süre de dağlarda çetecilerle beraber dolaşır, yaşı otuza yaklaşmaktadır. Artık canı toprağı çekmektedir. Köyde ve diğer köylerde Rus'lar bir "kırım" harekâtına girişmişlerdir ama, insan ölecekse de, toprağında, köyünde ölmelidir. Hem bazen ölmek yaşamaktan daha iyidir:

"-Gel köye dönelim Alim... O köy bizim köyümüzdür. Bizim Çukurca'mızdır. Korkma. Öldüreceklerse de korkma. Bak Rus'lar Dede Cavit'i öldürdüler değil mi? Ötekileri de öldürdüler değil mi? Korktu mu onlar?

(...)

Bilir misin Alim? Bazan bana öyle geliyor ki, ölmek yaşamaktan iyidir. Yaşamak elbette güzeldir. Ama yaşamak için ev lâzım, toprak lâzım, ateş, şu, ekmek lâzım. Bunlar olmayınca ölmek daha iyi." (s.530)

Bir zamanlar, kolhozun atının kendi atı olmasını istediği için, Alim'e kızan Selim, son sözlerinde yaşamak için gerekli şeyleri sayarken, bu görüşün tam zıddını müdâlaa ediyor. Selim ölmek için rahatça Çukurcaya dönebilir artık...

Köyde orta yaşlılar umumiyetle, geleneklerine bağlı, milliyetçi kimselerdir İçlerinde dâima, Rus'lara karşı bir kin mevcuttur. Topraklarına bağlıdırlar. Bu gruba Çukurca'lılardan, Reis Bilâl, Berber Hasan ve Kara Mustafa ile Yanköy'lü Gümüş Çoban dâhil edilebilir

Reis Bilal :

Köyün Selim'den evvelki kolhoz reisidir. Uzun boylu, kuru, kolları sarkık, başı göğsüne düşük ve yüzü kaygılı olarak tasvir edilir.(s.9). Köylülerine elinden geldiği kadar iyi davranmak ister, kendisi de onlardan biridir Ama kolhoz reisi olması sebebiyle, kendisine emir veren Rus'lar vardır. Tabii ki onların emirleri köylülerin zararınadır. Reis Bilâl çoğu zaman zor durumda kalır. İki ateş arasında gibidir.

Savaş sırasında Kırım Alman'lann eline geçince köy muhtarı olur. Selim'le dostluk kurar, onu evlâdı gibi sever. İnsan öldürülmesine taraftar değildir. Hele Çukurca'da böyle bir işin yapılmasını hiç istemez Canı Tann vermiştir, Tanrı alacaktır. (s.498/499). Savaş sonrasında Rus'lar tarafından köyden sürülür.

Berber Hasan:

"Onlar da İnsandı" romanında, Yalta'ya bağlı Kızıltaş köyünde berber olarak görülür. Sonra Rus'lar tarafından Çukurca'ya sürülmüştür. "Uzunca boylu, geniş omuzludur. Omuzlarına göre ince bellidir. Orta yaşlıdır. Gözlerinin içinde geçmiş yıllardan kalma bir acılık saklar. Geniş omuzlan üstünde bütün bir hayat yükü vardır. (s.10). Devamlı olarak eski köyü, Kızıltaş'ı düşünür. (s.23). Selim'in durumu, onu daha evvelden tanıdığı için, Berber Hasan'ı herkesten çok üzer. O selim'i evlâdı gibi sever. Köylülerden kimsenin onun hakkında kötü düşünmesini istemez. Rus'lara düşmandır. Bu sebeple Kırım'ı ele geçirdikleri zaman, Alman'lann safında çarpışacak gönüllülere katılır. (s. 385). Selim'i esir kampından kurtarır. Harpten sonra, köy meydanında Rus'lar tarafından kurşuna dizilir. (s.539)

Kara Mustafa:

İsyankâr bir karaktere sâhiptir. Selim'e düşmandır. Rus'lara karşı amansız bir kini vardır. Düşüncelerini içinde tutmaz, her fırsatta konuştuklarına tekrarlar. Neticede Rus'lar tarafından köyden sürülür.

Gümüş Çoban:

Çukurca'ya komşu olan Yanköy'lüdür. Çobanlık yapmaktadır. En olmadık havadisleri civar köylere o dağıtır. Söyleyeceği sözü sakınmaz. Sempatik bir tipi ve konuşması vardır. Bu yüzden söylediği sözler kendisine bir zarar getirmez. Yaklaşan savaşı sezmektedir. Savaşın başladığı haberini köylere Gümüş Çoban getirir. Alman ordusunda gönüllü asker olur.

Köyün gençleri de, ortada yaşlıların fikirlerini paylaşırlar. Yalnız onlar daha heyecanlı, daha aktiftirler. Reis Bilâl'in oğlu Şevket, Soytar Şaban'ın oğlu Veli, Biber'in oğlu Muzaffer bu gruba girerler Bunlann diğer bir vasıfları da tecrübesizlikleridir

Şevket:

Reis Bilâl'in oğludur. Fizikî yapısı itibariyle babasına benzer. "Uzun boylu, ince, kuru, sarışın, Nogay gözlüdür. Sakalı henüz tüylenmeye başlamıştır." (s.17). Kara Mustafa'nın kızı Huriye'yi sevmektedir. Gayet iyi ata biner. Savaş sırasında Alman ordusunda asker olur Alman'ların Akyar (Sivastopol) ı almaları esnasındaki savaşta ölür. (s.454)

Veli:

Köyde kolhozun ilk kuruluşunda, Kur'an'ını okurken ölmüş, Soytar Şaban'ın oğludur. Otuzbeş yaşlarındadır. Esmer tenlidir. Meşe ağacı gibi sağlam ve dinç vücutludur. Güneşte yanıp tunçlaşmış göğsü her zaman meydanda, tıraşlı kafası yaz ve kış kalpaksızdır.

İlk bakışta sert görünen, pehlivana benzer, ama gerçekte kuzu gibi yavaş, pek az konuşan, pek az gülen, üzüntüsünü de, heyecanını da kimseye belli etmeyen bir karaktere sahipür.

Muzaffer:

Genç bir delikanlıdır. Polonya'da askerlik yapan ağabeyisinden gelen mektubu köy delikanlılarına okurken, Selim'e yakalanır. Mektubu vermek istemez, Selim'le aralarında kavga çıkar. Savaş sırasında bir Alman subayının emireri olur. Çok tecrübesiz ve saftır. Yaşı da daha yirmidir. Selim Alman subayı Schreiber'i esir edince, o da Selim'le beraber Rus çetecilerine gider. Onlara katılır. (s.512). Harbin sonunda yine Rus'lar tarafından kurşunlanarak öldürülür. (s.527).

Romanda ihânetini sürdüren bir genç vardır. O da Salavat Morcan'dır.

Salavat Morcan:

Çukurca'daki aşhaneye bakan görevlidir. Köylüye eziyet etmekten zevk alır. İkiyüz gram un için, onları günlerce bekletir. "Orta boylu şişmancadır. Ensesine düşen uzun ve kapkara saçları, özenerek arkaya taranmıştır. Yüzü bir kadınınki kadar ak ve nâziktir. Temiz giyimlidir. Köyde komünizmi kurmak için kendini vazifeli sayar. Alman'lar Kırım'a geldikleri zaman Akmeşçit'ten kaçar. Rus ordusuna yazılır. Komünizme de, cân ü gönülden bağlıdır.

Bütün bu şahısların dışında köyde yaşlı bir şahıs vardır. Hırçın tabi atlı birisidir. Köye yabancının girmesine tahammülü yoktur. Sabahtan akşama kadar, elinde değneği, köy meydanında oturur. üzerindeki hırçınlık, biraz da yaşlılığın tesiriyledir Doksanını aşmıştır, ama hâlâ dinçtir. Değneğini kapıp, köye gelen Rus ve Alman askerlerinin üzerine yürüyecek kadar cesûrdur. Bu Dede Câvit'tir. Savaş sonrasında Rus'lar onu da câmiin yanındaki ağaca asarlar. (s.529)

Romanda Çukurca'lı kadınlar da yer alırlar Bunlar genellikle hayatlarından memnûn değildir. Kocalarının eve, daha çok yiyecek ve giyecek temin etmelerini isterler. Hepsi kolhoza düşmandır. Kocalarının, yahut aile reislerinin en büyük yardımcıları yine bunlardır. Gündüz kolhoz, akşamları da kendi evlerinin işleriyle uğraşırlar. Hepsi birer sabır ve dayanıklılık âbidesidirler.

Bu şahıslara örnek olarak Berber Hasan'ın kaynanası ile hanımı Hüsniye, Reis Bilâl'in karısı Samur, Kara Mustafa'nın kızı Huriye ve Veli Şaban'ın hanımı Sâniye sayılabilir. Romanda yazar, bütün olarak köyün atmosferini verdiği için şahısların sayısı çoğalmıştır. Bu suretle okuyucuya, toprağını kaybeden şahısların sayısı hakkında bir fikir verilir.

Köyde ve Kırım'da, dînî tören yapmak yasaktır. Türk'ler bunu gizli olarak îfâ ederler. Akmeşçit'te gizli olarak mevlid okuyan Eşref Efendi adlı birinden, sadece ismen bahsedilir. Bundan başka bazı Çukurca'lılardan da yine, yalnız isim olarak bahsedilir. Veli Ağa, Değirmenci Rıdvan, Demirci Yakub, Kırım Muhtar Cumhuriyeti Başkanı Menliban Abdülcelil Hayrullah, onun yardımcılarından Şamil ve Rus çetecileri ile irtibatı sağlayan, Yankóy'lü Gani bunlardandır.

Romana giren hemen hemen tek çocuk ise, Alim'dir Alim; "Onlar da İnsandı" romanındaki Kızıltaşlı Bekir'in kızı, Ayşe'nin oğludur. Selim'in yanında büyümüştür. 8-10 yaşlarındadır.

Eserde, zikredilenlerden başka, Rus ordusunda hastabakıcılık yapan Seyfettin isimli bir Başkurt Türk'ü ile, Selim'in hastahaneden çıkınca, Novorossiysk'in bir mahallesinde rastladığı Veli, Çelebi Kurt Hasan ve Abla Aka isimli Kırım'lı Türk'ler de yer alırlar. Bunların ortak özellikleri, Rus'lara düşman olmalarıdır.

Yine romanın, 229 ve 230. saifelerinde, askere alınan Çukurca delikanlılarının kırkbir kişilik bir isim listesi bulunmaktadır.

RUS'LAR

Rus'lar bu eserde de, karşımıza istîlâcı olarak çıkarlar. Emelleri kuvvet yoluyla komünizm ideolojisini yaymak, esâretleri altında yaşayan milletleri, bu fikre râm etmektir. Bunun için kullandıklan tek araç kuvvettir. Bunu bilhassa Kırım Türk'leri üzerinde denerler. En büyük korkuyu onlar karşısında duyarlar. Tabii bu korkuda, esâretleri altında yaşayan, diğer Türkistan ve Azerbaycan Türk'lerinin de büyük rolü vardır.

Rus bürokratları kesinlikle Türk'lere düşmandır Panteley Petroviç'in, içkili bir halde iken Türk'lerle Rus'lan karşılaştıran sözleri ilginçtir·

"Rus halkı komünizmi kabul etti Niçin? Komünizm olduğu için değil. Komünizm Rus halkına refah getirdiği, getireceği için değil. Çünkü getirmedi ve getireceği de yalnız senin okuduğun kitaplarda yazılıdır. Rus halkı, komünizmde gerçek bir güç, çıplak bir güç gördüğü için kabul etti komünizmi. Rus halkı komünizmden kurtuluş beklemiyor. Zaten Rus halkının refaha, mutluluğa, mutlu bir hayata ihtiyâcı yok bile ... Rus halkı mutluluk ve refah nedir, bilmiyor." (s.104)

"İşte Rus halkı... Bizde geçer akça güçtür. Ama senin halkını, benim halkıma bağlayan ve bir arada yaşatabilen bir şey var. Bilir misin nedir? Gene güç.. Benim halkımın kuvvete, güce tapınması, teslim olması; senin halkının ise gücü sevmesidir. Halklarımızın geçmişine, tarihine bir bak bele... Senin halkın her zaman güçlü olarak yaşadı, gücü sevdi ve bâlâ seviyor. Göstermiyor bunu, belli etmiyor ama seviyor. Senin halkın biz Rus'ları değil, bizim gücümüzü seviyor. Belki bilmiyerekten seviyor, ama seviyor. Senin halkın sağlam bir halktır. O güçsüz bir halkın hâkimiyeti altında yaşayamaz. (....) Görüyorsun ki, senin halkın gücü sevdiğinden, benim halkım korktuğundan güce teslim oluyor." (s.105/106)

Panteley Petroviç, komünist partisinin ileri gelen şahıslarındandır. Yukarıdaki sözlerinden, onun Türk tarihi hakkında bilgi sahibi olduğu anlaşılıyor. Tabii o da Türk'lere düşmandır." "Türk'ler gücü sever" düşüncesiyle olacak, onların Sibirya'ya sürülmelerine karşı sesini bile çıkarmaz. Petroviç teknik okulda hocadır Selim'le orada tanışmıştır. Yaşlı ve az şişman birisidir. Şapkasından, ayakkabısına kadar, giydiği her şey "ak"tır. (s.24)

Harp sırasında tifoya yakalanır. Akmesçit'te saklanmayı başarır. Selim'in harbin sonlarına doğru değiştiğini, komünizmden soğuduğunu görünce, ona Rus'ların Türk'lere yaptığı iyiliklerden bahseder. Tekrar kazanmaya çalışır. Petroviç aslında bir Rus milliyetçisidir. Selim'le tartışırken bu yönü söylediği sözlerle açığa çıkar. (s.431). Petroviç Rus çetecileriyle de irtibat hâlindedir. (s.486)

Sergey Vasileviç Kuzmin:

Akmescit'te parti sekreteridir. Oturduğu odanın eşyalarından hiç bir farkı yoktur. O da eşyalar gibi, sağır, soğuk ve renksizdir. Bir ölü gibidir. İnce dudakları, sönük gözleri coşkunluk ne, özlem ne bilmez. Devamlı düşünür. Köylerdeki kolhozlarda üretimi artırmak için, çeşitli çareler arar. Bunlardan biri de sürgündür. Akmesçit ve köylerindeki sürgün hareketlerini o idâre eder Savaş sırasında Akmesçit'ten kaçar.

Komünizmin yaymak için çalışan Rus kadınları da, romanda yer alırlar. Bunlardan bazıları, savaş sırasında milletlerinin karakterlerine uygun olarak, komünizmi bir kenara atıp, Alman subayları ile ilgilenirler. Natalya Vasilyevna ve arkadaşı Zina bu gruba girerler. Ama Lüba gibi, çetecilik yaparak Alman'lara karşı savaşan kadınlar da vardır.

Natalya Vasilyevna:

Partide görevlidir. "Uzunca boylu, sarışın, dolu göğüslü , etli ve ak ensesi tıraşlı, genç ve kıvrak vücutlu bir kızdır. İri ve güzel gözleri vardır. Savaşa kadar Çukurca'da Selim'le birlikte yaşar. Savaş sırasında, Alman subayı Her Hauptman Schreiber'in metresi olur

Zina:

Natalya'nın mektep arkadışıdır. Alman subayları ile ilişki kurması için, Natalya'yı etkileyen odur

Lüba:

Otuz, otuzbeş yaşlarında, sırtında kısa meşin bir ceketi, ayaklarında çizmeleri, başında sağ kulağı üzerine yatırılmış, deri bir kalpak olan, kara gözlü, beyaz yüzlü kızıl yanaklı bir kadındır. Dağlarda çetecilik yapmaktadır. (s.515)

Alman'lar Kırım'ı işgal ettikleri zaman, onların hizmetine girip çalışan Rus'lar da vardır Romanın 406. saifesinde rastlanılan sakallı, ihtiyar bir Rus ile, Konstantin Prohoriç adlı genç bir Rus bu tiptendirler. Tabii işgal sırasında bile komünizm için çalışan Rus'lara da tesâdüf edilir. "Kısa boylu, başı açık, uzun sakallı, kedininkiler gibi küçuk gözlü, sırtında bol, biçimsiz bir palto olan, tek kollu bir Rus (s.415), hem konuşkandır, hem de çetecilerle irtibat halindedir. Köylerdeki komünist partisi üyeleriyle, parti arasında gizli olarak haberleşmeyi sağlar. (s.481).

Rus'ların büyük bir kısmının Türk düşmanı oldukları, romandakı Rus şahısların karakter ve fikirlerinden anlaşılır, ama Türk'lerle dost olmasalar bile, "yiğidi öldür, hakkını yeme" düşüncesinde olanları da vardır. Bunlar ekseriya yaşlı kimselerdir. Rus'ların Kınm'ı tekrar ele geçirip, Türk'leri imhâ hareketlerine girişmelerinden sonra, Selim'in Türk'lerin cesetleri başında karşılaştığı bir ihtiyar Rus (s. 527) Türk'lerin iyi insanlar oldukları ve Osmanlı ile çarlık Rusya'sı arasındaki savaşların, bugünkü kadar korkunç ve acımasız olmadığı kanaatindedir. Rus'ların Türk'lere zulüm yaptığını o da kabul eder. Aklı selim sahibidir.

ALMAN'LAR

Savaş başlarken, Rusya ile beraber hiç olmazsa bütün Avrupa'nın tek hâkimi olmak gayesindedirler. Rusya'ya savaş açtıklan vakit en geç üç ay içinde zafere ulaşacaklarını düşünürler. Hepsi de dünyanın en üstün ırkı oldukları telkiniyle yetişmişlerdir. Bu sebeple diğer insanları kendilerinden aşağı seviyede görürler. Türk'ler onları bir kurtarıcı olarak beklemektedirler. Ama Alman'lar Kırım'ı ele geçirdikleri zaman, gösterdikleri zulüm Rus'larınkini aratmaz. Türk'ler onlar için, "Büyük Almanya"nın ideallerine hizmet ettikleri müddetçe kıymetlidirler. Daha doğrusu, faydalanılması gereken bir hazır kuvvet veya hedefe varmak için bir nev'i vasıtadırlar.

Eserde Alman subaylarının karakteristik bir timsâli olan Her Hauptman Schreiber bir dereceye kadar vâzıh olarak ele alınır. Savaş esnâsında rastlanılan bir, iki Alman askeri ise, yorgun, bitkin, hayata küskün, her şeyden habersiz ve mağdur durumdadırlar.

Görüldükleri yerde Rus'lar tarafından kurşuna dizilirler. Bu hüküm silahsız, yani esir oldukları zaman için de geçerlidir.

Her Hauptman Schreiber, Kırım'ı işgâl eden Alman ordusunun bir subayıdır. "Uzun boylu, yüzü tıraşlı, soğuk bakışlı, ve tek gözlüklü biridir. Türk'lerden büyük Alman'ya her sahada yardım etmelerini ister. Natalya ile ilişki kurar. Harbin sonuna doğru, Selim tarafından kaçırılarak, Rus çetecilerine teslim edilir. (s.510)

DİĞERLERİ

Türk'lerden başka, Rus idaresi altında yaşayan bazı kavımler de vardır. Yahudiler, Çingene'ler, Ukrayna'lılar ve Rus Kazak'ları bunlardan bazılarıdır. Romanda bunlar da yer alırlar. Romanın başında, kavga esnâsında ağzına geleni söyleyen bir Çingene kadınına rastlanır. (s.35/36). Bir Yahudi olup, eskicilik yapan Çıfıt Leovi, muhtemelen "Onlar da İnsandı" romanında Yalta'da bir bakkal dükkânı işleten şahıstır. Bir keçiye çektirdiği arabasıyla köyleri dolaşır, eskileri toplar ve yeni haberler getirir. (s.202/203/356)

Bir Ukrayna'lı (Hohol) olan albay Banderçuk da Rus ordusunda subaylık yapmaktadır. "Kocaman kafalı, sarı kirpikli ve küçük mavi gözlü birisidir. (s.237)

Romanda Rus Kazak'larına da rastlanır. Cephede Rus ordusunda askerdirler. Ama Rusya için savaşmaktansa, gidip kolhozda yaşamayı tercih ederler. İnatçı bir karaktere sâhiptirler, ama birbirlerine tutkun olurlar. Romandaki Rus Kazak'ları; Stepan Nogayko (s.256/257-266-279-331), Vasil Çubarov (s.256), Nikita Darmov (s.259-276-279-300-331) ve Ziko Batakov olarak gösterilebilirler. Hepsi de savaş esnâsında ölürler.

ZAMAN

Eserde mekân kadar olmasa bile, zaman da mühim bir yer tutar. Tarihî bir zaman söz konusudur. Bu, ikinci dünya harbini'de içine alan 1938-1946 yıllarıdır. Yıllar adeta insanların hayatlarını düzenler, onların yaşayışlarına istikamet verir Romanda kozmik zamanın da büyük bir yer tuttuğu, insanların yaşayışlarını etkilediği görülür. Kozmik zaman bazen, insanların yaşadıkları hâdiseler ile tezât teşkil eder. Hasan'ın kaynatasının ölümüyle, aileyi kaplayan acıya, akşam vakti hiç aldırmaz:

"Güneş çoktan ufku kızıl renklere boyayıp battı, yamaçtaki otlar dirilip canlandılar, gün boyunca kimbilir nereleri dolaşmış rüzgârlar,

bahçelere döndüler. Kuşlar cıvıl cıvıl sesleriyle, sessiz, sâkin akşamı selâmlıyorlardı." (s.7)

Romanda bir hadisenin tarihi esas alınarak, dolaylı olarak bir diğerinin tarihi de belirtilir:

"Selim'in, Salavat Morcan'ın kafasıyla, kooperatifin kapısını açtığı günden tam iki hafta sonra, tarlalardan ekin devşirme işleri sona erdi." (s.109)

Mevsimler, köylünün yaşayışına azamî nisbette tesir eder. Kış mevsimi köye, sessizliği ve sükûneti hâkim kılar:

"Kış gelip iyice yerleşmişti artık Çukurca'ya. Demir renginde gökyüzü alçalmıştı ve köy, derin ve sürekli bir sessizlik içinde, Salgır'ın sağır gürültüsünü dinliyordu. (s.191)

Kış köylüye, hele yiyecek ve yakacakları varsa, sessizlik ve huzur verir ama, onun cephedeki tesiri tamamen başkadır. Cephedeki zırhlı araçlardan daha zâlim, daha korkunçtur. Başlıbaşına bir ordu gibidir.

"Ne var ki çok geçmeden, Von Kleist'in tank tümenleri, toprak yolları bataklıklara, çamur deryasına çevirecek yağmurlu güzü beklerken, Rusya'nın bağrına hiç kimsenin beklemediği o güç, o korkunç, o zâlim, o öldürücü güç ansızın çıkıveriyor. Kış." (s.311)

Mart ayının gelmesi, kışın gücünün zayıfladığına delâlet eder. Kış köyde sâkin ve sessizdir ama, köylüler yine de onun uzamasından korkarlar. Martta insanların yüzünü bahar gülümsemeleri kaplar:

"Mart girdi. Saçı sakalı pamuk gibi ap ak ihtiyarların yüzlerinde gülümsemeler belirdi. (.....) Ama dışarda hâlâ kış var. Yollar, tarlalar, bahçeler hâlâ karların altında. Olsun... İnsanlar eskisi kadar korkmuyorlar kıştan. (s.199)

Bahar insanlara mutluluk verir. Birbirleriyle ilişkilerinde bir samimiyet, bir yakınlık meydana getirir. İnsanlar birbirlerini daha dikkatle dinlerler. Yürekleri sevgi ve inanç duyguları ile doludur. Yüzlerinden tebessüm hiç eksik olmaz. (s.207/208).

Savaşın cereyân ettiği zamandan bahsedilirken, kesin bir tarih verilmez. Yalnız ay isimleri belirtilir. Zaman savaşın şiddetini ayarlar. Savaşın en şiddetli olduğu aylar, Eylül (s.234), ve Ağustos (s.236-277) aylarıdır.

Romanın 329. saifesinde rastlanılan "Küçük Alim? 1932 nin kışıydı, Ayşe'yi ahırda bulduğu gün. On yaşında demek Alim." ibâresinden, "Onlar da insandı" romanında, 1932 senesinin, sürgün harekâtına kadar olan kısmının romanlaştırıldığını anlıyoruz. O yıldan on yıl sonra, yani 1942 tarihinde Selim, hastahanede son gününü geçirmektedir. Romanın 31. sayfasında da, Selim'in yirmiüç, yirmidört yaşlarında olduğu, 1932 sürgününün üstünden sekiz sene geçtiği belirtilir. Bu duruma göre eserde, 1940-1943 yılları arasında Selim'in ve Çukurca'lıların başlarından geçenler anlatılır.

Selim düşünceye daldığı anlarda, bazen, maziye döner. Eski köyü olan Kızıltaş'ı ve onun insanlarını hatırlar.

MEKAN

Eserin asıl ağırlık noktasını, mekân ve ona duyulan sevgi teşkil eder. Mekân topraktır, köydür, evdir.. İnsanları kendine kuvvetle bağlayan yerdir. Eserin isminden de, onun bir mekân romanı olduğu anlaşılır. Yazar bunu önsözünde, "Bu eser bir bakıma Çukurca'nın hikâyesidir." diyerek ortaya koyar.

Asıl mekân Çukurca'dır. Ama eserde gerek Stalin devri sürgünlerinin yer alışı, gerekse ikinci dünya harbinin o devreye rastlaması sebebiyle, Çukurca'dan başka, ona yakın olan köyler, Kırım yarımadası ve Ukrayna toprakları hep birlikte, eserin mekân kompozisyonunu meydâna getirirler.

Mekân ile köylünün kaderi sanki ortaktır. Köyde ölen bir insanın ardından, şahıslarla beraber, mekân da hüzünlenmekte ve karalara bürünmektedir. Tabii bunda akşam vaktinin de payı vardır:

"Şimdi ekin tarlaları karara karara, köyden uzaklaşmış, gecenin kucağına gömülmüş uyuyordu. Ölünün bulunduğu ev sessizdi. Öteki evler de, garip sessizlikleriyle ölü evinin kederini kendi aralarında paylaşıyorlardı sanki." (s.15)

Fakat Rus'lar ne kadar insafsız olursa olsun, köy ne kadar kederlenirse kederlensin, Çukurca yine güzeldir. Ekin tarlalarıyla, bahçeleriyle, Çadır Dağı'yla, Salgır ırmağıyla tabiî bir güzelliği aksettirir. İçinde yaşayanları büyük bir sevgiyle kendine bağlar. (s.24). Çukurca'nın bu güzelliğine mukabil, komünist partisi sekreterinin odası, o derece soğuk, hissiz ve sağırdır:

"Geniş bir oda, orta yerde kan rengi kızıl bir örtüyle örtülü, bir masa. Masanın üzerinde, Stalin'in kara büstü. Masanın gerisinde kahverengi, ceviz bir koltuk. Koltuğun gerisinde yüksek bir pencere, ama odaya gün ışığı sızmıyor. Pencere ağır, renksiz örtülerle örtülü. Oda sessiz, sağır, soğuk." (s.38)

İnsanı yetiştiren topraktır. Rusya'nın verimsiz ve sevimsiz toprağı, nasıl soğuk ve hodgâm bir millet meydana getirmişse, Kırım'ın güzel ve münbit toprağı da, güzel ve samimi insanları meydana getirmiştir:

"... Ah, Selim, Selim... Sen bu toprağın evlâdı değil misin Selim? Sen kötü bir insan olamazsın. Olmak istesen bile olamazsın. Sen, hafif, ipek tülbentlere bürünmüş, Kırım'ın tatlı havasında soluyorsun. Sen bu toprağın isanısın. Bu güzel toprak kendi bağrından, güzel mahsûl, güzel buğday, güzel üzüm verdiği gibi, yalnız güzel insan yetiştirir." (s.165)

Köylüler arasında Türkiye'ye karşı da bir hasret vardır. Anadolu onların yakınlarıdır. Onu görüp mutlaka hasret gidermeleri gerekmektedir. Orayı da özlerler; tıpkı analarını, babalarını, kardeşlerini, akrabalarını özledikleri gibi:

"Yaşlılar içlerini çekiyorlar:

- Hey gıdi eski günler...

- Ya... Eski günler...

- Eski günler daha iyiydi.

- Hiç değilse denizi aşar, Ak Toprak'a (Türkiye) çıkardık." (s.200)

Savaş her şeyi altüst eder. Tesiri bilhassa mekân ve şahıslar üstündedir. En büyük tahribâtı onlar üzerinde yapar. Savaşın kızgın bir anında cephe şöyle tasvîye edilir:

"Savaş kızgın safhasındaydı. Arkalarında Alman tanklarının sığındığı tepeler ateş, toprak, duman içinde; orman ise bir yanardağ gibi uluyordu. Topların tarlalara uzanan gürültüleri altında makineli tüfeklerin çılgın çığlıkları, uçuşan kurşunların yılan ıslıkları, tüfeklerin salvoları daha pes, daha engindi

Siperlerde askerler. Bütün topların ateşi biraraya dökülüyor. Karşıki tepelerin gerisindeki tankların sırtları görünmüyor gayrı. Yalnız uğultu halinde tepeleri örten ateş; yırtılan toprak parçaları, toprağın bağrından fışkıran renk renk dumanlar; (....) Haykırışlar, top sesleri,

makineli tüfeklerin acı takırtıları birbine karışıyor, ormanın bağrından çıkan renkli dumanlar kıvrıla kıvrıla göğe yükseliyor; yükselerek yeryüzünü gökyüzünden, gökyüzünü yeryüzünden saklıyorlar." (s.247)

Hastahaneler savaşın tesirlerini bir dereceye kadar azaltmaya çalışan kurumlardır. Ama savaşın tahribâtı en çok cephede, ikinci olarak da hastahanelerde görülür:

"Novorossiysk. Hastabane. Koridor, kolsuz, bacaksız, başları kanlı sargılarla sarılı yaralılarla dolu. Her yerde kanlı insanlar değnek, sedye." (s.322)

Mekâna asıl şeklini veren insandır. Asıl sâhibini kaybettiği vakit, mekân da köhneleşir, harâbolur. Darmadağınık bir vaziyet alır. Selim'in iki sene sonra tekrar evine döndüğü vakit gördüğü manzara, mekân adetâ canlandırılarak, şu satırlarla anlatılır:

"Ev derin bir sessizlik içindeydi. Küçük bahçe kapısını ardına kadar açık buldu Selim Evin önünde vaktiyle bostan olan arazi kazılmamıştı; tamtakırdı. Bostan çitinin bir kaç yeri sökük ve çöküktü. Çit kışın yakılmak için sökülmüş olacaktı, bazı yerlerde kocaman kocaman delikler göze çarpıyordu. Terasa çıkan beş basamak ahşap merdivenin dibinde eski gazete, kâğıt parçaları, birkaç boş şişe, sigara kutuları, paslı konserve tenekeleri, çöp kutusu duruyordu. Ev, avlu, avluya bitişik kazılmamış bostan Selim'e, küskün ve dargındılar sanki. Bu zamana kadar Selim'i bekleye bekleye umudu kesmişler ve şimdi Selim'e küskün bir tavırla bakıyorlardı " (s.397/398)

Selim savaştan dönmüştür. Ne için savaştığını bilmez ama, sağ kolunu savaşta bırakmıştır. Selim artık yarım bir adamdır. Savaştan evvel yapmaya başladığı evi de yarım kalmıştır. Eskiden Natalya'yla beraber oturduğu ev, onun olmaktan çıkmıştır. O evde Natalya'yla birlikte Alman'lar da oturmuşlardır. Selim'in sığınacağı tek yer yarım kalan evidir. İkisi bir bütün teşkil ederler.

"Az sonra Selim'i inşaatı yarıda kalmış evin duvarı dibinde buldular. Sırtını duvara dayamış, sağlam koluyla sağ omuz başını tutuyor ve gözlerini kırpmadan bayırdaki eve bakıyordu." (s.401)

Romanda geçen bazı cephe ve yer adları da şunlardır: Minsk-Smolensk-Moskova demiryolu. Lutsk-Brodi-Tarnopol-Zaleşki-Çarnovits savunma hattı. Prut nehri, Uman şehri, Kirovograd, Krivoy, Rog, Dnepropetrovsk, Dinyeper, Kiyev, Znamenko, Aleksandriya,

Zinovyevsk, Ukrayna, Çernigev, Türkistan, Ural, Harkof, Stalingrad, Don ve Volga, Kuzey Kafkasya, Kuban, Rostov, Azak Denizi, v.s.

Or Kapısı, Yanköy, Çadır Dağı, Beşdirek, Sivastopol, Akmesçit, Kırım, Yalta, Kızıltaş, Sibirya v.s.

Yukarıda görüldüğü üzere, bazı mekânlar hâlâ Türkçe adlar taşımaktadırlar.

KOMPOZİSYON

Esenn kompozısyonu, "Onlar da İnsandı" romanındaki ile büyük bir benzerlik gosterir. Yalnız bu romanda bölüm sayıları daha arttırılarak, onbire çıkarılmıştır. Her bölüm de, yine kendi içinde kısımlara ayılmıştır. Bu ayırma işlemi, anlatımda bir rahatlık sağlar. Asıl vak'ayı meydana getiren farklı motifler, bu ufak kısımlarda ele alınır. Vak'ayı asıl kahraman üzerinde toplayabilmek, veyâ kahramanın o anda içinde bulunmadığı bir çevreyi romana aksettirebilmek için, her bölüm içindeki sayıları onaltıya kadar yükselebilen bu kısımlardan faydalanılır. Romandaki onbir bölümü şu şekilde ayrılmıştır:

I.	BÖLÜM:	Sekiz,
II.	BÖLÜM:	Dokuz
III.	BÖLÜM:	Sekiz
IV.	BÖLÜM:	Onbir,
V.	BÖLÜM:	Sekiz,
VI.	BÖLÜM:	Sekiz,
VII.	BÖLÜM:	Yedi,
VIII.	BÖLÜM:	Ondört,
IX.	BÖLÜM:	Onbeş,
X.	BÖLÜM:	On,
XI.	BÖLÜM:	Onlatı

kısımdan oluş-maktadır.

Bölümlerin muhtevası ise, kısaca şu şekildedir.

I. BÖLÜM: Bu ilk bölümde, Selim'in kolhoz reisi olarak köye gelmesinden evvel, köylünün yaşayışı ele alınır. Komünist rejimin yasakladığı, (dinî tören ve geleneklerin köylüler arasında gizli de olsa canlılığını muhafaza ettiği görülür. 6,7 ve 8. kısımlarda Selim, Akmeşçit'teki hayatıyla romana girer.

II. BÖLÜM: Yine köydeki kolhoz hayatından bazı sahnelerle, Selim'in köye gelişi ve mahsül devşirme işlerine nezareti ikinci bölümde ele alınır.

III. BÖLÜM: Selim'in Çukurca'nın geliştirilmesi hakkındaki düşünceleri, beş yıllık bir plan hazırlayışı ile, ileride köylülerle anlaşmazlıkları ve ona bir sığınak olacak olan, Natalya'nın romana girişi bu bölümde olur.

IV. BÖLÜM: Selim dördüncü bölümde köylülerle anlaşmazlıklara düşer. Yalnızdır. Rus zulmü de müşahhas olarak bu bölümde ortaya çıkar. Köylülerden bazıları sürülür

V. BÖLÜM: Koyde savaş söylentülerinin çıkışı, Selim'in Natalya ile ilk anlaşmazlığı ve savaşa hazırlık beşinci bölümde yer alır.

VI. ve VII. BÖLÜMLER: Bu iki bölüm tamamen savaşa ayrılmıştır. Cephelerin durumu, askerlerin hâlet-i rûhiyeleri, ve Selim'in yavaş yavaş değişerek aslına dönmeye başlaması, bu iki bölümün muhtevasını meydana getirir.

VIII. BÖLÜM: Sekizinci bolümde savaşın cephe gerisine geçilir. Okuyucu, yaralı Selim'le beraber, hastahaneleri dolaşır.

IX. BÖLÜM: Bu bölümde yazar, cepheden Çukurca'ya döner. Köyü anlatır. Kırım Türk'lerinin Alman ordusuna gonüllü olarak katılmalarını ele alır. Natalya'nın Selim'e ihaneti ile, Selim'in köye dönüşü ve daha önce inandığı şeylerin inkân demek olan, câmie girip namaz kılışı da bu bölümdedir.

X. BÖLÜM: Onuncu bölümde Selim, aradığı huzuru, Çukurca'da kendi kanından, kendi canından insanların arasında bulur.

XI. BÖLÜM: Son bölümün başlarında Selim'i bir huzursuzluk kaplar. Bu savaşın sonunda başlayacak Rus katliamının habercisi gibidir. Selim huzursuzluğun tesiriyle önce Çukurca'dan ayrılır. Sonra Alman kumandanını kaçırarak Rus çetecilerine teslim eder. Bölümün sonlarına doğru ise, köy hasreti tekrar Selim'in içine hâkim olur. Bu duygu ölüm korkusundan daha güçtür.

Selim öldürüleceğini bile bile, köye döner. Bu bölümün başka bir özelliği de, Rus'ların zâlimliği ile, Kırım Türk'lerinin çaresizliğini dramatik bir şekilde ortaya koyuşudur.

ROMANLARDAKİ FİKİRLER

Cengiz Dağcı'nın bu dört eserinde, en mühim fikir olarak, toprak sevgisi görülür. Bundan başka, millî şuur ve bunun zarûrî bir neticesi

olan Rus düşmanlığı da, göze çarpan fikirlerdendir. Cengiz Dağcı'nın eserlerindeki fikirleri ana hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Tahsil ile ilgili olanlar.
2) Toprak sevgisi ile ilgili olanlar
3) Millî şuuru aksettiren fikirler
4) Kırım'da yaşayanların arasındaki, vatan birliği fikri.
5) Rus düşmanlığı fikri.
6) Türkiye'ye karşı duyulan sevgi ve beklenilen yardım.
7) Alman'ların Türk'ler üzerinde meydana getirdikleri hayal kırıklığı.
8) Türk'lerin örf ve âdetlerini aksettiren satırlar.
9) Alman'ların Türk'lere bakış açısını aksettiren satırlar.
10) Esir milletler arasındaki dayanışmayı aksettiren satırlar
11) Rus'ların düşüncelerini ve komünizmi aksettiren satırlar.
12) Sürgün fikri

TAHSİL:

Kırım'da orta yaşlılardan bazıları, esir milletin, ancak tahsilli kimselerin devlet kademelerinde vazife aldıkları vakit kurtulabileceği inancını taşırlar. "Korkunç Yıllar"daki Sâdık Turan'ın babası da bu şekilde düşünür:

"- Ben senin okumanı istiyorum, Sâdık, dedi. Okuyup adam olmanı istiyorum. Sana ihtiyâcım olduğunu biliyorum; fakat sana muhtaç olan yalnız ben değilim... Bütün millet sana, senin gibi gençlere bakıyor. (.....)

- Başımızdan geçenler, başkalarının da başına geldi; felâkete milletçe uğradık Sâdık. Bu milleti sizin gibi gençler kurtarmazsa kim kurtaracak?" (K.Y. s. 21)

Yapılacak tahsil ise daha ziyâde askerî sahaya dönük olmalıdır. Subayların da, bir gün kendi milletlerine yardım etme zamanı gelecektir:

"- Kim ve ne olursan ol, büyük adam ol Sâdık, diyordu. Her sahada siz bu yurda lâzımsınız. Bilginizi artırırsınız, yeni insanlarla tanışırsınız. Kırım'da sürünmekle millete ne faydanız dokunacak? Doktorlarımızı tüketiyorlar. Hiç olmazsa subaylarımız olsun. Onlar da bir gün millete yararlı olurlar." (K.Y. s. 45)

Tahsil fikri Yahudilerde de vardır. Ama onlarınki bir milleti kurtarmak için değil, dünyayı parmaklarında döndürebilmek uğrunadır:

"Oku, oku, Şolom.... Okumazsan benim gibi zavallı bir Yahudi olursun. Çarşıda yaz kış, hayvan gübreleri içinde, un çuvalları arasında geçer ömrün. Herkes sana söver, herkes sana Yahudisin der Ama, okursan, dünyayı parmağında döndürürsün." (O.İ. s 359)

TOPRAK SEVGİSİ:

Eserde işlenilen fikirlerden biri de, toprak sevgisidir. Kırım Türk'lerinin büyük bir kısmı topraklarına bağlıdır. Toprakları devlet tarafından ellerinden alınmış olmasına rağmen, onlar eski ata topraklarını gözbebekleri gibi severler:

"Millet o anayurdu seviyordu. Herşeyden, kendinden bile çok seviyordu. Bundan dolayı sessizdi, her zulme, her şeye râzıydı, yalnız atalar, dedeler toprağında yaşasın. Bu son on yıl içinde, tarihlerin en kanlı fâciâsını geçirmiş kıyı boyu köyleri, gene de yavaş yavaş kalkınıyordu. Bağların kolhoz malı ilân edilmesine rağmen, köylü eski ata topraklarını gözbebeği gibi severdi. Mahsûlünü, meyvasını toplayıp bükûmete teslim ederdi. Sonra gidip, kooperatif kapılarında, bir kilo buğday için nöbete girer, gece yarılarına kadar beklerdi. Elinden alınmış tarlasında, bağında babçesinde iki büklüm çalışırken, atalar toprağına döktüğü gözyaşlarını yalnız kendisi bilirdi. Kimseye belli etmezdi, çünkü o toprak, o yurt onundu." (K.Y. s. 42/43)

Yukarıdaki satırlarda, toprak sevgisi ile beraber, sürgün fikri de göze çarpar Millet zulme topraklarından sürülmemek için katlanmaktadır. onlar ölümden değil, topraklarından sürülüp Sibirya'ya gitmekten korkmaktadırlar:

"Hasan.

Yaşıyorsun ba... dedi tekrar. Selim'den ses soluk çıkmayınca ilâve etti: - Babanın ruhu geziyor senin yanında Selim. Ama dikkatli ol, ağzından bir kez daha Sibirya sözü çıkarsa, babanın aziz rûhu bile para etmez; anladın mı? Biz ölümden korkmuyoruz... Ancak Tanrı bize Sibirya'ya göstereceğine, dua et de ölüm versin bize." (OTB. 161)

Toprak sevgisi, kadın erkek, bütün Kırım Türk'lerinin içine işlemiştir. İşte Bekir'in karısı, Esma'nın sözleri:

"Toprağıma bele yanaşsın bir bakayım, bağıma yanaşsın bele. Yüzünü gözünü tırmalar, gözbebeklerini oyarım. Leşini ciğerini, köpeklere yediririm. Benim babam, bağımı komolızmaya ver diye mi verdi sana?" (O.İ. s.65)

Toprak sevgisi, ata mirası gibi, nesilden nesile geçerek devam eder:

"Ama toprak onlarındı. Kolboz olsundu, gene onlarındı toprak. Sabah şafak sökerken kalktı, gün batana kadar, alınteriyle çalıştı, toprakta ve topraktan aldığı bütün bereketi, götürüp bükûmete teslim etti. Ama darılmadı toprağa. Darılmak ne... Canı nasıl kendisininse, toprak da kendisinindi. Kendi ata toprağına bakar gibi baktı, sevdi. Toprak sevgisiyle yaşadı. Toprak için bu sevgiyi Tanrı söndürmedi onun kalbinde, Tanrı'nın söndürmediği bir sevgiyi ise biç kimsenin söndüremiyeceğine inandı ve katlandı." (OTB. s. 358)

MİLLÎ ŞUUR:

Romanlarda millî şuur fikri de ele alınır. Dil, milî şuuru ayakta tutan en mühim unsurlardan biri, belki de birincisidir:

"- Şu gazetelere bak Senin dilin, benim dilim. Atalarımızın, dedelerimizin dili. Bir milletin varlığı, dili ve yurdu ile belli olur, öyle mi? Yüzelli yıldır, eski çarlık idâresi, bizi cennet yurdumuzdan sürdü, astı kesti. Bugünkü Rus idâresi de, şuracıkta bir avuç Tatar'ın canlı dilini kesiyor." (KY. s. 54) (.....) "Yok Süleyman... Benim gibi düşünen âlimin başına neler geleceğini sen de iyi bilirsin. Sonra dil yalnız âlimin dili değildir. Herkesin dilidir. Çobanın, köylünün, bütün milletin... Herkesin." (KY. s.55)

Bir milleti, kendisinden başka kimsenin düşünmeyeceğini anlamak da millî şuurun bir tezâhürüdür.

"Benim duygularımı Alman'lar anlayabilirler miydi? Benim miletimi mi düşünecekti onlar?" (KY- s.279)

Mensûb olduğu milleti sevmek, onun temiz rûhunu lekelememek, bu da millî şuurun bir başka cephesidir:

"Bu satırları büyük bir mesûliyet duygusuyla yazıyor, sevgili milletimin temiz rûhunu, yaptığımız fena şeylere karıştırmaktan korkuyorum. Ama, böylelikle ne yaptığımız fena şeylerden kaçacağım, ne de kendimizi, uzaklarda yaşlı gözlerle bekleyen milletten ayıracağım. Bugün geçmişi dâima kızıl, geleceği daima kara gören, basta

kafamda, içimin ateş ve titremesine yardımcı gelecek, beni hummadan kurtarabilecek bir fikir, serinletici bir teselli kalmadı.

Yalnız Allah'tan dilerim ki, mahkemeye sürüklenip götürülünceye kadar; bir duvar dibinde, düşman kurşunları göğsümü delik deşik edinceye kadar, milletime sevgim, îmânım; düşmanlarıma karşı kin ve intikam duygularım sönmesin." (YKA. s. 42)

Düşmanlara karşı uyanık olmak da millî şuurun bir gereğidir:

"Bu zavallılara bak Enver. İyice bak... Bunlar da senin kanından, bunlar da Tatar... Ama senin gibi değil onlar, onlar uyuyorlar. Felâkete bile uyuyarak gidiyorlar. Sen onlar gibi olma... Onlar gibi olursan bu yurdun başına, daha büyük korkunç belâlar gelecek." (Ol. s. 246)

VATANDAŞLIK BAĞI:

Eserlerde aynı toprakta doğup büyüyen, fakat ayrı soydan insanların da birbirlerine karşı vatandaşlık bağları ile bağlı olmaları ve yardımlaşmaları fikri de işlenir. Hele Kırım, insanları ile çeşitli çiçeklerden yapılan bir demete benzer:

"- Otur Grişa, otur derdim. İkimiz de Kırım'lıyız, arkadaş olacağız. (KY. s. 65)"

"Kalbimin derinliklerinde bir sevgi kabarıyor. Şimdi bu satırları yazarken Grişa'yı hatırlıyorum, Grişa'yla beraber rahmetli Ahmet Özenbaşlı'nın "Kırım halkı çeşitli çiçeklerden yapılmış bir demettir" sözünü hatırlıyorum." (KY. s. 88)

"Onlar da İnsandı" romanının kahramanı Bekir'e göre ise, Kırım'da Rus'lardan başka herkes bir arada yaşayabilir.

"Tekrar gözünü dağlarda gezdirdi, fısıldar gibi. "Çifut da olsa Kırım'lı" dedi. "Bu dağları Tanrı bizler için yarattı. Bu dağların arasında Türk de yaşar, Çifut da, Rum da... Eb, Ermeni de yaşar. Ama Rus? Ama Rus?" (Ol. s. 390)

RUS DÜŞMANLIĞI:

Rus düşmanlığı, eserlerde kuvvetle işlenen fikirlerden biridir. Rus'lar zâlimdir. Onlara yardım edilmez. Insanları, bilhassa Türk'leri suçsuz yere zindanlarda çürütürler.

"Uzandı, gömleğimden tutu, beni kendine çekti ve korkunç bir sesle kulağıma fısıldadı:

- Harp etme... Bu zâlim millet uğrunda kan dökme kardeş...

İri gözleri gözlerimin içinde devam etti:

Ben Kazan'lıyım... Tatar'ım... Kazan'da okudum, doktor oldum. Su ver kardeş... 935'de beni canımdan çok sevdiğim çocuğumdan ve karımdan ayırıp, götürdüler... Hapse attılar Niçin? Bilmiyorum. Altı yıl G.P.U. zindanlarında çürüdüm. İki ay önce bapishaneden alıp buraya getirdiler. İki Alman kurşunu karnımı deldi... Bilirim doktor fayda etmez kardeş. Dinle beni... Sen harp etme." (KY. s.102)

Sâdık Turan da, "Yurunu Kaybeden Adam" romanında, Rus çetecilerini kıstırdığı zaman, onlara olan bütün kinini şu satırlarda ortaya koyar:

"Şimdi, ilk defa olarak burada, bu dakikalarda, niçin, neyin uğrunda savaştığımı biliyorum. Yurdum için, Kırım'ım, Türkistan'ım için... İşte şu karşımdakiler, milletimi esir edenler bunlar. Bunları, öldüreceğim." (YKA. s.189)

Bu düşmanlık sadece Türk'lere mahsus değildir. Bir Rus Kazak'ı olan Ziko Batakov da Rus'lara son derece düşmandır:

"Sen ne kadar Rus isen ben de o kadar Tatar'ım. Kazak'ım kuzum ben, Kazak... İnat Kazak... O Batak'a bakma sen Batak Ziko'ya bağlı bir beygir gibidir; otladığı yerden uzağa gidemez. Göreceksin... Bir gün, Don Kuban bûr olacaktır; bizim altın tarlalarımıza Moskof mujikleri pis ayaklarıyla basamayacaklardır İşte benim deminden beri söylemek istediğim budur. Kazak Kazak'tır, Tatar Tatar'dır, Ukrayna Ukrayna'dır, Kafkasya Kafkasya'dır, Rus Rus'tur. Niçin bunlar hep Rus olsunlar? Biz kendi kendimizi idâre edemez miyiz? (OTB. s. 337)

TÜRKIYE SEVGİSİ:

Eserlerde dış Türk'lerin, Türkiye'ye bağlılık ve güvenme duygularını aksettiren fikirlere de yer verilmiştir. Onlar için Türk bayrağı altında bir an yaşamak bile büyük bir saadettir:

"İşte Sâdık, etrafımız düşmanla sarılı olarak, o sevgili Türk bayrakları altında üç ay yaşadım. Ya Türk'lerin haberleri var mı acaba bizden?" (KY. s. 218)

"Nihâyet tam dokuzda odada çıktım. Yarım saat sonra Türkiye konsolosluğunun üstündeki ay yıldızlı armanın altındaydım. Hayatımda hiç bir zaman kendimi bu kadar mesut hissetmemiştim." (YKA. s. 241)

ALMANLAR'IN ZALİMLİĞİ:

Alman'lar Kırım'a geldikleri zaman, Türk'ler istiklâle kavuşacaklarını, zulümle dolu günlerin geride kalacağını sanırlar. Ama durum hiç de böyle olmaz. Alman'lar da zulüm yaparlar. Türk ise zâlime hiç bir zaman dost olmamıştır:

"- Senin için öldü dediler. Öldü dediler... intikamını almak için dağlara çıktım. Ama bırak beni ağam dağlarda yaşayayım. Alman'lar fena insanlar... Çocuk öldürdüklerini gözlerimle gördüm. Bırak beni... Beni almağa mı geldin? Bırak beni." (YKA. s.155)

Eserlerde Rus'ların ve Alman'ların Türk'ler hakkındaki fikirleri ile komünizm hakkında bazı fikirler de yer alır.

ALMANLARIN TÜRKELER BAKIŞI:

Alman'lar Türk'lere ancak kendilerinin işlerine yaradıklan müddetçe dostturlar. Hattâ bu dostluk görünüştedir. Türk'ler hata yaptıklan anda, Alman'ların gerçek niyetleri üste çıkar:

"- Sen bu bolşeviği mi korumak istiyorsun? Kim oluyorsun benim emrime karşı gelecek... kiminle konuştuğunu unutuyor musun? Ne çabuk adam oldunuz... Biz sizi esir kamplarından aldık giydirdik, esirlikten kurtardık... (.....) Alman üniforması giymekle benden sual sormaya bak mı kazandın sanıyorsun?" (YKA. s.231/232)

RUSLARIN TÜRKLERE BAKIŞI:

Rus'ların Türk'ler hakkındaki fikirleri ise, komünist ideoloji paralelindedir. Hep sindirme ve yoketme gayesini taşırlar. Bu, icrâ mevkiindeki bütün Rus'larda istisnâsız böyledir. Halktan bazıları Türk'lere zulüm yapıldığı kanaatindedir ama, onlarınki sadece durumun düzelmesi için bir temenniden ibârettir

"- Arkadaşlar, yine de tekrâr ediyorum. İnsâf merhamet denen şey biz bolşevikler için hem ayıp, hem de tehlikelidir; bunu unutmayınız... Tatar'ların çoğu bize karşıdır; bizim ideallerimiz onlara uzaktır. (.....)

bunlar bizim ideallerimize yabancıdırlar, onları yalnız kuvvet ve zorla yetiştirebiliriz.

Milliyetçilik, onların kanlarına sinmiştir. Onlar hâlâ vaktiyle kahraman bir millet, yüksek, büyük bir devlet olduklarını hatırlıyorlar. Rusya hudutları içinde yaşamalarına rağmen, Kırım topraklarını kendi öz toprakları, Tatar toprakları sanıyorlar Onların bu düşüncelerinin, bizim için ne kadar tehlikeli olduğunu anlatmaya hacet yok.. Türkçe konuşuyorlar, evet Türkçe... Çocuklarının kafalarını, kalplerini, Türkçe türkülerle, Türk edib ve kahramanlarının adlarıyla kirletiyorlar." (Ol. s.441)

Şu satırlar da, bolşevizmin ihtilâlini kazanma metodunu açıklar:

"Bolşevizm ihtilâlini bu metotla kazandı, yalnız ve yalnız bu metodla yaşayabilecek, dünyayı bu metodla kurtarabilecektir. Partimizin ve hükûmetimizin temel taşı kuvvettir. Düşmanın kara kuvvetinden korkmayınız; düşmana karşı elinizdeki kuvveti kullanmaktan çekinmeyiniz." (Ol. s.442)

KOMÜNİZM VE HALK:

Komünist ideoloji için halkın değerinin ne olduğu, Panteley Petroviç'in sarhoşlukla söylediği şu sözlerden anlaşılır:

"- Halkına komunizmi kurdurmak istiyor musun?

Sorusuna Selim'in cevabını beklemedi; yumruğunu sıktı ve Selım'in dizi üstüne koydu·

Yumruk göster ona... Sadece göster değil, kullan o yumruğu... Yumruğun içinde komünizmi tutuyorsun, başka bir şey mi, bunun hiç de önemi yok... Halk nedir ha? Halk bir sürü... Evet halk bir sürüdür. Sevişen, ağlaşan, doğan, arada bir ölen, yeniden doğan ve çoğalan bir sürü..." (OTB. s. 103)

Özetlersek; Cengiz Dağcı'nın bu dört romanında görünen ana fikir, toprak sevgisi ve vatan kavramıdır. Bu topraklarda yaşayan Türk'ler, sadece vatanlarını kaybetmiş değillerdir, Türk'lükleri de kaybettirilerek, Rus'laştırılmak istenmektedirler. Bu, onlarda kuvvetli bir, benliğini muhafaza etme ve savunma duygusu uyandırır. Millî benliğin tezâhürü bütün günlük yaşayışa sinmiştir. Türk'ler dil ve din gibi iki değeri kaybetmedikleri müddetçe, tarihin derinliklerine kök salan milî varlıklarıyla ve dünyadaki diğer Türk'lerle irtibatlarını muhafaza

edeceklerdir. Bu süreçte en büyük görev yaşlılara düşmektedir. Çünkü onların geçmişle bağları hala devam etmektedir.

ROMANLARDAKİ ÜSLÛP

Cengiz Dağcı'nın bu dört romanında en mühim üslûp özelliği, onun hissî ve heyecanlı bir anlatıma sâhip oluşudur. "Korkunç Yıllar" ve "Yurdunu Kaybeden Adam" da bu özellik, en üst seviyeye ulaşır.

Diğer iki romana ise, heyecandan ziyâde, hissî bir ton hâkimdir. Korkunç yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam romanlarında üslubun heyecanlı olmasında, o romanlarda ikinci dünya harbinin büyük yer tutmasının payı vardır.

"Bekir'in mektubu ve gazeteler, beni beynimden vurulmuşa döndürdü. İçimde kabaran acı duygular, hâtırâlar boğazımı tıkıyor, âdetâ nefes alamaz oluyorum. Başım dönüyor, gözlerim kararıyor. Gazeteler ellerimde, ordugâhın bir ucundan, öbür ucuna koşarak:

Katiller... katiller... diye bağırmak istiyorum. İçimde Karadeniz'in en azgın zamanlarındaki gibi dalgalar köpürüyor. Fakat ben, o dalgaları içimden çıkaramıyor, bir yere vuramıyorum. O fırtınaları, yumruklarımı sıkıp ağzıma sokarak, içimde boğmak istiyorum, boğamıyorum. Onlar beni boğuyorlar. Yavaş yavaş yanaklarımdan süzülen gözyaşlarıyla, nihayet sâkinleşir gibi oluyorum. Ne zamana kadar. Bilmiyorum. Gazetelere bakıyorum. Hep Tatar sözleri, Tatar kelimeleri Rus harfleriyle yazılmış.. O harflere baktıkça, kendi dilimden, anneleri-mizin mini mini yavrulara ninni söylemek için kullandıkları o tatlı dilden nefret ediyorum âdetâ. O yazılar öyle çirkin, öyle kaba ki..."(KY. s.51)

Yazar bir hâtırât mâhiyetinde olan bu iki romanında, Sâdık Turan'ı Roma'da bir otel odasında düşündürürken, üslûbunun tonunu iyice hissîleştirir. Sâdık Turan'ın tereddütlerle dolu anlarını ifâde eden satırlar, okuyucunun içine bir eziklik duygusu doldurur

"Bu akşam, şimdiye kadar yazdıklarımı okuyorum da, düşünüyorum: Kimin için yazıyorum? Bunları kim merak edecek? Hiç kimse... Hiç kimse bunları okumayacak. Kimse bu yazıları merak etmeyecek; bunu iyi biliyorum. Yazar değilim Yazılarımda kimseyi âlâkadar etmeyecek bir bakîkat var. O bakîkat yalnız benim içimde. Ölmüş kahramanların heykellerini ölüler değil, yaşayanlar yükseltirler.

Onların rûhlarını içinden çıkarıp bir heykel hâline getirmek için ben hayatta kalmalıyım. Onlar arkalarında güzel izler bırakıp gittiler. Ben bugün hayattan kopmuşum, onların izlerinden, kendimden, insanlardan, dünyadan korkuyorum. Ben yaşamıyorum: Yaşamak için savaşıyorum Önümde yalnız karanlık ve korku var. Ben ilerliyemiyorum. Önümdeki hayatı göremediğimden, dâimâ geriye bırakıyorum. Belki bana yardıma gelir, belki bana kim olduğumu söyler, ileriki hayatın sırlarını açıklar; belki birgün geçmişim gelir de, beni o yılların kanlı fâciâları arasından geçirdiği gibi, bugün de zayıf, düşkün vücûdumu ve rûhumu, önümdeki kara günlerden atlatarak selâmete ulaştırır." (KY. s.41)

Yurdunu kaybeden adamın muallakta kalışının dramını gözler önüne seren şu satırlar da, üslûbun hissî cephesinin bir kısmıdır:

"İçeriye girip, göçmenlerin arasında sıra bekledim. Bir saat sonra bir memur beni odasına çağırdı. Geniş odada, masanın gerisindeki koltuğa geçen memur, bana karşısında yer gösterdi. Yüzüme bakarken kaşları çatıldı. Ben, çok sual soracak diye korkudan titriyordum. Sonra başını, önünde açık duran kâğıtlara eğdi. Kalemi alıp bir şeyler yazdı; gene uzun uzun yüzüme baktıktan sonra.

- Nome di famiglisa?[3] *dedi.*

Turan.

- Nome?[4]

- Sâdık.

- Luago di nascita?[5]

- Kırım.

- Russia?

Sustum.

- Nacionalita[6]

Hayır manasına başımı salladım, hiçbir devletin tebaası olmadığımı anlatmak istedim Memur bir kere daha uzun uzun

---

[3] Soyadın
[4] Adın
[5] Doğum Yeri
[6] Tebaa

yüzüme baktı; nihâyet önündeki kırmızı mürekkep ve iri harflerle, "No Nacionalita" kelimelerini yazdı. Evet ben tabiiyetsiz, yurtsuz ve lüzumsuz bir insandım. Fakat karşımda oturan insan göründüğü kadar sert ve merhametsiz değildi. Şimdi iki kaşının ortasındaki dik çizgi kaybolmuştu. Yurtsuz, memleketsiz olduğumdan acımıştı bana. Kalemini masaya, kâğıtların üzerine bıraktı. Yüzüme abbapçasına bakarak, bana dünyanın bir yerinde yerleşmek lâzım geldiğini anlattı. Kızılhaç memuruna gitmek, İtalya'dan gitmek istediğimi anlatmaya çalışırken, boğazıma bir şey tıkanıyordu.

- Nereye?

Kırım'ımı, güzel ve yeşil memleketimi kalbimde saklayıp, uzaklara, uzaklara gitmek istiyorum.

- Nereye?

- Nereye olursa olsun...

- Nereye? Arjantin?... Brezilya?.. Uruguay?...

- Uruguay, dedim.

Tezkerede "No Nacionalita" nın altına gene kırmızı harflerle; elinde kalem değil de balta varmış ve yaş ağacı kökünden kesermiş gibi, "Eğli desidera decarsi a Uruguay" (Uruguay'da yerleşmek istiyor) cümlesini yazdı." (YKA. s. 245/247)

Eserlerde umumiyetle tahkiye metodu kullanılır. Vak'a, bu iki eserde birinci şahıs ağzından hikaye edilir. Diğer iki eserde ise, hikâye eden ile, hikâyeleri anlatılanlar adetâ birleşir. Bu arada diyaloglara da büyük yer verilmiştir. Anlatımın başka bir hususiyeti de, şiirlere yer verilmiş olmasıdır. Bunlar roman kahramanlarının bazı anlardaki rûh hallerine uygun olarak seçilmiş, türkü ve marş sözleri ile, halkın duygularını dile getiren şiirlerdir. Korkunç Yıllar'da, namazlarını kılıp bitiren Özbek'ler, vatanlarına olan hasretlerini şu türküyle dile getirirler:

"Güzel Türkistan sana ne oldu,
Hiç vakitsiz güllerin soldu.
Bilmem niçin kuşlar ötmez bahçelerinde,
Ah, bahçelerinde... (KY. s. 108)

Yine aynı romanda, Türkistan askerlerinin vatanlarına olan sevgileri, şu marşta dile gelir:

"İleri... İleri...
Türkistan erleri,
Ölürüz senin için
Türkistan illeri... (KY. s. 285)

Yurdunu Kaybeden Adam'da da, vatanı için son fırtınanın yaklaştığını hisseden Sadık Turan'ın dudaklarından, şu acı mısralar dökülür:

"Kınım'dan çıkmış bir bulut
Hey yâr karşıya yağacak
Aytır da ağlarım... (YKA. s. 158)

Onlar da İnsandı romanında, bir çobana âşık olan Ayşe'nın dudaklarından çoban türküsü hiç eksik olmaz:

"Obana balam obana[7] Karabaş kuzum tuz ister,
Verme kızını çobana Çaban ağam kız ister.
Kızını versen çobana Karabaş kuzuya tuz yoktur
Sokar başını tobana[8] Çoban ağama kız yoktur...(Oİ. S.19)

Köylerde acıklı bir şekilde ölenlerin arkasından ağıtlar yakılır Aşağıdaki dörtlük de, genç yaşta uçuruma yuvarlanarak ölen, Remzi'ye, Kızıltaş'lıların yaktığı ağıttır:

"Çıktım dere başına,
Kaza çıktı karşıma.
Ah neler geldi, vah neler geldi,
Bu gençlikte başıma." (Oİ. s.284)

Bir köyde, hele Türk köyünde, geleneklere uymayan yenilikler yapılırsa, köylü zekâsı onu ince bir şekilde tenkit eden maniler düzer. Şu dörtlük de kolhozun mâhiyetini ortaya koyar:

---

[7] Başçoban
[8] Saman

"Dağa çıksam kaşka,
Geyik baş vermez.
Köye dönsem kolhoz,
Bana aş vermez." (Oİ. s.413)

Kırım'lılar kahramanlarını unutmazlar. Onları ölümsüzleştiren türküler yakarlar. Kahramanların adları, dilden dile, söylenen anonim türkülerle dolaşır. Böyle türküler, aynı zamanda Türk milliyetçiliğini de devam ettirirler Aşağıdaki türkü, Alim Aydamak için söylenir:

"Alim Alim demekten,
Ben kesildim yemekten.
Aman alim of, of.
Yandım Alim of, of.
Alim gider pazara,
Uğramasın nazara.
Alim öldü diyenler,
Kendi girsin mezara."(Oİ. s.413)

Savaş vakti, oğulları cephede çarpışan ana-babalar, evlerinde hüzünlü seslerle savaş türküleri söylerler:

"Ah anaylar, anaylar,
Ak sakallı babaylar,
Oğlum asker gitti diye,
Evlerinde ağlaylar.
Makinalar yağlandı,
Birbirine bağlandı.
Port-Artur'a girince,
Kılıç bıçak kayrandı.[10]
Bardak dolu su mudur?
Yapan yolu bu mudur?
Ah, Allah'ın zâlimi,
Yapacağın bu mudur?
Kurapatkin[9] başımız,
At etidir aşımız.
Port-Artur'un içinde,
Kaldı bizim başımız." (OTB. s. 198/199)

Romanlarda, tarihî ve hamâsî duygular da işlenir. Bu duygular, Kırım Türk'lerinde millî şuurun ayakta durmasının en önemli etkenlerindendir. Evlerde akşamları babalar çocuklarına, "Kuzu Kurpeç", "Çora Batır" destanları söylerler. (KY. s.25/26). Ayrıca yaşlılar da çocukları güreştirip, hikâyeler anlatarak, onların kahramanlık duygularını beslerler. "Korkunç Yıllar" romanında, Bahçesaray'lı bir ihtiyarın çocuklara anlattığı hikâyeyi, "Dede Korkut" hikâyelerini ve "Manas Destanı" nı hatırlatması bakımından buraya aynen alıyoruz:

---

[9] Rus-Japon savaşında vazifeli Rus generali.
[10] Bilendi.

"- Azamat'ın oğlu Arslan Bey kızı sevdi, hediyeler gönderdi ve kızı babasından istetti. Kızın babası Arslan'a:

- Arslan'ım... Kızımın saçları ipek, gözleri elma, vücûdu fidan. Sen delikanlı daha evimin eşiğinden atlamadın, kılıcın kılıfından çıkmadı, ben sana kızımı nasıl veririm, dedi. Hey, bey... Kızın babasından gelen bu cevap, yiğit Arslan'ın canına tak etti. Aynı gün yiğit Arslan, yurdunu bıraktı gitti. Dört yıl ne memlekete döndü, ne de bir haber gönderdi. Bu zamanlarda, Bucak'ta Arslan adlı gayet meşhur bir pehlivan vardı. Fakat bizim Arslan mıydı, yoksa başka bir Arslan mıydı bilmiyorum. Çünkü Canbulak'ta da, Yedesan'da da, Or'da da, çok namlı ve meşhur Arslan'lar vardı. Nihayet bir akşam üstü saraya yakın bir yıldırım gibi, bir atlı şehre girdi. Bu atlı gösterişli bir pehlivandı. Külahı, sultan külahı gibi elmaslarla süslenmişti; kuşağı, mahmuzları, atının üzengisi bile altındandı Bizim oturduğumuz kahvenin önünde durdu Yabancı pehlivanı tepeden tırnağa süzdük. Kımdi acaba? Kimse bilmiyordu.

Atlı pehlivan:

- Tanımadınız ha... diye seslendi. Aramızdan biri.

- Hey Allah'ım, bu pehlivan bizim Arslan yabu. diye bağırdı.

Evet atlı, yiğit Azamat'ın oğlu Arslan'dı. Bucak ordusunda nice nice kahramanlıklar göstermiş, Lehistan'ın şehirlerini, köylerini yakıp yıkmış... Aldığı esirler sayısızmış, mücevherâtı besapsızmış... Arslan adı, Han topraklarında yaşayanların kalbine korku olmuş. Arslan'ın adı sarayda bile anılırmış... Bir akşam kahvede oturmuş, cenkleri hatırlıyorduk. Bizim Arslan da kahvedeydi.

İçeriye, başında demir tellerden örülmüş bir miğfer, demir eldivenli elinde kılıç, geniş omuzlu, Arslan'dan da boylu, yabancı bir pehlivan girdi. Bu tepeden tırnağa silahlı pehlivan, kapının yanında durarak, ateşli gözlerini yiğit Arslan'a dikti ve şöyle dedi

- Azamat'ın oğlu Arslan Bey... Arslandan da zâlim Bey...

Kahvede hepimiz ayağa kalkmış, yabancı pehlivana bakıyorduk

Pehlivan sözüne devam ederek

- Yurdumu yaktın, babamın kanını akıttın, kızlarımızı Kefe'de baremlere sattın..

Sonra demir eldivenleri çıkarıp, Arslan'ın ayakları dibine attı, ve:

- Yurdu için ölmeyen var mı bu dünyada pehlivan? Ya esirlik, ya ölüm... seç ve çık önüme, bey Arslan... diye bağırdı.

Bizim yiğit Arslan yabancıyı tanıdı. O Lehistan pehlivanıydı Ayaklarının dibindeki demir eldivenleri kılıcıyla iterek, Lehistan pehlivanına şöyle bir cevap verdi:

- Yaktım yıktım yurdunu. Sözün doğru pehlivanım. Üçbin başı esir ettim. Kefe'de sultan haremlerine sattım. Fakat bunları namusluca yaptım. Atlıya karşı at sürdüm, kılıçlıya karşı kılıç çektim, okluya karşı ok attım. Yurdu için ölen pehlivandır, pehlivan... Esir olup namusumu, sülalemin adını kirletmem. Ölüm olsun.... dedi, demedi kılıcını çekerek ortaya atıldı.

Biz de iki pehlivanın kavgasını seyredeceğiz diye çok sevindik. Fakat kahvede bulunanlar arasında, sarayda hizmet eden biri vardı. Birden yabancıyı tanıdı ve ortaya atılarak:

Ben bu Lehistan'lıyı tanırım. Elçidir o, elçi... Tutun Arslan'ı... Tutun Arslan'ı... diye bağırdı. Kahvedeki öteki pehlivanlar Arslan'ı tuttular. Arslan Bey:

- Bırakın beni... Allah aşkına bırakın beni... diye yalvardıysa da, kahvedeki saçı sakalı ağırmış pehlivanlardan biri:

- Dur Arslan ne yapıyorsun? Han toprağında elçiye silah çekilir mi? dedi. Arslan:

- Beni çağıran şu pehlivan değil miydi, ağalar? Önüme çıkmayın... Numusa sığar mı bu, ağalar? diye direndi.

Yaşlı pehlivanlar:

- Evet yiğit Arslan, hakkın var, seni çağıran o pehlivandı. Fakat elçiye silah çektiğin duyulursa, yarın ulu Hakan'ın emriyle kafan kesilir, gâvur kafası gibi kazığa takılmaz mı? dediler

Arslan ise:

- Namusum kirleneceğine, varsın kafam kazığa takılsın, cevabını verdi Fakat ağalar Arslan'ı bırakmadılar. Elçi de, kahvede bulunanlar tarafından tanındığının farkına varınca, Babçesaray'da bir daha görünmedi.

Arslan Bey sarardı, soldu. Namusum kirlendi diye kimsenin yüzüne bakamıyordu artık. Arkadaşları:

- Sabret Arslan, sabret acıdır ama meyvesi tatlıdır, diye Lehistan pehlivanını Arslan'a unutturmak istediler. Fakat yiğit Arslan unutmadı. Nişanlısını unuttu, Lehistan pelivanını unutmadı. Namusum, namusum diye ağladı. Baktılar ki, olacak gibi değil, o akşam kahvede bulunan ağalar, Kalgay'ın yanına gidip, yiğit Arslan'ın hâlini ona anlattılar. Kalgay:

- Evet, evet, Arslan korku bilmez bir yiğittir, fakat hanlık topraklarında elçiye el kaldırırsa kafası kesilir ve gâvur kafası gibi kazığa takılır dedi. İlk fırsatta ulu Han'a anlatmayı vadetti. Günün birinde de, olanı biteni ulu Han'a anlattı. Ulu Han Kalgay'dan, Arslan'ın Lehistan elçisine silah çektiğini öğrenince çok kızdı ve derhal kafasının kesilmesi için emir verdi. Kalgay, Han'ın ayaklarına kapanarak yalvardı:

- Dinle Han'ım, yiğit kabahatsiz. Arslan'ı elçi çağırdı. Azamat'ın oğlu yiğit Arslan, namusu uğruna kılıç çekti. Kahvedeki ağalar, yabancı pehlivanın elçi olduğunu anlayınca, elçi Bahçesaray'dan kayboldu. Şimdi senin topraklarında mı, yoksa kendi memleketinde mi hiç kimse bilmiyor. Fakat yiğit Arslan derdinden ölüyor.

Ulu Han'ımız çok merhametliydi.

- Kendisine izin vereyim, gitsin arasın bulsun. Güreşsin, ne isterse onu yapsın. Fakat benim topraklarımda elçiye el kaldırırsa, kafasını kestiririm, vücûdunu ilere yediririm, ecdâdını lânetlerim, dedi.

Azamat'ın oğlu Arslan Bey bunu duyunca çok sevindi. İzin çıktığı gün memleketi terketti gitti... İki yıl düşman topraklarında dolaşmadık, şehir, köy bırakmadı. Lehistan pelvanını hiçbir yerde bulamadı. Günün birinde, pehlivanın Dinyeper Kazak'larının elinde esir bulunduğunu duyarak, Dinyeper'e gitti. Pehlivanın, Kazak'ların elinde esir olduğu doğruydu. Kazak'lar pehlivanın, zengin ve meşhur Arslan tarafından aratırıldığını öğrenince, karşılığında ağırlığınca altın istediler Fakat namusu uğrunda güreşecek yiğit için altının ne kıymeti var? Arslan Bey istenileni verdi ve esiri teslim aldığı gün ona:

- Bak yiğit, ben seni satın aldım. Ama benim esirim değilsin, seni azat ediyorum. Yalnız Hanlık topraklarında olmamak şartıyla, bir meydan seç, orada tutuşalım, zira sen beni mademki güreşe çağırdın, mutlaka güreşmemiz lâzım dedi.

Lehistan pehlivanı ise:

- Azamat'ın oğlu Arslan Bey Bucak ordusunda eşsiz bey... Arsız Kazakların elinden sen beni kurtardın Bırak senin kulun olayım, eğer buna lâyık görürsen, seninle değil, senin uğrunda güreşeyim, senin için öleyim, diye cevap verdi Lebistan Hanın bu cevabından sonra, ikisi ahbâb olarak Kırım'a döndüler. Arslan Bey kızla evlendi, Lebistan'lı pehlivan da az zaman sonra müslümanlığı kabul etti ve Han ordusunun sâdık bir eri oldu." (KY. s.30/34)

Yukarıdaki hikâye, içindeki kıymet hükümleri ve aşıladığı kahramanlık, dürüstlük ve Han'a bağlılık ile, cümle yapısı bakımından, "Dede Korkut Hikâyeleri"ni ve "Manas Destanı"nı andırmaktadır.

Cengiz Dağcı, romanlarında bu çeşit hikâyelerden de faydalanarak, halkın kültürünü okuyucuya aksettirir. Eserlerde dinî duygulardan da istifâde edilir. Yazar Kırım'lıların, komünizme rağmen dinî duygularını yaşattıklarını, bir evin veya köyün hudutları içinde, gizli de olsa, ibâdetlerini ve dinlerine olan bağlılıklarını sürdüklerini okuyucuya hissettirir. İşte, üslûbun diğer bir cephesi de, dinî terimlerin kullanılmış ve dinî duyguların işlenmiş olmasıdır.

Kırım köylerinde hâlâ, peygamberimizi anlatan "Siyer-i Nebi"ler okunur. Kültür seviyesi müsâlit ana-babalar, akşamları aile kişilerine, ya kahramanlık hikâyeleri anlatırlar, ya da "Siyer-i Nebi" okurlar. (KY. s. 98). Kırım Türk'lerinin Allah'a iman duyguları da çok kuvvetlidir.

- Allah'ım... Günahlarımız yüzünden önümüze hayatın ve ölümün en korkunç perdesini indirdiğin dakikalarda bile, biz seni sevecek, sana inanacak ve senden imdat bekleyeceğiz." (KY. s. 241)

Aşağıdaki satırlarda da, Allah'ın bütün kâinata olan hakimiyeti hissedilir. Herşey O'nun irâdesi altındadır.

"Dünya ve ötesi... Herşey O'nun elinde, herşey O'ndan, herşeyi O yapar, herşeyi O çevirir. Göz açtıran, göz kapatan O'dur. Yakan, söndüren, yaşatan, dirilten O'dur. Hep O'dur." (Oİ. s. 221)

Bütün İslâm âlemine hâkim olan gelenekler ve kaideler, Kırım köylerinde de vardır. Din beşerî gerçekleri ve inançları ile halk arasında devam eder. Aynı zamanda da örfün bir kısmını meydana getirir. Yazar muska yazmak ve Ramazan ayının kudsiyeti gibi unsurlardan da faydalanır:

"- Allah korusun...

- Muskayı göğsünde taşı Mehmet...

- Unutma sana söylediklerimi...

- Ramazana biter inşallah..." (OTB. s. 232)

Eserlerde, vatan hasretini ve toprak sevgisini ifâde eden kısımlar da mevcuttur. Yazar bu duyguyu bizzat yaşadığından, bu satırlar aynı zamanda hissî bir mahiyet de kazanırlar. İçinde yaşanılan mekânın eziyet verici oluşu, vatana olan özlemi daha şiddetlendirir. Yazar bunu Korkunç Yıllar'da yakıcı satırlarla anlatır.

Cümleler hem vatan hasretini, hem de hâlde çekilen zorlukları ve roman kahramanlarının rûhunda meydana gelen dalgalanmaları aksettirir:

"Bir an gözlerimin önüne, Kantar sokağı, onbeş numaralı ev; evin eşiğinde kumrucuk saçlı, kara gözlü kızcağız geliyor. Ben de iç cebimden Bekir'in fotoğrafını çıkarıp, Mustafa'ya uzatıyorum. İki kalbin hasreti birbirine sarılıyor. Birbirimizin göğsünde ağlaşıyoruz. Belki o dakikadan sonra içim değişmeye başlıyor, içime yeni bir his geliyor. Tuhaf bir his bu... Ta uzaklarda bir tepe görünüyor. O tepeyi aşınca Salgır'ın kıyılarına, yeşil bahçelerimize gireceğiz gibime geliyor... Derken aynı dakikada soldaki tepe gözlerimden kayboluyor. Şimdi karşımda uzun uzun sarı toprak yığınları var. Salgır o toprak yığınlarının gerisinde. O toprak yığınlarını bir aşabilsem, Salgır'ın sularından içeceğim. Yalnız o toprak yığınlarını aşayım. O toprak yığınları öyle yakın, öyle yakın... Hey Allah'ım... O yığınları aşamayacak mıyım? Ne zamandan beri gidiyoruz O sarı toprak yığınları ne kadar da uzakmış. Biraz daha dayanırsam, göğün renksiz eteklerinin bağlandığı ufuklardan her dakika önüme aydağ çıkacak sanıyorum. Aydağ'ın gerisinde de Karadeniz'in şirin kıyıları... Dermenköy, Kızıltaş, Gurzuf, Soğuksu... Su... Su... Yarabbim bir damla su... Yalnız karşımdaki o uzun toprak yığınlarını geçeyim. Sonra ne olursa olsun... Yalnız o uzun sarı toprak yığınlarına çıkayım... Yanımda sürünerek Mustafa geliyor. Neden koşmuyor? Niçin? Halil, Cevdet, Osman, Enver de yanımdalar galiba... O temiz kalpli çocuklar niye konuşmuyorlar? O sarı toprak yığınlarına bir çıksam.. Yığınların gerisinden göğe, ince uzun bir şey yükseliyor. Akmeşçit Tokal câmisinin minaresi mi acaba?.. Hatırımda, hatırımda... 1934'de o câmiyi Rus'lar yıkmışlardı. Minarenin devrildiğini sınıfımızın penceresinden görmüştüm.Ah o câmi, o câmi... Dedelerimizin nasırlı, çatlamış elleriyle kurulan, yükselen din iman ocağı... Yıkıldı gitti. Ya Süleyman nerede şimdi?.. Gençlerin göklerden gelen; ak saçlı dedelerimizin yerin dibinden duyulan sesleri beni bir

taraflara alıp gidiyor. O sarı toprak yığınlarına çıksam..." (KY. s. 179/181)

Yazarın ruh tahlilleri, eserin ana fikri ile yakından ilgilidir ve ondan ayrılamaz. Yazar zaman ve mekânla birleştirdiği ruh tahlillerinde, sivri noktaları, kısa cümlelerle çarpıcı olarak vermekle yetinir:

"Yorgi'nin mırıltıları, Bekir'e hayatının son ezâsı gibi geldi Beyni, kalbi boşalmış, hayat gitmişti. Bekir'i toprağa bağlayan yaşatan birşey, tek dayanak gitmişti. Hayat yoktu. Dünyada elli sene yaşamıştı. Elli sene... Elli senelik ömründe aydınlık ve tatlı günler kadar, acı günler de görmüştü: Ama bu derece acı, bu derece karanlık hiç görmemişti. Daha dün parlak ve zengin gördüğü gelecek, şimdi gözlerinin önüne simsiyah bir duvar gibi dikiliyor, hayat ise kendini derin, dipsiz bir kuyuya atmaya azmetmiş bir insanın boynuna asılı ağır bir taş gibi, Bekir'in boynunda asılı duruyordu..." (Oİ. s.378)

Eserlerde, çeşitli milletlere mensup insanlar için kullanılan imajlar da mühimdir. Tabii bunlar da eserlerin ana fikri ile yakından ilgilidir. En sevimsiz imajlar, Rus'lar için kullanılmıştır. Bunda, romanların yazarının, Rus esareti altında yaşayan Kırım Türk'lerinin arasından çıkmış olmasının rolü vardır. Rus'lar eserlerde, kendilerine düşman olanların gözü ile görülürler. Onları vasıflandıran eden bu sıfatlar da mazlûm milletin Rus'lara karşı duydukları hisleri aksettirir:

Rus'lar genellikle pis ve iğrenç insanlardır. Aynı zamanda zâlimdirler. Ama bu kuvvetli oldukları zamanlar içindir. Zayıf duruma düştükleri an, karşılarındakileri efendi olarak kabul etmekten çekinmezler. Rus'ların bu özellikleri üzerinde, romanların şahısları incelenirken durulmuştur. Buraya Rus'ların pis ve iğrenç insanlar olduklarını ifâde eden satırları almakla yetiniyoruz:

"Celbi aldığımız gün, Simferepol (Akmesçit) Ray. Voyen. Kom. una gittik. Koridorda tahta el çantaları üzerinde oturmuş bekleyen sekiz on Rus vardı. Pis ve iğrenç insanlardı. Cigara içip, ikide bir yere tükürüyorlardı. Kalın pamuklu pantalonlarından, insanın nefesini tıkayan bir ter kokusu yükseliyordu." (KY. s.43)

O Topraklar Bizimdi romanının 38. sayfasında da "Stalin'in kara büstü" diye bir ibâre mevcûttur. Bunda mecâzî bir mana var mıdır, bilinmez ama, parti sekreterinin odası tasvîr edilirken üslûba hâkim olan soğukluğu kuvvetlendirdiği muhakkaktır Parti sekreteri Kuzmın de,

odadaki eşyalar gibi sağır, soğuk ve renksiz olarak tavsîf edilir. (OTB s. 38)

Alman'larla karşılaşılmadan evvel, onlarla ilgili menfî vasıflar pek görülmez. Fakat Alman'larla içiçe girilince, Rus'larınkı kadar ağır olmasa bile, onlara yakın bir şekilde tavsîf edilirler. Korkunç Yıllar'da yazar, bir Alman subayının sakalını Troçki'ninkine benzetir. Bunun aldığı terbiye ile alâkası vardır. Aynı Alman subayını, bir sosyal demokrat veya dindar bir hristiyana da benzetir. Diğer Alman askerlerindeki zâlimliğin, bu subayda görülmediğini ifâde eder." (KY. s. 231) "Yazara göre Hitler, soğuk ve aksi suratlıdır. Bu büstüne de aksetmiştir. O büstün önünde oturan Alman binbaşısı ise, koca kafalı biridir:

"Aynı masada; soğuk, aksi suratlı Hitler'in büstü gerisinde, koca kafalı binbaşı Ernick, koltuğa gömülmüş, elleri masada, tırnaklarının uçlarına bakıyordu." (YKA. s. 56)

Yazarın Yahudi'lere bakışı genellikle acıma doludur. Hele Kırım Yahudi'lerini aynı toprağın insanları olmaları dolayısıyla kardeş sayar. Yahudi'ler için kullanılan sıfatlar ise, zavallı, çelimsiz, kurnaz ve tüccâr yaradılışlı olduklarını belirtir.

Türk'ler romanların bazı yerlerinde, fizikî görünüşleri bakımından kurt'a benzetilirler. Ama eserlerden çıkan genel netice şudur ki; Türk'ler mazlum, mağdur ve sürgüne uğramış insanlardır. Bununla beraber, ağırbaşlı, mütevekkil ve gönülleri toprak sevgisi ile doludur.

Yazar eserlerde, mahallî söyleyişlerden ve yabancı milletlerin dillerinden de faydalanmıştır. Türkistan Türk'lerini ve Kuzey Tatarlarını kendi şiveleriyle konuşturur. Alman'ları ve Rus'ları da kendi dilleriyle konuşturduğu olur.

Romanlarda kolhoz fikri de işlenir. Kolhozun köylülerin elinden mülkiyetlerini alması ve onları topraksız ve malsız bırakması, eserlerin trajik yönünün bir kısmını meydana getirir. Bu romanlar, tam manasıyla, kaybedişin veya sevilen değerlerden zorla koparılışın hikâyesidir. Küçük bir tarladan, vatana kadar; yakın bir akrabadan, bir millete kadar; o milletin kültürüne kadar olan her şeyin kaybedilişinin veya bu değerlerden kuvvet yoluyla uzaklaştırılışın trajedisi, eserlerin yapısını meydana getirir. Eserlerin yapısı, bu değerleri kaybetme ve onlara kavuşma özlemi arasındaki çatışma üzerine kurulmuştur.

Hâdiselerin yaşanmış olması veya olabilirliği, yazarın da bunlara bizzat şâhit olması, üslûba bir yaşanmışlık duygusu ve gözlemlenmişlik vasfı kazandırır. Yaşanmışlık duygusu, dört romanın her birine hâkimdir. Gözlemleme tavrı da, aynı şekilde dört romana da hâkim olmasına rağmen, Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam'da çok daha kuvvetlidir. Bu iki roman birinci şahsın ağzından anlatılır ve hâtırat mahiyetindedir. "Onlar da İnsandı" ve " O Topraklar Bizimdi" adlı romanlarda ise, vak'a yazarın ağzından hikâye edilir. Yazar roman kahramanlarını konuşturur ve onların onların diyaloglarının veya düşüncelerinin bitiminde kendisi araya girerek, bazı tesbitler yapar. Meselâ, "Onlar da İnsandı" adlı romanda, eserin baş kahramanı Bekir, yol yapan Rus'ları şeytana benzetir ve onların Rus olup olmadıkları husûsunda tereddüde düşer. Bunu ardından yazar araya girer ve şu tesbiti yapar:

"Zavallı Bekir... Onlar Rus'tular, şeytan değil.. Onlar Kırım'ın kimbilir kaç yüzyıllık bir sâbil yoluna taş döşüyor, asfalt döküyorlardı." (Oİ. s. 139)

Yine 284. sayfada, Bekir'in damadını öldüren İvan, Bekir gibileri kandırmanın kolay olacağını düşünerek, tekrar köye döner. Yazar bu defa da fikirlerini açığa vurur:

"İvan haklıydı. Bekir gibilerin kalplerine, canlarına girmek zor bir şey değildi, hele Rus'lar için... Bekir'ler o İvan'ları kalplerine almak istememişler ama almışlardı." (Oİ. s. 284)

471. sayfada, yazar romanı niçin o sayfada ve durumda bitirmediğini açıklayan bir paragraf eklemiştir.

478. sayfada romanı bitirirken, yazar, kendi dilek ve temennilerini tekrar bir paragrafta toplar. Bunlar okuyucuda, yazarın bir fikri kuvvetle anlatmak istediği, bunu okuyucuya açıkça hissettirmek arzusunda olduğu düşüncesini uyandırır.

NETİCE

Cengiz Dağcı'nın incelediğimiz bu dört eserinde, Kırım Türk'lerinin çeşitli hayat sahneleri romanlaştırılmıştır. Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam romanlarında, Kırım'lılar ve diğer Türkistan'lıların üzerinde, ikinci dünya harbinin yaptığı tesirler; istiklâl ümidi, bunun için her fırsattan şuursuzca, fakat milliyetçiliğin coşkusuyla faydalanma

isteği, cephelerde verilen telefât, önce Rus'ların emrinde savaşma, esir kampları, çekilen ızdıraplar, mâruz kalınan işkenceler ve nihâyet, Turkistan ordusunun Alman'lar tarafından teşkîli ile, Türk'lerin akın akın bu orduya koşmaları, vatanlarına bir an once kavuşmak ve onu esâretten kurtarmak arzuları, neticede de emellerine ulaşamayarak, vatan topraklarından belki de ebediyen ayrı düşüşleri hikâye edilir.

Diğer iki roman (Onlar da İnsandı ve O Topraklar Bizimdi) ise, tamamen Kırım'ı anlatır Türkistan'lılar bu eserlere pek girmezler. Hattâ Kırım'ın bütünü bile girmez. Sâdece bir köy esas alınır ve hâdiseler o zeminde cereyân eder. Tabii bu köy ve içinde yaşayan köylüler, aynı zamanda öteki Kırım köyleri ile köylülerinin timsâlidir.

Bu iki roman köyü daha yakından inceler. Sosyal ve ekonomik hayatta meydana gelen değişme ve zorlamalarla, bunlara karşı köylülerin aksülameli teferruatlı olarak ele alınır. Yazarın eserleriyle varmak istediği gaye; Türk ve dünya kamuoyunun Kırım Türk'lerinin hallerinden haberdâr olmasıdır.

Eserler ayrı ayrı, kısaca ele alınırsa, muhtevaları aşağıdaki şekilde gösterilebilir::

KORKUNÇ YILLAR:

Eser anlatılan vak'anın gerçekliğini okuyucuya veren bir önsöz ve daha sonra giriş kısmıyla başlar. Önsöz yayınevi sâhibi tarafından, bu duyguyu okuyucuda uyandıracak şekilde samimi yazılmıştır. Yaşar Nâbi, roman müsveddelerinin eline nasıl geçtiğini ve eserin yazarı hakkında bazı malûmâtı önsözde zikreder.

Ardından Cengiz isimli Kırım'lı gencin (romanın yazarı) yazmış olduğu ve romanın kahramanı Sâdık Turan'la tanışmaları ile, ondan hâtıralarını nasıl aldığını izah eden, tabii yine okuyucuda gerçeklik duygusunu besleyen bir giriş kısmından sonra romana, yani "Sâdık Turan'ın Hâtıralarına" geçilir. Eser hâtırat mahiyetinde olduğundan, romanın kompozisyonu da buna uygun olarak düzenlenmiştir. Roman dokuz bölüme ayrılmış ve her bölümün başına geçmişteki hâtıraların yazılmasından evvel, Sâdık Turan'ın hâldeki hâlet-i rûhiyesini

aksettiren paragraflar konulmuştur. Hâtıralar Roma'da yazılmıştır. Bu münâ-sebetle, bölüm başlarındaki paragrafların muhtevası, Sâdık'ın Roma'daki hayatından meydana gelir. Böylece yaşanan an ile mâzi birleştirilir

Sâdık, Kırım'da, Akmeşçit'e bağlı Kızıltaş köyünde doğmuştur. Kızıltaş Karadeniz kıyısında şirin bir köydür. Ama Rus'lar burada yaşayan Türk'leri rahat bırakmazlar. Sık sık baskınlar düzenleyerek köyün, Kırım çapında da milletin ileri gelenlerini, aydınları tutuklayıp sürerler veya hapse atarlar. Rus'ların hedefi; diliyle, diniyle, medeniyetiyle Türk kültürünü yok etmektir. Câmileri yıkarlar, tarihî eserleri harabederler. Sık sık alfabe değiştirerek Türk dilini unutturmaya, Türk'lerin birbirleriyle irtibatlarını kesmeye çalışırlar.

Kırım Türk'lerinin orta yaşlıları milliyetçidirler. Bu duyguyu evlâtlarına da aşılarlar. onlara "Kuzu Kurpeç" ve "Çora Batır" gibi kahramanlık destanlarıyla, "Siyer-i Nebi" gibi dinî kitapları anlatırlar ve okurlar. Sâdık'ın babası Hüseyin Ağa da bu çeşit Kırım'lılardandır. Mekteplerde dine ve milliyetçiliğe —bilhassa Türk milliyetçiliğine— insafsızca hücûmlar yapılmasına rağmen, evlerdeki aile mektepleri, çocukların büyük bir ekseriyetini Türk milliyetçisi olarak yetiştirir. Sâdık da, bu aile mekteplerinde yetişen milliyetçi gençlerdendir.

Tabii resmî mekteplerin tesirinde kalıp, Rus'lara hizmet eden Kırım'lılar da mevcuttur. Korkunç Yıllar'daki Süleyman, bu katogorideki gençlerdendir. Fakat bunlar da hâdiselere tam nüfûz ettikten sonra, ekseriya yaşlı neslin fikirlerine sâhip olurlar. Korkunç Yıllar'daki Süleyman ve O Topraklar Bizimdi romanındaki Selim, gerçeklerle karşılaştıktan sonra hep Türk milliyetçiliğine iltîcâ ederler. Bu dört eserde ihânetini sürdüren tek şahıs, O Topraklar Bizimdi'deki Salavat Morcan'dır.

Sâdık ailesiyle birlikte önce, Akmeşçit'te bir tavuk kümesine yerleşir. Sonra orta kumandan mektebine giderek Rus ordusunda subay olur İkinci dünya harbine tank teğmeni olarak katılır Ukrayna'da Alman'lara esir düşer. Esir kamplarında çeşitli meşakkatler çeker. Ama bu kamplardaki esir Türk'ler arasında çok kuvvetli bir bağlılık vardır. Birbirlerine hayatları pahasına yardım ederler. Bu eserlerde dikkati çeken bir husus da, Kırım topraklarında doğup büyümüş olanların -Ermeni, Yahudi, Rum veya Rus olsun- birbirlerine vatan bağlarıyla bağlı olmaları ve yardımlaşmalarıdır

Sâdık esir kamplarında, bir Kırımçak'ın (Kırım'lı Yahudi) yardımıyla hemşehrilerini bulur, yine Kırım'lı bir Ermeni'nin yardımıyla zindandan kurtulur. Kırım'lı İskender'in yardımıyla da ahçı olur. Bu, onun esâret hayatının dönüm noktasıdır. Ahçılıktan sonra bir Alman başçavuşunun emir eri olur. Onun hizmetinde bulunur. Başçavuş cepheye tayin olunca da Sâdık'ı Alman casus mektebine götürüp, Rusya'da Almanlar hesabına casusluk yapmasını teklif ederler. Sâdık bunu reddedince, onu yeni teşkil edilen Türkistan ordusuna götürürler. Roman Alman'ların düzenledikleri, bir toplantıda, Türkistan'lıların üzerlerindeki Rus üniformalarının yakılıp, Alman üniformalarının giyilmesiyle son bulur.

Eserin italik harflerle basılı kısımlarında ise, Sâdık Turan'ın Roma'daki intibaları ve ruh halleri tasvir edilir. Burada karşımıza bozulmuş bir aklî denge çıkar. Sâdık'ın çok çeşitli baskılarla bozulmuş olan rûhî ve aklî dengesine korku hâkimdir.

Romandaki şahıslar ise, (Türk'ler, Rus'lar, Alman'lar ve Yahudiler olmak üzere) dört ana grupta toplanabilir. Türk'lerin ortak özellikleri, sağlam yapılı, dayanıklı ve yaşama azmi ile dolu olmalarıdır Hemen hepsi Rus'lara düşmandır. Esâret altında olan vatanlarını bir an evvel istiklâle kavuşturmayı düşünürler.

Rus'lar eserde okuyucuya, zâlim olarak takdim edilirler. Türk'leri eritip, yoketme gayretlerini mütemâdiyen sürdürürler. Hâkim durumda oldukları zaman, ellerinden gelen her zulmü yaparlar. Güçsüz durumda oldukları zaman ise, hemen boyun eğerler. Güçten korkarlar. Zaten güçten korkmak, O Topraklar Bizimdi romanında, Panteley Petroviç'in dediği gibi, Rus milletinin özelliğidir.

Alman'lar da en az Rus'lar kadar zâlimdirler. Katı bir eğitim görmüşlerdir. En üstün insan olarak kendilerini görürler. Sanki her biri, bir diğerinin kopyasıdır. Esirlere eziyet etmekten çok hoşlanırlar. Ekmek dağıtımını bile işence vesilesi hâline getirenleri vardır. Günlerdir aç olan esir kalabalığının içine bir ekmek atıp, onların ekmeği kapabilmek için, kudurmuşçasına birbirlerine saldırmalarını zevkle seyrederler. Yine, ağzına kurşun sıkarak öldürdüğü bir esirin elbise ve ayakkabılarını vermek için, kampta elbisesi en eski esiri arayacak kadar merhametli(!) Alman askerleri de mevcuttur.

Yahudi'ler ise, savaşın cefâsını çekenlerin başında yer alırlar. Alman'ların haklı veya haksız, bir Yahudi düşmanlığı vardır. Savaş

esnasında kitleler hâlinde imhâ edilirler. Yahudi'ler bu düşmanlığı başkalarına kanalize etmek üzere, esir kamplarında muhbirlik yaparlar. Bu yüzden de birçok Türk, Yahudi sanılarak öldürülür. Sünnetli esirler Yahudi diye ihbâr edilirler. Alman'lar da onları kurşuna dizerler.

Eserde tarihî bir zaman söz konusudur. Bu, ikinci dünya harbi yıllarıdır. Bazı hâdiselerin tarihleri kat'i olarak belirtilmiştir. Sâdık Turan'ın Roma'da yaşadığı ve hâtıralarını yazdığı zaman kesiti ise, bölüm başlarındaki tarihlerden tesbit edilebilir. Buna göre hâtıralar; 1 Nisan 1946 da yazılmaya başlanmış ve 5 Ağustos 1946 da sona ermiştir.

Hâdiselerin cereyân ettiği mekânın geniş bir sahayı kapladığı görülür. Uğruna savaşılan, esir yaşanılan ve ölünen mekân Kırım'dır. Fakat savaş esnâsında Ukrayna toprakları da mekâna dâhil olur Eserde rastlanılan mekânı dört kısma ayrabiliriz, Bunlar:

I- Türk ve müslüman kültürünü aksettiren mekânlar. (Kırım'daki tarihî eserler.)

II- Kırım Türk'ünün fakirliğini aksettiren mekânlar. (Onların içinde yaşadıkları evleri ve köyleri.)

III- Kırım Türk'leri ve diğer Türk'lerin, Rus'larla birarada bulundukları mekânlar. (Mektepler, ordu safları ve cephe)

IV- Esir kamplan, şeklinde maddeleştirilebilir.

YURDUNU KAYBEDEN ADAM:

Bu roman Korkunç Yıllar romanının devamı mahiyetindedir. Sâdık Turan hayatının dönüm noktasındadır. Artık Türkistan ordusunun bir neferidir. Alman onbaşılarının nezâretinde talim yaparlar. Dört ay süren bu devreden sonra, Sâdık subay olur. Türkistan'ı hürriyete kavuşturmaya hazırdırlar. Türkistan askerleri bir yandan yetiştirilirken, bir taraftan da, esir kamplarındaki Türkistanlılar bu orduya sevk edilirler. İlk geldiklerinde ürkek ve çelimsiz olan bu kişiler, Türkistan rûhu sâyesinde iki haftada ayağa kalkarlar. Yazar bu eserde, Sâdık'ı izinli olarak bir müddet için Kırım'a gönderir ve okuyucuyu savaş esnasında Kırım'ın durumundan haberdâr eder. Alman'lar Kırım'ı ele geçirmişlerdir. Kırım'da Tatar Millî Komitesi kurulmuş, Türk gençleri Kırım'ı Rus'lardan temizlemek için, Alman'larla berâber savaşmaktadırlar. Sâdık'ın kardeşi Bekir ise, Rus çetecilerinin safında Alman'lara karşı mücâdele etmektedir. İki kardeş aynı gaye uğruna farklı saflardadırlar. Bekir, ağabeyisinin intikamını almak için dağlara çıkmıştır. Sâdık Alman'ların elinde esir iken, ailesine ölüm haberi gitmiştir. Alman'ların Kırım'a hâkim olduklarında, yaptıkları zulümleri gören Bekir, dayanamamış, dağlara çıkıp, Alman'lara karşı mücâdeleye başlamıştır. Alman'lara karşı memnûniyetsizlik bütün Kırım Türk'lerinde vardır. Ama kurtuluşları için yegâne ümidin de, onlarla berâberlikte olduğunu bilmektedirler. Dolayısıyla da, Alman'ların her hareketine katlanmak, her kötülüğü sineye çekmek zorundadırlar.

Aslında Türk'ler için tek gaye, vatanlarına kavuşup, orayı müstakil hâle getirmektir. Bunun Alman'larla veya başka milletlerle olması önemli değildir. Vatanları Rus İşgâlinde olduğu için Alman'larla birliktedirler. Nitekim Astragan'lı Muhan, Türkistan ordusunun geri, Polonya'ya döndüğünü öğrenince, iki Alman askerini öldürür ve sırtına Rus üniforması giyerek vatanına ulaşmaya çalışır. Vatan her şeyden üstündür. Ona kavuşmak için hayat bile feda edilebilir. Muhan bir müddet sonra, Alman'lar tarafından yakalanır ve kendi arkadaşlarına kurşuna dizdirilir.

Sâdık bölük komutanıdır. Onun bölüğüne esir sevketme vazifeleri de verilir Teslim edilen esirleri hiç telefât vermeden yerine ulaştırırlar.

Bu Alman'ların işine gelmez, onlara göre, esirlerin ancak yarısı istenilen yere varmalıdır. Burada, Alman'larla Türk'ler arasındaki karakter farkı ortaya çıkar. Türk'ler hiçbir zaman zâlim olmamışlardır. Himâyeleri altındakilere azâmî derecede iyi muâmele etmişlerdir. Tabii Türkistan bölüğünce esirlere bu şekilde davranılmasında, kendilerinin de aynı çileyi çekmiş olmalarının rolü büyüktür. Savaşın ağır şartları, ona mâruz kalanları birbirine yakınlaştırır. Bu durum esir milletler için de böyledir.

Mühim olan esâret altında bulunmuş olmaktır. Esir olunulan devletin değişik olması, esirliğin tesirini azaltmaz. İşte Alman üniforması taşıyan Türkistan bölükleri ile, Polonya çetecileri arasındaki dostluk bu düşüncenin mahsûlüdür. Herhangi bir demiryolunu koruyan Alman birliklerine kan kusturan çeteciler, aynı vazifeyi yapan Türkistan bölüklerinin, kendi vatanlarının istiklâli için savaştıklarını bildiklerinden, onlara saldırmazlar.

Bu fikir, yazar tarafından da ısrarla vurgulanmıştır. Yurdunu Kaybeden Adam'da romanın aslî kahramanı Sâdık Turan, bir Polonya çetecisi olan Marya ile hissî ilişki kurar. Birbirlerini severler, ölümleri pahasına birbirlerine yardım ederler ve ölünceye kadar ayrılmazlar

Alman'lar artık geri çekilmekte, Rus'lar ise, ilerlemelerini sürdürmektedirler. Sâdık'ın kumanda ettiği Türkistan bölüğü, Balkanlara çekilip, Türkiye'ye iltiCâ etmeyi düşünmektedir. Fakat bir Rus saldırısı esnâsında, Sâdık yaralanır ve bölüğünden ayrı düşer, Polonya'lı çeteci kadın Marya ile, bir başka çeteci Bartoş, ona iyileşinceye kadar bakarlar ve nihâyet hür bir memlekete kaçmaya karar verirler. Yola çıkarlar. İsviçreye giden trende, Sâdık ile Marya beraberdirler. Amerikan uçaklarının treni kurşun yağmuruna tutmaları sırasında trenden atlayan Marya yaralanır. Inn nehri kıyısında bir kulübede de ölür. Sâdık Turan yalnız kalmıştır, memleketini, sevdiğini, hayâlerini velhâsıl herşeyini kaybetmiştir. Yazar bu şahsın trajedisini, okuyucaya en tesirli şekilde aktarır. Sâdık nihâyet kuzey İtalya'ya geçmeyi başarır. Hürriyete kavuşmuştur ama, yurdunu, sevdiklerini kaybetmiştir Yurdunu kaybeden adam için hürriyetin bile manası kalmamıştır.

Sâdık, Türkiye'ye iltiCâ edebilmek için, Türk konsolosluğuna mürâcaat eder, ama menfî cevap alır. Onlara, o kadar ümit bağladıkları Türkiye'nin bile faydası olmamıştır. Tek çâre uzaklara kaçmak, bir yere yerleşerek kaybedilen vatanın ızdırabını bir nebze olsun hafifletmektir. Ve Sâdık, Kızılhaç mültecî bürosu vâsıtasıyla Uruguay'a göç eder.

"Korkunç Yıllar"ın başındaki giriş kısmından Sâdık'ın daha sonraları Arjantin'de öldüğünü öğreniriz.

Bu eserde Rus'lara pek rastlanmaz. Romanı, başta Türk'ler olmak üzere, Alman'lar ve Polonya'lılar ile, çeşitli milletlere mensûp bazı münferit şahıslar meydana getirirler.

Türk'ler umumiyetle, sağlam yapılı, sabırlı ve çilekeş insanlardır. Aralarında kuvvetli bir bağ vardır. Memleketlerine kavuşmak, yine en harâretli arzularını teşkil eder. Her türlü işkenceye sabırla katlanırlar. Polonya'lılarla ortak bir kaderleri vardır. Her iki millet de, esâretten kurtulmaya çalışmaktadırlar. Yalnız, birini esir eden müstevlî millet, diğerinin kurtulmak için sarılacağı dalдır. Bu tezata rağmen birbirlerini sevmeyi başarırlar. Karşılıklı olarak ideâllerine hürmet ederler. Türk askerleri Polonya köylülerine iyi muâmele gösterirler, Polonya çetecileri de Türkistan bölüklerine saldırmazlar. Hattâ bir ara, Sâdık'ın idâresindeki bölük, Polonya çetecilerine katılmayı bile düşünür.

Alman'lar hayâl kırıklığına uğramışlardır. Cephede Rus'ların önünden kaçan Alman askerlerinin yüz ifâdeleri, cepheye ilk gidişlerinden tamamen farklıdır. Üstün ırk, Rus kışının hışmına uğramış, perişan bir vaziyette, geldiği yere dönmektedir. Savaşın başlarındaki mehâbet, mezellette dönüşmüştür.

Yurdunu Kaybeden Adam'daki tarihî zaman, Korkunç Yıllar'daki zamanı bütünler. Bu iki romanda ikinci dünya harbi, roman kahramanının o yıllardaki hayatı esas alınarak ikiye bölünmüştür.Birinci bölüm, Korkunç Yıllar'da ele alınan ve Sâdık Turan'ın hemen hemen, çocukluğunu, Rus ordusunda savaşmasını ve esirliğini içine alan kısımdır ki, 1942 yılına kadar sürer. İkinci bölüm ise, kahramanımızın esirlikten kurtuluşundan başlar ve Türkistan ordusundaki yılları ile, Uruguay'a gidinceye kadar Roma'daki yaşayışını hikâye eder. Bu zamanın tarihleri kat'i olarak bellidir. 1942 yılının Mayıs ayında başlayan roman, 1946 yılının Kasım ayında biter.

Yurdunu Kaybeden Adam'da, mekânın da savaşa bağlı olarak genişlediği görülür. Özlenilen mekân Kırım'la berâber esere, Ukrayna, Polonya, İsviçre ve İtalya da dâhil olur.

Yurdunu Kaybeden Adam romanı da dokuz bölümden meydana gelmiştir. Yalnız bir önceki romanda olduğu gibi, her bölüm başında roman kahramanının Roma'daki yaşayışını anlatan pasajlar görülmez.

Birinci bölüm ile, yedinci bölümün yarıya yakın kısımları, Sâdık'ın Roma'daki hayatına ayrılmıştır

Bu iki eserin üslûbuna, son derece hissî ve yaşanmışlık dolu bir ton hâkimdir. Kuvvetli bir müşâhede tavrı vardır. Yazar hâdiseleri anlatırken, okuyucuyu o mahalle götürür ve cereyân edenleri bizzat ona da seyrettirir, yaşatır. "Onlar da İnsandı" ve "O Topraklar Bizimdi" romanlarında pek hissedilmeyen heyecânlılık tonu, bu eserlerin üslûbunun ana hususiyetlerindendir.

Yine bu iki eserde rastlanılanan fikir; toprak sevgisi ve vatan mefhûmudur. Bu topraklarda yaşayan Türk'ler, vatanları ile birlikte, Türk'lüklerini de kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Komünizm ideolojisi paravana olarak kullanılıp, Rus milliyetçiliği davası güdülmekte ve Türk kültürü yok edilmek istenmektedir. Yeni rejim, Rus'lar için, Türk kültürünün imhâsı demektir. Fakat Türk'ler bunun farkına varmışlardır. Aralarından bazı hâinler çıkmasına rağmen, millî benliklerini kıskançlıkla korumaktadırlar. "Millî Aile Mektepleri" diyebileceğimiz aile çevresinde, yaşlılar yeni yetişen neslin mâzi ile irtibatlarını temin etmektedirler. Bu sâyede, Rus mekteplerinin verdiği zarar, bir ölçüde de olsa telâfi edilmiş olur.

Eserlerde ilgi çekici bir özellik de, mekân ve zamanın zulümle birleşmesidir. Esirlerin uzun yolları yürümeleri, kışın soğuğu, mekân ve zamanı âdetâ, Rus'ların veya Alman'ların Türk'ler üzerinde uyguladıkları zulmün, tesirli bir vâsıtası hâline getirir.

Türk'ler kendilerini insafsız bir mekân, öldürücü bir soğuk ve gaddar insanlar arasında bulurlar Herşeyin kendilerine düşman olduğu bu atmosferde, Türk'lerin hâlâ yurtları için mücâdele gücünü bulmaları, onlardaki sonsuz yaşama azminin ve arzusunun ifâdesidir.

ONLAR DA İNSANDI

Cengiz Dağcı, "Onlar da İnsandı" ve "O Topraklar Bizimdi" adlı eserlerinde, Kırım'ın köylerine döner. Ayrı ayrı iki köyü, bu romanlannda ele alarak inceler. "Onlar da İnsandı" romanında Yalta'ya bağlı Kızıltaş köyü mevzuubahistir. Roman bu köyün sınırları dışına pek çıkmaz. İşlenen fikir komünizm ve onun köylüye en çok tesir eden müessesesi kolhoz ile, köylünün buna karşı aldığı savunma durumudur. Kızıltaş köyünde henüz kolhoz kurulmamıştır. Herhangi bir işi yapabilmek için, önce oraya ulaşmak lâzımdır. Rus'lar da henüz bu merhâledededirler. Yollar yaparak köylere varmaya çalışmaktadırlar. Kızıltaş köyünde herkes kendi işinde gücündedir. Köylüler kendi tarlalarında çalışıp, kendi hayvanlarına bakmaktadırlar. Tabii mahsûllerinden de kendileri faydalanırlar. Köylülerde toprağa inanılmaz derecede bir bağlılık vardır. Sanki toprak bedendir, köylü de onun içinde rûhtur. Toprağa şekil verir, işler, sever, düzeltir, temizler. Her türlü bakımını yapar. Toprak sevgisi, nesilden nesile geçen bir miras gibidir. Bu duygu köylü olmayanlarda pek yoktur. Hattâ toprakla uğraşmayı bir eziyet sayarlar. Fakat romanda görülür ki; köylü toprağı işlemekten büyük bir zevk duymakta ve bu işi severek yapmaktadır. Toprak onlar için, hava gibi, su gibi, ekmek gibi, bunların da ötesinde evlât veya sevgili gibi bir şeydir.

Kızıltaş'lar tarlalarında tütün yetiştirirler. Sabahın karanlığında büyük bir şevkle, tarlalarına koşarlar. Akşamın karanlığına kadar huzur içinde çalışırlar. Günboyu tarlalarıyla iyice meşgûl olabildilerse, mutluluklan o derece artar. Akşamlan mesutça evlerine dönerler.

Eserde toprak sevgisi, bir kişinin üzerine değil, birkaç kişinin üzerine teksîf edilmiştir. Bu sebeple Bekir, Enver, Seyd-Ali ve Çilingir aynı derecede fonksiyon icrâ ederler Fakat dramatik hayat Bekir'inkidir. Aile ocağı yavaş yavaş, ama kendini hisettiren bir acıyla çöker. Bekir toprağına bağlı, onu seven, ama kimsenin de zorla kendi elinden toprak alamıyacağına inanan, saf gönüllü bir köylüyü temsîl eder. Buna karşılık Seyd-Ali, mütevekkil bir şahıstır. Fazla heyecânlı değildir. Üzerinde çaresizliğin verdiği bir suskunluk vardır. Çilingir çok heyecânlıdır, fevrîdir. Aniden parlar, bu yüzden de sık sık tutuklanır.

Romanın sonunda, gördüğü işkencelerin tesiriyle ölür. Enver ise, diğerlerine göre şuurlu hareket eder ve dinamik bir yapıya sâhiptir. Rus'ların köylüyü süreceklerinin farkına ilk o varır ve silâhlanır. Neticede köyü boşaltmaya gelen Rus askerleriyle çarpışarak ölür.

Bekir, ineğinin doğuracağı buzağı ile, tarlasındaki tütünleri kırıp bitireceği günü beklemektedir. Ama ailesi üç kişiden ibârettir, işleri hızlı yürümez. Bu sırada köye gelen iki pejmürde kılıklı Rus'u, yanlarına çalıştırmak üzere alırlar. İşleri biraz hafifler, Bekir önce kızını gelin eder. Yapılan yol da köye yaklaşmaktadır. Yolla birlikte, köye gelip giden Rus'ların sayısında da artış olur, köyde hırsızlık vakaları görülmeye başlanır. Yolla birlikte köyün düzeni de bozulur. Rus'lar yol yapımında çalıştırmak için köylüleri toplamaya başlarlar. Bekir'in himâyesine aldığı iki Rus, neredeyse efendisi durumuna geçmişlerdir. Onlara hiçbir şey söyleyememektedir. Bekir'in doğumu yaklaşan ineğini, Yalta'dan gelen göçmen Rus'lar çalarlar ve hayvanı keserek, etini arabaya yükleyip Yalta'ya götürürler.Bu Bekir'e büyük bir darbe olur. Ne yaptığını bilemeyecek hâle gelir. Tarlasına doğru yollanır. Yol yapan Rus'lar, Bekir'in tarlası üzerindeki Kuşkaya'yı uçurmaya hazırlanmaktadırlar. Bekir'e tarladan çıkması için seslenirler ama, onun umurunda değildir. Herşeyi olan ineğini elinden almışlardır. Fakat tarlasını alamayacaklardır. Neticede Bekir, Kuşkaya'nın enkazı altında kalarak hayatını kaybeder.

Kızıltaş'a yakın köylerde, sürgünler ve kolhoz kuruluşları başlamıştır. Kolhoza itirâz edenler sürülmekte veya öldürülmektedir. Kızıltaş'a da, iki Rus'la bir Tatar genci gelir ve köyde kolhoz kurulmasının gerekliliğinden bahsederler. Başta Çilingir olmak üzere, köylüler onları kovarlar. Çilingir tutuklanır ve gördüğü işkenceler neticesinde ölür.

Bir sabah, yeni yapılan yolla gelen yeşil üniformalı cehennem şeytanları, köyün her tarafını doldururlar. Köyde kim varsa boşaltıp, hepsini sürerler. Enver Rus askerleriyle çarpışarak ölür

Rus'lar boş kalan köye, Rusya içlerinden getirilen göçmen Rus'ları yerleştirirler. Yeni gelenler, hayatlarında bu kadar güzel yer görmemişlerdir. Deniz, ayaklarının altında bir halı gibi uzanmaktadır. Bahçelerde ne istenirse yetiştirilebilir. Çok mutludurlar. Yiyip içip, kendilerine bu lûtfu gösteren yoldaş Stalin'e şükrederler.

Bu eserde, daha kolhozun kurulması için atılan ilk adımlar anlatılır. Buna tahammül edemeyen köylülerin ne gibi felâketlere uğradıkları ele alınır. Mekân olarak, daha önce zikredildiği gibi,Kızıltaş köyü ve çevre köyler göze çarpar. Zaman ise, 1932 yılında vukûbulan bu sürgün harekâtına kadar olan, bir veya iki yıllık bir süredir. Eser beş ana bölüme ayrılmış ve her bölüm de kendi içinde, dörtten dokuza kadar değişen kısımlara bölünmüştür.

Eserde Rus'ların Türk'ler hakkındaki düşünceleri de yer alır. Kırım Türk'leri, çarlık Rusya'sının da, komünist Rusya'nın da emellerine engel olagelmiştir. Onlara karşı kuvvet kullanılmalı ve Kırım Türk'lerden temizlenmelidir. Rus'lar bu düşüncelerini ikinci dünya harbi sonunda veya "O Topraklar Bizimdi" romanının nihâyetinde gerçekleştireceklerdir.

O TOPRAKLAR BİZİMDİ

"O Topraklar Bizimdi", köylülerin sosyal hayatlarında zorlamalar neticesinde meydana gelen değişmelerin tesirini anlatır. "Onlar da İnsandı" romanının devamıdır denilebilir. Zaten mevzu bakımından da her iki roman birbirini bütünler. Vak'a, Yalta'nın Kızıltaş köyünden, Akmescit'in Çukurca köyüne aktarılmıştır. Bu durum, eserde cereyân eden hâdiselerin, gerçeklik duygusunu daha kuvvetle uyandırmasını temin eder. Bilindiği gibi Kızıltaş köylüleri, daha önceki romanda yediden yetmişe sürülmüşlerdi. Yalnız Çilingir'in oğlu Selim, Bekir'in kızı Ayşe'nin yeni doğan oğlu Alim'i yanına alarak kaçabilme fırsatı bulmuştu. İşte ikinci romanın aslî şahsı, Çilingir'in oğlu Selim'dir.

Selim Kızıltaş'tan kaçıktan sonra, Akmescit'te okumuş, kurslara devam etmiştir. Askerliğini yaptıktan sonra Çukurca köyüne kolhoz reisi olur. Selim'den evvel köyde kolhoz reisi Bilâl'dir.

Roman Selim'in gelişinden önce, köyün hayatını tasvirle başlar. "Onlar da İnsandı" romanının, toprağına âşık ve mesut köylüleri artık kaybolmuştur. Herkese bıkkınlık hâkimdir. Ama bu toprağa karşı değil, Rus'lara ve kolhoz teşkilâtına karşıdır. Yoksa, toprağı yine severler, onun için canlarını yine verirler. Zaten o kadar sıkıntıya katlanmalarının sebebi, toprağa olan sevgileri ve ondan ayrılmak istememeleridir. Sürgün olmamak için seslerini çıkaramazlar, gözyaşlarını gizli gizli içlerine akıtırlar. Çalışıp çabalayıp yetiştirdikleri mahsûlleri, bütüniyle devlete teslim ederler. Sonra da ikiyüz gram un için, gece yarılarına kadar kooperatif kapılarında beklerler. Berber Hasan'ın kaynatası, kolhoz dan daha önce kendisinin olan tarlalarının ekinini, yine kendisi biçebilmek için, Reis Bilâl'den izin istemiştir. İçindeki, toprağa sâhip olabilme arzusunu böylelikle bastırabilmek amacındadır. Ama yaşlı vücûdu buna tahammül edemez ve çok sevdiği toprağının kucağında hayata vedâ eder. Köyde ölü defnetmek de bir meseledir. Kefen bezi bile bulunmaz. Hele dinî törenler katiyyetle yasaktır. Ölenlerin mevlidi gizlice okutulur. Selim köye geldiği zaman, köy bu haldedir. Selim de Rus'ların propagandalarına kanmıştır. Komünizm konusunda onlardan çok daha samimidir. Bu yüzden kendi kanından, kendi canından insanlarla anlaşmazlıklara düşer.

Bu romanın diğer bir özelliği de, bir an için köylününün üzerindeki devlet baskısını kaldıran, ikinci dünya harbinin Kırım'daki akislerini,

daha teferruatlı ele almasıdır. Selim Rus ordusunun bir subayı olarak askere gider. Samîmiyetle, Rusya için komünizm için savaşmaktadır. Fakat savaş onun aklını başına getirir. Sağ kolunu savaşta kaybeder. Geri köye dönünce, daha evvel eziyet ettiği köylüleri onu bağırlarına basarlar. Buna karşılık, harpten evvel beraber yaşadığı Rus kadını Natalya, Alman subaylarıyla düşüp kalkmıştır. İşte bu şahsî hâdise, Selim'in bütün Rus'ları aynı tiynette görmesine sebep olur. Daha önce müdâfaa ettiği fikirlerin tam aksini benimser.

Savaş sırasında, Kırım'daki halk tekrar eski yaşayışına döner. Rus'lara olan kinlerinden dolayı, Alman'larla aynı saflarda çarpışırlar. Câmiler dolup taşar, kolhozlar kaldırılır. Herkes kendi toprağını işlemek, kendi malına bakmak arzusundadır.

Ama savaşın Rus'lar tarafından kazanılması, bütün ümitlerin sonu olur. Büyük bir katliâm başlar. Bu katliâmdan kurtulabilenler de, yediden yetmişe topyekûn Kırım'dan sürülürler. Eserde 1938 ile 1943 yılları arasında, Kırım'lıların başlarından geçenler, Çukurca köyü esas alınarak anlatılmıştır. Tabii ki, mekân da Kırım'dır

Hülâsa edilirse bu iki eserde, kolhoz öncesi ve kolhoz hayatıyla, Kırım Türk'lerinin üzerlerinden Rus baskısının kalktığı bir anlık sürede meydâna gelen hâdiseler hikâye edilir. Eserlerin üslûp tonu son derece hissîdir. Yazar anlatım esnâsında şiirler ve marş sözleri ile, türkülerden de istifâde eder. Mahallî şiveleriyle veya kendi dillerinde konuşturduğu şahıslar da mevcuttur.

Toprak sevgisi romanların hepsinde vardır. "Yurdunu Kaybeden Adam", "Onlar da İnsandı", ve "O Topraklar Bizimdi" romanlarında kuvvetle hissedilen iki fikirden biri sürgün, diğeri kolhoz fikridir. Köylüler topraklarından sürülmemek için her şeyi göze alabilirler. Aynı şekilde kolhozdan kurtulmak için de, yapamayacakları şey yoktur. Kolhozu açıkça tenkit edemeyen köylüler, bunu mizâhî yolla yaparlar.

Meselâ, "Onlar da İnsandı" romanının kahramanlarından Enver, Kızıltaş'a komşu olan Dermenköy'e gittiğinde, bir eşeğin boynuna asılı tahtaya, tebeşirle yazılmış şu ibâreyi okur: "Ölürüm de kolhoza girmem." Yine Enver ağaca asılı bir tavuğun niçin asıldığını sorunca, çocuklardan şu cevabı alır: "Kolhoz haftada on yumurta istedi. Yumurtlayamadığı için kendini astı."

Bu dört eser, Kırım Türk'leri esas olmak üzere, bütünüyle esir Türk'lerin dramını aksettirir. İnsan olan hiç kimsenin dayanamayacağı, fakat Türk'lere uygulanan vahşet sahnelerini gözler önüne serer.

Cengiz Dağcı'nın
Dört Eserinde geçen
Şahıs Adları

– A –

Abam Kemâleddin	(OTB)
Abbas	(YKA)
Abdullah	(YKA)
Abdürrezak Hüseyin	(OTB)
Abla Aka	(OTB)
Ahmet Akın	(YKA)
Ali	(KY/YKA)
Alim	(OTB)
Altan Fevzi	(OTB)

– B –

Battal	(YKA/OI)
Baydar Kerim	(OTB)
Bayramof Seyid	(OTB)
Bekir	(KY/YKA/OI)
Bilâl	(OTB)

– C –

Câvit	(OTB)
Cebiyef Cabbar	(OTB)
Cevdet	(KY)
Cumar Niyazi	(OTB)

–Ç–

Çelebi Muhtar	(OTB)
Çilingir	(OI)
Çönati Seyd-Battal	(OTB)
Çönti Süleyman	(OTB)
Çubar İsmail	(OTB)

–E–

Egebay Selim	(OTB)
Enver	(KY/OI)
Ersan Bagir	(YKA)
Esma	(OI)
Eşref	(OTB)

–F–

Fatma	(KY/YKA)
Fevzi	(YKA)

–G–

Gani	(OTB)
Gümüş Çoban	(OTB)

–H–

Halil	(KY)
Hamza	(YKA/OTB)
Hasan	(OI/OTB)
Hatip Aziz	(OTB)
Hersen Abla	(OTB)
Huriye	(OTB)
Huşnud	(YKA)

Hüseyin (KY/YKA)
Hüsniye (OTB)

– İ –

İskender (KY)

– K –

Kafadar Osman (OTB)
Kalaycı Midhat (OTB)
Karabaş Nuri (OTB)
Karamurza Alı (OTB)
Kaşka Hüseyin (OTB)
Kaytaz Abdurrahman (OTB)
Kazanski Sabri (OTB)
Kerim (KY/YKA)
Kılıçbay (KY/YKA)
Komşu Mustafa (OTB)
Kör Cemaleddin (OTB)

– L –

Leylâ (YKA)

– M –

Manguş Hasan (OTB)
Mazın Abdullah (OTB)
Mehmed (KY)
Menlibarı Abdülcelil Hayrullah (OTB)
Mirzâ Seyfüddin (YKA)
Muhan (YKA)
Mustafa (KY/OTB)

Muzaffer (OTB)
Muşmulla Bilâl (OTB)

—N—

Nâsırullah (YKA)
Necdet (YKA)
Niyazi (Oİ)

—O—

Odabaş Halil (OTE)
Odaman Yusuf (OTB)
Osman (KY)

—R—

Recep (Oİ)
Remzi (Oİ)
Rıdvan (OTB)

—S—

Safiye (KY)
Sabri (Oİ/OTB)
Sâdık Turan (KY/YKA)
Salavat Morcan (OTB)
Samur (OTB)
Sâniye (OTB)
Selim (Oİ/OTB)
Seyd-Ahmed (YKA)
Seyd-Ali (Oİ)
Seyfettin (OTB)
Süleyman (KY)

–Ş–

Şamil	(OTB)
Şevket	(OTB)

–T–

Tahtagül	(YKA)
Tepebaşı Kurt Veli	(OTB)
Timurzâde Hasan	(OTB)
Topçu Kerem	(OTB)

–Ü–

Ülkerof Kurt Hasan	(OTB)

–V–

Veli	(KY/OTB)
Veli Şaban	(OTB)

-Y-

Yakub	(OTB)
Yeşil Settar	(OTB)

-Z-

Zaim Kurt Osman	(OTB)
Zamanof Ali	(OTB)
Zayıf Emir Sali	(OTB)
Zekiye	(YKA)
Zemine	(OI)
Zerhuda Nabi	(OTB)
Zeriyef Şamrat	(OTB)